

წინო შარაშენიძე
მაგული ღამბაშიძე
მანია ადვანძე
თამარ მახარობლიძე

მოდალთბის
კატეგორიის
საკითხები
ქართულში

**ნიწო ზარაზენიქა
მაგული ღამგაშიქა
მანია ადვანქა
თამარ მახაროზლიქა**

**მოდლოზის კატეგორიის
საკითხეზი ქართულში**

**გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2020**

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL SCIENCE FOUNDATION

მონოგრაფიაში განხილულია ქართული ენის მოდალობის კატეგორიასთან დაკავშირებული საკითხები, მოდალური სემანტიკის გამოხატვა ძველ ქართულში, ქართული ენის დიალექტებში, ასევე უესტურ ენაში. წიგნში აგრეთვე წარმოდგენილია მოდალობასთან დაკავშირებული საკითხების მიწოდება ქართულის როგორც მეორე ენისა და უცხო ენის სწავლების პროცესში.

მონოგრაფია განკუთვნილია ქართველოლოგიის დარგში მომუშავე ენათმეცნიერთათვის, სემანტიკის საკითხებით დაინტერესებულ მეცნიერთათვის, ქართული ფილოლოგიის მიმართულების სტუდენტებისათვის, მაგისტრებისა და დოქტორანტებისათვის, ასევე ქართული ენის საკითხებით დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისთვის. წიგნი აგრეთვე გამოადგებათ ზოგადი ენათმეცნიერებისა და ტიპოლოგიის საკითხებზე მომუშავე სპეციალისტებს.

აღნიშნული პროექტი განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (გრანტი № 218 000). წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი აზრი ეკუთვნის ავტორს და შესაძლოა არ ასახავდეს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის შეხედულებებს.

This project has been made possible by financial support from the Shota Rustaveli National Science Foundation (grant N 218 000). All the ideas expressed here with are those of the author, and may not represent the opinion of the Foundation itself.

რედაქტორი: **მაგული ლამბაშიძე**

© ავტორთა ჯგუფი, 2020

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“

თბილისი, 0186, ა. პოლიბაოვსკაიას №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@gmail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-788-8

წინასიტყვაობა

თანამედროვე ლინგვისტური კვლევების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა სემანტიკა და სემანტიკურ ანალიზზე დამყარებული კვლევები. კვლევის ამ მიმართულებამ ენის სხვადასხვა დონის საკითხები მოიცვა და ენის ფუნქციონირების და შესწავლის სრულიად ახალი ასპექტები გამოავლინა.

ქართული ენა აგლუტინაციურ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება. ამ ტიპის ენებში ყოველ გრამატიკულ კატეგორიას თავისი გამომხატველი ნიშანი აქვს, ფორმის შინაარსი სწორედ ძირისა და ამგვარ ელემენტთა ერთობლიობით გამოიხატება. გარდა ფორმანტა გრამატიკული ფუნქციისა, ფორმის სემანტიკაში აისახება ამ ელემენტთა კომბინაციით შექმნილი სემანტიკაც. ამდენად, ამ ტიპის ენებისათვის მეტად მნიშვნელოვანი მიმართულებაა სემანტიკის კვლევა, რაც არა მხოლოდ ამ დარგისათვის საინტერესო სფეროებს წამოსწევს წინ, არამედ სტრუქტურალისტური მიდგომით დამუშავებულ ბევრ საკითხს სრულიად ახალ განვითარებას მისცემს. მორფოლოგიურ ანალიზთან ერთად მორფო-სემანტიკური და სემანტიკური ანალიზი არის სწორედ ის მიმართულება, რომელსაც ქართული ენის ახალი კვლევები უნდა დაეფუძნოს.

მოდალობის კატეგორიის კვლევა სემანტიკური ანალიზის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებას წარმოადგენს. მოდალობა მოიცავს მოლაპარაკისა და გამონათქვამის მიმართების სახეებს. ქართულ ენაში მოდალობის კატეგორიის კვლევა, მისი გამომხატვის საშუალებების აღწერა და კატეგორიის გამომხატველი ენობრივი მონაცემების სისტემური შესწავლა მნიშვნელოვანი ამოცანაა. ის აგრეთვე საფუძველი გახდება ქართულ ენაში და სხვა ქართველურ ენებში ახალი სემანტიკური მიმართულებების კვლევებისათვის. მოდალობის სემანტიკის კვლევა, თავის მხრივ, უკავშირდება გრამატიკალიზაციის პროცესს. ამდენად, მოდალობის გამომხატველი საშუალებების ანალიზისას მნიშვნელოვანია გრამატიკალიზაციის პროცესის მთელი სისრულით აღწერა და ენაში მიმდინარე ცვლილებების პროცესე-

ბის საფუძვლიანი ანალიზი. ამგვარი კვლევა მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს სემანტიკური კვლევების არეალის გაფართოებას ქართული ენისათვის, რაც ენის კვლევის ახალ ეტაპზე გადასვლის ნიშანია.

მოდალობის კატეგორია აღინერება სისტემით, რომლის საფუძველს წარმოადგენს ეპისტემური, დეონტური და დინამიკური მოდალობის სახეების გამოყოფა და მათი გამომხატველი ენობრივი საშუალებების კვლევა. ქართულ ენაში გამონათქვამის სემანტიკას ასევე ქმნის მოდალური ელემენტისა და ზმნის მწკრივის ფორმის კომბინაცია, რაც სპეციალური შესწავლის საგანია. გარდა მოდალობის ამ სამი ტიპისა, ქართულ ენაში გამოიყოფა მოდალობის სხვა ტიპებიც. კვლევა ასევე წარმოაჩენს ქართულში ერთი მოდალური ფორმით სხვადასხვა სემანტიკის გამომხატვის შესაძლებლობას. მონოგრაფია ასევე მოიცავს კავშირებითი კილოს ანალიზს ქართულში, რამდენადაც ის მნიშვნელოვნადაა დაკავშირებული მოდალობის კატეგორიის გამომხატვასთან.

მონოგრაფია წარმოადგენს მოდალობის კატეგორიის სისტემის აღწერას, იკვლევს ქართული ენის სისტემაში მომხდარ გრამატიკალიზაციის პროცესს და წარმოაჩენს ამ მოვლენის შედეგებსა და ტენდენციებს ენაში. კვლევები ჩატარებულია ქართული ენის ეროვნული კორპუსისა და „ტიტუსის“ მონაცემთა ელექტრონულ ბაზაზე დაყრდნობით. წარმოდგენილი შედეგები სიახლეა ქართული საენათმეცნიერო აზრისათვის.

თავი 1.

1.1. მოდალური სემანტიკის გამოხატვა ქველ ქართულში

მოდლობა, როგორც მთქმელის დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი, ენობრივი სისტემის ყველა დონეზე ვლინდება. ის შეიძლება გამოიხატოს გრამატიკული, ლექსიკური და ინტონაციური საშუალებებით.

გამოყოფენ მოდლობის ოთხ სახეს: 1. **ობიექტური მოდლობა**, რომელიც გამოხატავს შეტყობინების დამოკიდებულებას სინამდვილისადმი რეალურობის თვალსაზრისით. გამოხატვის მთავარ საშუალებად მიიჩნევენ ზმნის კილოს; 2. **სუბიექტური მოდლობა**, რომელიც გულისხმობს მთქმელის დამოკიდებულებას ნათქვამთან. გადმოიცემა ინტონაციის, სპეციალური სინტაქსური კონსტრუქციების, სიტყვათა წყობის, განმეორების, შორისდებულებისა და მოდალური ნაწილაკების საშუალებით; 3. **ლექსიკური მოდლობა**, გადმოიცემა ლექსიკური საშუალებით ანუ მოდალური ზმნების მეშვეობით; იგი სიახლოვეს ამჟღავნებს, ერთი მხრივ, ობიექტურ მოდლობასთან – კერძოდ, ფორმალურ-სემანტიკური მახასიათებლებით – და, მეორე მხრივ, სუბიექტურ მოდლობასთან იმ თვალსაზრისით, რომ იგი მთქმელის სუბიექტურ დამოკიდებულებასაც ამჟღავნებს; 4. **დადასტურების და უარყოფის**, აგრეთვე **კითხვის** შემცველი ფრაზები (შარაშენიძე 2010, 156).

ქართულ ენაში მოდლობის გამოხატვის სხვადასხვაგვარი სისტემა ვლინდება ძველსა და ახალ ქართულში. შეიძლება ითქვას, რომ ძველ ქართულში მოდალური სემანტიკა ძირითადად ლექსიკურად გამოიხატებოდა, კერძოდ, სპეციალური ანალიზური წარმოების ზმნებით: **ძალ-უძს>ძალ-უც, შესაძლო არს, შემძლებელ არს, შეძლება აქუს, ძალი აქუს, ძალი შესწევს, ძალი მოეცა, ჯელ-ენიფების, ჯელმნიფება აქუს, ჯელმნიფე არს, ჯერ-არს**, რომელთაც ძველ ქართულშივე უჩნდებათ

შესატყვისი სინთეზური ფორმები *უძლავს>შეუძლიან>შეუძლია, ღირს, შეუნის, ეგების* (ღამბაშიძე 2019).¹

ძველ ქართულშივე ვადასტურებთ მოდალური სემანტიკის გამოხატვის გრამატიკულ საშუალებასაც ე.წ. **კატეგორიული მყოფადის** სახით (*ყოფად არს, გამოსლვად ხარ ...*). აუცილებლად შესასრულებელი თუ სავალდებულო ქმედების გამოსახატავად აღნიშნული საშუალება სპეციფიკურია ძველი ქართულისთვის, თუმცა გარკვეული ცვლილებებით მოდალური სემანტიკის გამოხატველი მყოფადის ანალიზური წარმოება საშუალ ქართულშიც გვხვდება, მეტიც, იგი დღემდე შემორჩა ქართულ სალიტერატურო ენასა და მის დიალექტებს (აგრეთვე მეგრულს, სვანურს) გარკვეული სტილისტიკური ფუნქციით (*მისაცემი მაქვს, წამსვლელი არა ვარ...*), თუმცა, საზოგადოდ, მოხდა მისი ჩანაცვლება მყოფადის გამოხატვის ორგანული ფორმებით (ქავთარაძე 1960, 201).

შესაძლებლობა-დაეჭვების, ვარაუდის მოდალური სემანტიკის გადმოსაცემად ძველი ქართული ენა იყენებდა ნაწილაკთა სისტემასაც (*ხოლო, ხოლოთუ, თუ ხოლო, ხოლოთუ ვითარ, გინც ხოლოთუ, ჰელამეთუ, ჰელათუ, ჰეთუმცა, -ძი, -ვე, სამე ...*), რომელთა ნაწილიც ენის განვითარების მომდევნო ეტაპზე დაიკარგა, ზოგი კი იქცა მოდალობის კატეგორიის იმ სისტემის ნაწილად, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა საშუალ ქართულში და ფორმირებას განაგრძობს ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში, რამდენადაც მოდალობის კატეგორიის გრამატიკალიზაციის პროცესი ჯერ არ დასრულებულა.

¹ „დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამოხატველი ანალიზური და სინთეზური ზმნური ფორმები ქართულ სამწერლობო ენაში“, სტატია გადაცემულია დასაბეჭდად „ენათმეცნიერების საკითხების“ 2019 წლის ნომრისათვის.

1.2. მოდალური სემანტიკის გამოხატველი ლექსიკური საშუალებები ძველ ქართულში

ძველ ქართულში მოდალური სემანტიკის გამოხატვა ძირითადად ანალიზური ნარმოების რთულ ზმნებსა და მათგან ნაწარმოებ ფორმებს ეკისრება, რომლებიც ერთდროულად არაერთ მოდალურ შინაარსზე მიუთითებენ. სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ერთი ფორმა შესაძლოა გამოხატავდეს სხვადასხვა მოდალურ სემანტიკას. მაგალითად, ინგლისურ ენაში მოდალური ზმნა „may“ გამოხატავს როგორც დეონტურ მოდალობას (ნებართვას), ისე – ეპისტემურ მოდალობას (ვარაუდს, ალბათობას). ასევე მოდალურმა ზმნამ „can“, რომლის ამოსავალი მნიშვნელობა დინამიკური (შესაძლებლობის) მოდალობის გამოხატვაა, სასაუბრო ინგლისურში შეიძინა დეონტური მოდალური სემანტიკის გამოხატვის ფუნქციაც (Palmer 1997, 1999, 2001; Traugott 2011). „იგივე ვითარებაა ქართულ ენაშიც, როცა „უნდა“ მოდალური ფორმა გამოხატავს როგორც დეონტურ, ისე ეპისტემურ მოდალობას ან „ვერ“ ნაწილაკის შემთხვევაში, როცა იგი გამოხატავს დინამიკურ მოდალობას, მაგრამ გარკვეულ კონსტრუქციებში გვევლინება ეპისტემური შინაარსითაც“ (Sharashenidze, Advadze, Ghambashidze 2019). იმავეს თქმა შეგვიძლია რთულ ზმნებზეც, ძველ ქართულ ენაში, ერთი მხრივ, **კელ-ენიფების** და **ძალ-უც** ანალიზური ფორმები ერთდროულად გამოხატავენ დეონტურსა და დინამიკურ მოდალობას, მეორე მხრივ, **ჯერ-არს** რთული ზმნა გამოიყენება როგორც დეონტური, ისე ეპისტემური მოდალური სემანტიკის გამომხატველ კონტექსტებში. შესაბამისად, იკვეთება, რომ ქართული ენისთვის, ისევე როგორც სხვა არაერთი ენისთვის, დამახასიათებელია ერთი ფორმით სხვადასხვა მოდალური სემანტიკის გამოხატვა.

კელ-წიფება რთული ზმნის შემთხვევაში სემანტიკურ ნაირგვარობას უნდა განაპირობებდეს მისი შემადგენელი სახელური კომპონენტი. **კელი** არის ადამიანის სხეულის ნაწილი, რომლის საშუალებითაც ადამიანს შეუძლია შეასრულოს მოქ-

მედებათა უმეტესი ნაწილი. **ჯელ** ძირზე წიფება („წევა, მოწვევა, მიწვევა, გათანასწორება, მოახლება, მოვლინება“ (აბულაძე 1973, 549, 481, 254, 287) ზმნური კომპონენტის დართვით ვიღებთ რთულ ზმნას, **ჯელ-წიფება**, შემდეგი მნიშვნელობით – „შეძლება, უფლება, გაბედვა“ (აბულაძე 1973, 569). ქართულ ენაში **ხელ** ფუძესთანაა დაკავშირებული არაერთი იდიომი (ხელი ჩაიქნია, ხელი მოეცარა, ხელში ჩაიგდო...), რომლებიც ცხადყოფენ ამ ორგანოს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში. როგორც ჩანს, ქართულ ენაზე მეტყველთათვის **ხელი** ასოცირდება როგორც ფიზიკურ ქმედებებთან, ისე – მენტალურ პროცესებთან, ამიტომაც, რომ **ჯელ-წიფება** ზმნით შეიძლებოდა გამოხატულიყო როგორც შინაგანი ან შექცენილი უნარი, ცოდნა და სიტუაციით განპირობებული შესაძლებლობა, ისე – უფლების ქონა, ნებართვა, გაბედვა...

ჯელ-წიფება ფორმა, გარდა შინაარსისა, საინტერესოა აგებულების თვალსაზრისითაც. „წიფება“ ზმნა რთულ ზმნაში მონაწილეობს როგორც ობიექტური („ამის კაცისა პატიჟი მე არარაჲ **ჯელ-მენიფების**“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 32:7, Titus)), ისე – სუბიექტური წყობის ფორმებით (არამედ ვეცხლისა მისთჳს, რომელ სთქუ გაბაელის თანა, ვითარ **ჯელ-ვინიფო** მოღებად? (S, 5:2, Titus)) (იმნაიშვილი 1996, 543).

სუბიექტური წყობის ფორმები ძველ ქართულში იშვიათად გვხვდება. შინაარსობრივად **ჯელ-ვინიფე** ტიპის ფორმები გამოხატავენ როგორც დეონტურ მოდალობას, ისე დინამიკურ მოდალობას, ოღონდ მხოლოდ მის „ნეიტრალურ“, გარე-მოპირობებზე დამოკიდებულ სახეობას.

ქვემოთ წარმოდგენილ მაგალითებში გაბედვის, უფლების უქონლობის დეონტური მოდალური სემანტიკა **ჯელ-წიფება** ზმნის სუბიექტური წყობის ფორმებითაა გადმოცემული:

„რასა **ჯელ-ინიფა** ჩემ ზედა ცოლმან ჩემმან ესევითარი-სა საქმე?“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 4:28, Titus).

„და ცხად არს ესე ჩუენ შორისცა, რამეთუ არავინ **ჯელ-ინიფის** თჳნიერ მღდელთა კითხვაჲ წიგნისაჲ საკურთხეველსა

უფროდს ხოლო დღესა კჯრიაკესა და ერისა კრებასა“ (მც. აპოკრ. 26:3, Titus).

ვერ ჯელ-ინიფოს პირველმან მან ქმარმან, რომელმან განუტევა იგი მიქცევადა და მიყვანებად მისა ცოლად შემდგომად მეგინებისა მისისა, რამეთუ ბილნ არს წინაშე უფლისა ღმრთისა (S, 24:4, Titus).

მეორე მხრივ, სუბიექტური წყობის **ჯელ-ნიფება** ზმნა დასტურდება გარემო პირობებით განპირობებული ქმედების შესაძლებლობისა თუ შეუძლებლობის, „ნეიტრალური“ დინამიკური სემანტიკის, გამომხატველ კონტექსტებში:

ხოლო ჰეროდია ჰემტერა მას და უნდა მოკლვად მისი და **ვერ ჯელს-ინიფებდა**, რამეთუ ჰეროდეს ეშინოდა იოვანესა, რამეთუ გულითად უწყოდა კაცი იგი მართლად (მარკ. 6:19-20, C, Titus).

„ჯელ-ნუ-ინიფოსა ღმერთმან განმზადებად ტაბლად უდაბნოსა? და კუალად იტყოდეს: „პურის-ცემადცა ნუ უძლოსა ღმერთმან, ანუ განმზადებად ტაბლად ერსა თჯსსა?“ (თარგმ. მათ. სახ. 3:30, Titus).

ობიექტური წყობის **ჯელ-ნიფება** ზმნა ძველ ქართულში აქტიურად გამოიყენებოდა როგორც დეონტური, ისე „ნეიტრალური“ და „სუბიექტზე ორიენტირებული“ დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად.

დეონტური მოდალური სემანტიკის გამომხატვა:

„ამის კაცისა პატიჟი მე არარაა **ჯელ-მენიფების**, არცა აღბმად ძელსა, არცა პყრობილებად, არამედ ნარუძღუანო ეგე ტფილისს ქალაქსა არვანდ გუშნასპს, ქართლისა მარზაპანსა, და, რად-იგი შეჰგვანდეს, მან უყოს, რამეთუ ყოვლისა კაცისა ქართლისა მას **ჯელ-ენიფების** სიკუდილი და ცხორებად“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 32:7, Titus).

„და ჰრაგუელ ფუცა არაგანტევებად ჩემი ათოთხმეტ დღე, რადთა ვიყოფოდი მე მათ თანა და **ვერ ჯელ-მენიფების** შეურაცხ-ყოფად ფიცი მისი“ (OJ, 9:4, Titus).

„ნეიტრალური“ დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამოხატვა:

და მერმე სხუამან ჰრქუა: „ცოლი შევირთე და მის გამო ვერ ჯელ-მენიფების მოსლვად“ (ლ. 14:20, CDEFGHIK, Titus).

უკუეთუ ვინმე არა იშუეს მეორედ, ვერ ჯელ-ენიფების ხილვად სასუფელი ღმრთისად (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 178:23, Titus).

შემდეგ მაგალითებში გადმოცემულია „სუბიექტზე ორიენტირებული“ დინამიკური მოდალური სემანტიკა:

„ვითარ ჯელ-ენიფების შობად კაცსა ბერსა?“ (ი. 3:4, DEFGHIK, Titus).

„ნუ ჯელ-ენიფების ბრმასა ბრმისა წინა-ძლუანვად?“ (ლ. 6:39, CDEFGHIK, Titus).

და მერმე ჰრქუეს ქრისტესა: „სოლომონმან ორმეოცსა წელსა აღაშენა ტაძარი ესე და შენ სთქუ: „დავარღვო და სამსა დღესა აღვაშენო ეგე-ო!“ მაშინ ქრისტემან ჰრქუა: „მე ჯელ-მენიფების დარღუევად და მესამესა დღესა აღშენებად“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 41:5, Titus).

როგორც ითქვა, კიდევ ერთი რთული ზმნა ძველ ქართულში, რომელიც გამოხატავს დინამიკურსა და დეონტურ მოდალურ სემანტიკას არის **ძალ-უც**, რომლის პირველი კომპონენტი სახელია (ძალ-ი – „ძალა, შეძლება, ძლიერება“ (აბულაძე 1973, 523), მეორე კომპონენტი კი ზმნაა, რომელიც სუპლეტურად ანარმოებს მწკრივებს (პირველ სერიაში – ცემა, მეორეში – დება).² აღნიშნული რთული ზმნის ზმნური კომპონენტის მნიშვნელობაა „ქონა, ქონება“, შესაბამისად, **ძალ-უც** გაიაზრება, როგორც „ძალა აქვს, ძალა შესწევს, შეუძლია“, რაც ცალსახად დინამიკურ, შესაძლებლობის მოდალურ სემანტიკაზე მიუთითებს. ჩვენი დაკვირვებით, **ძალ-უც** რთული ზმნის შემთხვევაში მისი შემადგენელი სახელური და

² დება – «ქუან/ქონება», ყოფნა, განდება, «დავრდომა», დადება, ცემა, გდება (აბულაძე 1973:138, 514). ჩვენს შემთხვევაში ეს ზმნა პირველი მნიშვნელობითაა ნახმარი.

ზმნური კომპონენტები არ განაპირობებენ ამ ანალიზური ფორმის დეონტურ მოდალურ მნიშვნელობასთან კავშირს. ვფიქრობთ, მთლიანად რთულ ზმნას უნდა განევითარებინა დეონტური მნიშვნელობა, რადგან ლოგიკურად მოლაპარაკე პირი თანამოსაუბრე ან სხვა პირისაგან მოითხოვს იმ ქმედების შესრულებას, რომლის შესრულებაც, მოლაპარაკის აზრით, სუბიექტს შეუძლია და აუცილებელიცაა.

წარმოვადგენთ შესაბამის მაგალითებს ძველი ქართული ენის წერილობითი ძეგლებიდან, „ნეიტრალური“ შესაძლებლობა:

„ან მიქორწინებია და ვერ ძალ-მიც მოსლვად“ (ფსევდო-მაკ. 314:4, Titus).

„ერთსა კიდობანსა შენსა, სავსესა სამოსლითა შენითა, ძალ-უც მრავლისა ერისა, სიცივითა შეჭირვებულისა შემოსაჲ“ (სწავ. 102:26, Titus).

„ხოლო მივიცვალენით რაჲ ქუეყანით, არღარა თჯთ ჩუენ ამათ ძალ-გვც ესე ქმნად აღსაარებისა მიერ, რამეთუ დაიჭვის კარი“ (თარგმ. ლ. სახ. 71:28, Titus).

„და შენცა, მორწმუნეო, ნუ სრულიად უნაყოფო იქმნები, არამედ უკუეთუ ვერ ძალ-გიც ქაღნულებად, იქორწინე სინმდით“ (თარგმ. მ. სახ. 334:29, Titus).

წარმოდგენილ მაგალითებში გამოხატულია დინამიკური მოდალობის ისეთი შემთხვევები, როდესაც შესაძლებლობა განპირობებულია გარემო ფაქტორებით, ობიექტური რეალობით და არ არის დამოკიდებული სუბიექტის ცოდნასა და ამა თუ იმ უნარზე.

„სუბიექტზე ორიენტირებული“ შესაძლებლობა:

ამან ეგრე თქუა: „ძალ-მიც დარღუევად ტაძარი ესე ღმრთისაჲ და მესამესა დღესა აღშენებად“ (თარგმ. მ. სახ. 398:19, Titus).

ხოლო ესე არღა იცოდეს, თუ მძინარესაცა ძალ-უც ამისა ქმნად (თარგმ. მ. სახ. 145:30, Titus).

„ნუცა თავსა შენსა ჰფუცავ, რამეთუ ვერ ძალ-გიც ერ-
თისაცა თმისა განსპეტაკებად გინდა დაშავებად“ (მ. 5:36,
DEFGHIKS, Titus).

„და კუალად რად-იგი გონებაჲმან გულისკმა-ყოს, ენასა
გამოთქუმად ვერ ძალ-უც“ (თარგმ. მ. სახ. 67:6, Titus).

ყველა მოყვანილ მაგალითში ძალ-უც ზმნა გამოხატავს
შინაგან შესაძლებლობასა და უნარს.

შემდეგ კონტექსტებში ძალ-უც რთული ზმნა დეონტური
მოდალური სემანტიკის გამომხატველია:

„იოვანე, რადსათჳს გუაცვილობ, ანუ ვინ(ად) მოინიე, ჩუე-
ნი არს ადგილი ესე და შენ ვერ ძალ-გიც ყოფად აქა“ (იო. ზედ.
44:8, Titus).

განდევნა იგი ბერმან და ჰრქუა მას: „ესე ადგილი მონა-
ზონთად არს, ხოლო შენ ერისკაცი ხარ და ვერ ძალ-გიც აქა
მკვდრობად“ (სწ. წმ. მამ. 281:21, Titus).

ვითარ ძალ-გიც რქუმად ძმისა შენისა: „ძმაო, მიტევე,
აღმოგილო ნუელი თუალისაგან შენისა, თჯთ თუალსა შინა
შენსა დირისა არამხედველსა?“ (კომ. ლ. სახ. 84:28, Titus).

ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას,
რომ ანალიზური ნარმოების ძალ-უც ზმნა ძალზე იშვიათად
გამოიყენებოდა დეონტური მოდალური სემანტიკით, მისთვის
დომინანტური იყო დინამიკური, შესაძლებლობის მოდალური
სემანტიკის გამოხატვა.

ძველ ქართულში არსებული მოდალური სემანტიკის
მქონე ანალიზურ ფორმათაგან გამორჩეულია ჯერ-არს რთუ-
ლი ზმნა, რომელიც ყველაზე მეტადაა მიდრეკილი მოდალუ-
რი ელემენტობისაკენ. ჯელ-ენიფების და ძალ-უც ანალიზური
ფორმებისაგან განსხვავებით ჯერ-არს დევერბალიზებულია,
ძველ ქართულშივე უპირო ფორმადაა ქცეული, მოდალური
სემანტიკის გამოსახატავად გამოიყენება მხოლოდ ჯერ-ყოფა
ზმნის („ჯერ-ყოფა“ – დაკმაყოფილება (სარჯველაძე 1995,

278)³) მესამე პირის ფორმა, რომელიც ძველ სამწერლობო ქართულში ლექსიკური შინაარსით აღარაა დატვირთული – „ჯერ-ყოფა“ – «ღირ-», «სათანადო ყოფა», ღირს ყოფა, შესაფერისობა, «გება» (აბულაძე 1973, 574). შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ძველ ქართულში **ჯერ-არს** ზმნის გრამატიკალიზაცია დაიწყო, თუმცა ამ პროცესს **ჯერ-არს** ფორმის შემთხვევაში ხელი შეუშალა ძველ ქართულში პარალელურად მიმდინარე რთულ ზმნათა რღვევისა და ორგანულ წარმოებაზე გადასვლის პროცესმა (X-XI სს.) (ქავთარაძე 1964,162). დროთა განმავლობაში **ჯერ-არს** ზმნაც ისევე გავიდა ხმარებიდან, როგორც ყველა სხვა დანარჩენი რთული ზმნა,⁴ მისი მოდალური სემანტიკის გამოხატვა კი სხვა ორგანული წარმოების ფორმებმა ითავეს.

ძველ ქართულში **ჯერ-არს** რთული ზმნის ამოსავალი, თავდაპირველი ფუნქცია დეონტური მოდალური სემანტიკის გამოხატვაა:

ეტყოდა იოანე ჰეროდეს, ვითარმედ: „არა ჯერ-არს შენდა, ვითარმცა ცოლად გესუა ძმისცოლი შენი“ (მრკ. 6:18, CDEFGHIK, Titus).

„ჯერ-არს ჩემდაცა დღესა ამას, რადთა განვიძარცვო შიში ჯორცთა ამათ ჩემთად“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 68:7, Titus).

„ხოლო ან, საყუარელნო, ჯერ-არს ჩუენდაცა ამიერითაგან უმეტწსად-ლა შეწყნარებად პირველთა მათ სანატრელთა მონამეთა“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 76:7, Titus).

³ **ჯერ-ყოფა** (დაკმაყოფილება) ზმნის პირველი და მეორე პირის ფორმები ძველ ქართულში იშვიათად გვხვდება, თანაც არა რთულ ზმნათათვის დამახასიათებელი დაწერილობით: ჯერ ვარ, ჯერ ხარ. აღნიშნული ფორმები კი მოდალობის კატეგორიასთან კავშირს არ ავლენენ.

⁴ არ ვგულისხმობთ სტილისტური თვალსაზრისით, არქაიზაციის მიზნით, **ჯერ-არს** ფორმის გამოყენებას საშუალო ქართულის მოგვიანო პერიოდის ტექსტებში.

„თქუნ შვილნი ხართ მეკერპეთანი და არა **ჯერ-არს** შე-
მოსლვად თქუენი სახლსა ღმრთისასა“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I,
184:10, Titus).

მოყვანილი კონტექსტებიდან ჩანს, რომ **ჯერ-არს** ზმნა
ძველ სამწერლობო ქართულში გამოხატავდა დეონტური მო-
დალობის სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსს: სხვადასხვა სახის
ვალდებულებას, უფლების ქონა/უქონლობას, აკრძალვას.

საგულისხმოა, რომ ძველ ქართულშივე **ჯერ-არს** ზმნა
იძენს ეპისტემურ მოდალურ შინაარსსაც. ლოგიკურად, დეონ-
ტური მოდალური სემანტიკის გამომხატველმა ფორმამ შეიძ-
ლება განივითაროს ეპისტემური მოდალური შინაარსი, რად-
გან ორივე სემანტიკა ემყარება დარწმუნებულობას – რო-
გორც მბრძანებელი პირი დარწმუნებულია, რომ მის მიერ
მოთხოვნილი ქმედება აუცილებლად შესასრულებელი და სა-
ჭიროა, ისე ეპისტემური აუცილებლობის შემთხვევაში მოლა-
პარაკე პირი დარწმუნებულია ამა თუ იმ ფაქტის ჭეშმარიტე-
ბაში.

სიცხადისათვის წარმოვადგენთ მაგალითებს, რომლებ-
შიც **ჯერ-არს** ფორმა ეპისტემური მოდალური შინაარსის გა-
მომხატველია:

„და გესმოდინ ბრძოლანი და ჰამბავნი ბრძოლათანი,
იხილეთ და ნუ შესძრწუნდებით, რამეთუ **ჯერ-არს** ესე ყოფად,
არამედ არღა არს აღსასრული“ (მ. 24:6, XDEFGHIK, Titus).⁵

და შემდგომად ნათლის-ღებისა მადლითა სულისა წმი-
დისადათა თქუას რად იგი **ჯერ-არს** ყოფად მისა და რომელსა
საზომსა მიწვენად არს (კიმ. 217:33, Titus).

„შვილნო და ძმანო, აჰა ესერა ჟამი ჩემისა სოფლით წარ-
სლვისად მონვენულ არს, და **ჯერ-არს** განსლვად ჩემი ჯორცთა
ამათგან, და გევედრები ყოველთა, რადთა ლოცვა-ჰყოთ
ჩემთჳს“ (მამ. ცხ. 208:31, Titus).

„**ჯერ-არს** ძისა კაცისად მიცემად და ჯუარცუმად და მე-
სამესა დღესა აღდგომად“ (კლარჯ. მრ. 222:35, Titus).

⁵ > C.

მოყვანილ კონტექსტებში **ჯერ-არს** რთული ზმნის საშუალებით გამოხატულია გარდაუვალი, მომავალში დანამდვილებით შესასრულებელი მოქმედებები, რომელთა ქეშმარიტებაში მოქმელს ეჭვი არ ეპარება, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქმე გვაქვს ე.წ. „კატეგორიულ მყოფადთან“, რომელზეც უფრო ვრცლად ქვემოთ ვიმსჯელებთ.

ზოგადად, ძველ ქართულში ანალიზური და სინთეზური წარმოების ფორმები ერთნაირად დასტურდება როგორც თარგმნილ, ისე – ორიგინალურ ტექსტებში (ქავთარაძე 1964, 165), თუმცა უკვე ძველ ქართულში შეინიშნება ანალიზური ფორმების სინთეზურით ჩანაცვლების ტენდენცია. ანალიზური წარმოება X-XI საუკუნეებიდან იწყებს სინთეზურ წარმოებაზე გადასვლას (ქავთარაძე 1964, 162), რასაც ცხადყოფს ქართული ოთხთავის რედაქციათა ჩვენებები:

*ხოლო მათ ჰრქუეს: „**ძალ-გვც**“.* (მ. 20:22 XDEFGHIK, Titus) **გვძლავს** (C, Titus).

*„**ძალ-გიცა** სასუმელი შესუმად?“* (მარკ. 10:38 DEFGHIK, Titus) **გიძლავს** (C, Titus).

*დალათუ ვერ **ძალ-უც** აღდგომად და მიცემად, რამეთუ არს იგი მეგობარი მისი* (ლ. 11:8 C, Titus) **არა ეძლოს** (DEFGHIK, Titus).

*ფრიადლა მაქუს სიტყუად თქუენდა, არამედ ან არლა **ძალ-გიც** ტვრთვად* (ი. 16:12 XDEFGHIK, Titus) **ვერ შეუძლოთ** (C, Titus).

X-XI საუკუნიდან გვხვდება **ძალ** ძირისაგან ნაწარმოები **-იან** დაბოლოებიანი სინთეზური ფორმებიც: *მე მონა ვარ შენი, შეგიძლიან ყოვლისა პატიჟისა მოპყრობა* (ვისრ. 244:29, Titus).

X საუკუნიდან სტატიკური ზმნები ანმყოში **-ია** დაბოლოებით გამოიყენებიან, მიუხედავად იმისა, რომ **-იან** დაბოლოებიანი ზმნები საშუალ ქართულშიც დასტურდება: *ნამსაცა უშენო სიცოცხლე არ შემიძლია* (ვისრ. 271:2, Titus).

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, მოდალური სემანტიკის ანალიზურმა **ძალ-უც** ზმნამ სინთეზურ

ნარმოებაზე გადასვლისას საკუთარი ძირის სინთეზური ფორმები განივითარა (**უძლავს>შეუძლიან>შეუძლია**). სხვაგვარი ვითარება გვაქვს **კელ-ენიფების** და **ჯერ-არს** ზმნების შემთხვევაში, მათ საკუთარი ძირისგან ნაწარმოები სინთეზური შესატყვისები არ მოეპოვებათ, მათ ნაცვლად ქართული ოთხთავის რედაქციებში რამდენიმე სინთეზური ვარიანტი იძებნება:

ანუ ვითარ ვის **კელ-ენიფების** სახლსა ძლიერისასა შესლვად (მ. 12:29 DEFGHIK).

შდრ.: ანუ ვითარმე ვინ **უძლის** შესლვად სახლსა ძლიერისასა (იქვე, C).

კელ-მე-ენიფებისა ძეთა სიძისათა გლოვად? (მ. 9:15 DEFGHIK).

შდრ.: ნუთუ **ეგების** შვილთა საქორწინისათა გლოვად? (იქვე, C) და სხვ.

რამეთუ ესრე **ჯერ-არს** ჩუენდა აღსრულებად ყოველი სიმართლჳ (მ. 3:15 D FG).

შდრ.: რამეთუ ესრე **შუენის** ჩუენდა აღსრულებად ყოველისა სიმართლისა (იქვე, C HIK).

არა **ჯერ-იყო** შენდაცა რადთამცა შეინყალე მოყუასი იგი შენი (მ. 18:33 DE FG HIK).

შდრ.: არამე **ღირდა** შენდაცა შენყალეზად მოყუსისა მის შენისა? (იქვე, C).

ამრიგად, მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად ზმნის სინთეზური ფორმების გამოყენების ფაქტი ძველ ქართულშივე დასტურდება.

1.3. მოდალური სემანტიკის გამოხატველი ბრამატიკული საშუალებები ძველ ქართულში

1.3.1. ცნობილია, რომ არაერთ ენაში მოდალობის კატეგორია დაკავშირებულია დროის კატეგორიასთან (ბაიბი 1988, პალმერი 1986, 2001, ჰანანი 2004). ამ მხრივ გამონაკლისი არც

ქართული ენაა, კერძოდ, ვგულისხმობთ მოდალობისა და მომავალი დროის ურთიერთმიმართებას, რომელიც ქართული სალიტერატურო ენის საწყის ეტაპზევე ისახება და განვითარებას პოულობს ენის არსებობის შემდგომ საფეხურებზე.

ძველ ქართულ ენაში მყოფადის გამოსახატავად სინთეზურ ფორმებთან ერთად (I კავშირებითი, II კავშირებითი) გამოიყენებოდა ანალიზური წარმოებაც – საუღლებელი ზმნის მასდარი ვითარებით ბრუნვაში „ყოფა“ ზმნის ანმცოს მწკრივის ფორმებთან ერთად გამოხატავდა მომავლის სპეციფიკურ სახეობას, ე.წ. კატეგორიულ მყოფადს,⁶ რომელიც გულისხმობდა, ერთი მხრივ, მომავალში აუცილებლად მოსახდენ მოქმედებას, ანუ მოქმედების **აუცილებლობას (ეპისტემური მოდალობა)**, მეორე მხრივ, გარკვეული ქმედების შესრულების **ვალდებულებას (დეონტური მოდალობა)**. „ღუანლსა დიდსა შესლვად ხარ, დედოფალო“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 13:21, Titus). „შენდა ეგდენ ყოფად არს ფერჯითა შენითა სლვად, რამეთუ ცოცხალი არლარა გამოსლვად ხარ“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 21:7, Titus) – მოცემულ მაგალითებში მყოფადის პერიფრასტული მოდელი გამოხატავს მოქმედებას, რომლის შესრულების აუცილებლობაში, გარდაუვლობაში მთქმელი დარწმუნებულია (**ეპისტემური მოდალობა**). შემდეგ კონტექსტში კი მყოფადის ანალიზური წარმოებით გადმოცემულია სავალდებულო ქმედებები, რომელთა შესრულებაც მოუწევს სუბიექტს (**დეონტური მოდალობა**): „ძმაო თეოდორე, პირველად გითხრობ შენ აქა თუ იყო, ბოსტანი **მორწყვად გიც** და ძმათა შეჭამადი **ქმნად გიც**, და ჟამნი ყოველნი ძმათა თანა **ლოცვად გისხენ** დაუცადებლად და ყოველი ნებად შენი დასდვა წინაშე მაღლისა. ღამე არა **დანოლად ხარ** და ცისკრისა **ლოცვად მღვდარებით აღსრულებად გიც**, ქალაქად **წარსლვად ხარ** ძმათა

⁶ ორპირიან ფორმებში მეშველი ზმნის ფუნქციით გამოიყენებოდა მიც (=მაქვს), გიც, უც (თუ სუბიექტი მხოლოდით რიცხვშია) ან მისხენ, გისხენ, უსხენ (თუ სუბიექტი მრავლობითშია).

მსახურებისათვის“ (ქრესტ. I, 306:40-44, Titus) (ციხელაშვილი 2017, 397).

საინტერესოა ნ. კოტინოვის მოსაზრება მყოფადის აღნერიითი საშუალების წარმოშობის შესახებ. მისი აზრით, **ყოფად არს მიღებული ჩანს ჯერ-არს ყოფად კონსტრუქციისაგან. ჯერ ხშირი გამოყენების შედეგად უნდა დაკარგულიყო**“ (ნ. კოტინოვი 1965, 101). მეორე მხრივ, ი. ქავთარაძის თქმით: **მოსლვად არს ტიპის გამოთქმებს ჰქონდა კატეგორიული, უახლოეს მომავალში აუცილებლად შესასრულებელი, სავალდებულო მოქმედების შინაარსი. ზოგიერთ შემთხვევაში ასეთი კატეგორიულობის გასაძლიერებლად და გასახაზავად მასდარის მიმართულებითის ფორმას უძღვის ჯერ-არს და მისთანა (შეჰგავს, შუენის, ჰჷამს...) გამოთქმები: ჯერ-არს მოსლვად** (ქავთარაძე 1971, 130-131). ჩვენთვის მეორე მოსაზრება უფრო მისაღებია, რადგან, როგორც ერთ-ერთ თავში (1.1.) აღვნიშნეთ, ძველ ქართულში **ჯერ-არს** რთული ზმნა გამოიყენებოდა როგორც დეონტური, ისე ეპისტემური მოდალური შინაარსით, რადგან პერიფრასტული მყოფადიც მომავალში სავალდებულო, აუცილებლად შესასრულებელ მოქმედებას გადმოსცემდა, ამიტომ, ვფიქრობთ, **ჯერ-არს მოსლვად და მოსლვად არს** ტიპის გამოთქმები მსგავსი შინაარსის, კატეგორიულობის, აუცილებლობის გამომხატველ ორ სხვადასხვა საშუალებას წარმოადგენდა, უბრალოდ, მოდალური ზმნის შემცველი კონსტრუქცია უფრო მეტად უსვამდა ხაზს კატეგორიულობისა და აუცილებლობის სემანტიკას. ზოგადად, კატეგორიული მყოფადის ფორმების **ჯერ-არს ყოფად** კონსტრუქციისაგან წარმომავლობას ვერ დავეთანხმებით ასევე იმიტომ, რომ პერიფრასტული მყოფადის ორპირიანი ფორმებისათვის არც ძველ და არც საშუალო ქართულში არ იძებნება შესაბამისი **ჯერ** კომპონენტის ანალიზური წარმოება. **ჯერ-მიც, ჯერ-გიც, ჯერ-მისხენ, ჯერ-გისხენ** ტიპის ფორმები ქართული ენის წერილობით ძეგლებში არ დასტურდება. ასევე უნდა ითქვას, რომ მოდალური სემანტიკით მხოლოდ **ჯერ-არს** რთული ზმნის III პირის ფორმა გამოიყენება, კატეგორიული მყოფადის ფორმები კი ყველა პირში გამოხატავდნენ სავალდებუ-

ლო, აუცილებლად შესასრულებელ მოქმედებას. საგულისხმოა, რომ **ჯერ-არს** მოდალურზმნიანი და ოდენ მასდარული კონსტრუქციები პარალელურად დასტურდება ქართული ოთხთავის სხვადასხვა რედაქციის იკითხვისებში: *ნუ შესძრუნდებით, რამეთუ ჯერ-არს ესე ყოფად* (მ. 24:6, XDEFGHIK, Titus). **შდრ.:** *ნუ აღტყდებით, რამეთუ ყოფად არს ესე ყოველი, ხოლო აღსასრული არღა იყოს* (იქვე, C, Titus). *ნუ შესძრუნდებით, რამეთუ ჯერ-არს ესე ყოფად* (მრკ. 13:7, DEFGHIK, Titus). **შდრ.:** *ნუ აღტყდებით, რამეთუ ყოფად არს, ხოლო აღსასრული არღა იყოს* (იქვე, C, Titus). *ეგრეცა ჯერ-არს ძისა კაცისაჲ ვნებად მათგან* (მ. 17:12, XDEFG, Titus). **შდრ.:** *ეგრეცა ძე კაცისაჲ ვნებად არს მათგან* (იქვე, C,⁷ Titus). მოყვანილი კონტექსტების მიხედვით ჩანს, რომ ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია (FG HIK) ისევე იყენებს რთულ ზმნიან კონსტრუქციას, როგორც შედარებით ძველი ოთხთავები (X DE), განსხვავებას ავლენს მხოლოდ ადიშის ოთხთავი (C), რასაც ჩვენ არა დროულ ცვლილებად, არამედ რედაქციულ სხვაობად მივიჩნევთ, მითუმეტეს, რომ X საუკუნიდან ინფინიტივის მოშლასთან ერთად მყოფადის პერიფრასტულ მოდელშიც ხდება ცვლილება, მასდარს ენაცვლება მიმღეობა, შესაბამისად, **მოსლვად არს** ტიპის ფორმები თანდათან გადის ხმარებიდან, **ჯერ-არს** მოდალური სემანტიკის რთული ზმნაკი საშუალო ქართულშიც გვხვდება, შესაბამისად, **მოსლვად არს** ტიპის ფორმები ვერ იქნებოდა **ჯერ-არს მოსლვად** ტიპის მოდალური კონსტრუქციის ცვეთის შედეგად მიღებული, უბრალოდ **ჯერ-არს** მოდალური ზმნაკი, ისევე როგორც სხვა მოდალური ზმნები (იხ. 1.1.), ქართული ენის განვითარების ყველა ეტაპზე კონსტრუქციას ქმნის სხვადასხვა ბრუნვაში დასმულ მასდართან, რომელიც საკუთრივ ვითარებითი ბრუნვის ფორმით მონაწილეობდა მყოფადის გამომხატველ ანალიზურ წარმოებაში.

⁷ ეგულების ვნებად HIK.

მყოფადის გამოხატვის ანალიზურ მოდელში მასდარის მიმღობით ჩანაცვლება, როგორც აღვნიშნეთ, ძველ ქართულშივე მოხდა: ვად სოფელსა საცთურთა მათგან, რამეთუ... მომავალ არს საცთური (მ. 18:7 DEFG, Titus). ... მომავალ არიან (იქვე, HIK, Titus). შდრ.: ვად ამის სოფლისა საცთურთაგან, რამეთუ მოსლვად არს საცთური (იქვე, C, Titus). „ხუცეს, და მეცა დიდსა ლუანლსა განმზადებულ ვარ“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 13:23, Titus). და ვითარცა ცისკარ ოდენ იყო, იკითხა და თქუა მსახურისა მიმართ მისისა, ვითარმედ „წყლულებისა მისგან ვითარ არს?“ ხოლო მან ჰრქუა მას: „ვერ განსარინებელ არს იგი“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I, 7:25, Titus); „სცეთ შვილო ჩემო, რამეთუ დაფარვად მოიგონე, რამეთუ რაეცა ვიდრე სიკუდილადმდე საქმედ გიც, იცის ანვე, დაღათუ ასი წელი გედვას, არამედ მითხარ, შვილო ჩემო, რაე უკუე არს ბრალი შენი“ (ქრესტ., 306:17, I, Titus). საგულისხმოა, რომ მყოფადის გამოხატვის პერიფრასტულ მოდელში ინფინიტივის მიმღობით ჩანაცვლებით შესაბამისი მოდალური შინაარსი (კატეგორიულობა, სავალდებულო და აუცილებელი მოქმედების გამოხატვა) უცვლელი დარჩა (ქავთარაძე 1971, 136).

1.3.2. შესაძლებლობა-დაეჭვების, ვარაუდის მოდალური სემანტიკით ძველ ქართულში გვხვდება **ხოლო, ხოლოთუ, თუ ხოლო, ხოლოთუ ვითარ, გინც ხოლოთუ, ჰელამეთუ, ჰელათუ, ჰეთუმცა, -ძი, -ვე, სამე ... ნაწილაკები.**

დაეჭვების ნაწილაკის ძირითადი კომპონენცია **ხოლო**, რომელსაც ემატება **თუ** პირობითი კავშირი: **ხოლოთუ**. ეს უკანასკნელი შესაძლოა ასევე გართულდეს **ვითარ, გინც** (იშვიათად) ელემენტებით. თითოეული კიდეე უფრო აძლიერებს დაეჭვების სემანტიკას (ცინდელიანი, 1981, 30). უძველეს ნუსხებში ამ ფუნქციით, ფაქტობრივად, დასტურდება **ხოლო // თუ ხოლო** ნაწილაკები, ხოლო უფრო გვიანდელ ნუსხებში აღნიშნულ ნაწილაკებს ემატება: **გინც, გინა, ვითარ (ხოლოთუ ვითარ, გინც ხოლოთუ):** „ნარვიდე ოპიზას და მსწრაფლ ხოლო მივიდე მათა ჩემთა თანა, რომელ დაუტევენ მუნ“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I 255:7-8, Titus); აღდეგი და ევედრებოდე ღმერთსა

შენსა, გინც ხოლოთუ განმარინნეს ჩუენ (სინ. მრ. 163:18, Titus); ან გამოიყენება: **უკუეთუ, თუ, -დი**: „**ვინ უწყის, თუ მუნ კეთილსა რას-მე შევემთხზო და ბოროტსა ამას განვერე**“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I 24:4-5, Titus). „**ვინ უწყის, თუ ადგილი-ცა იცოდენ**“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I 87:15-16, Titus). მოცემულ მაგალითებშიც შეგვიძლია ვივარაუდოთ ორმაგი გამოყენება, რამდენადაც თუ კავშირი გარკვეულ შემთხვევებში დაეჭვების ნაწილაკის ფუნქციითაა გამოყენებული. „**ისმინე, ჰსძინავს-დი ანუ ჰღვძავს**“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I 294:13 J, Titus). აღნიშნულ მოდალურ ნაწილაკთა მნიშვნელობაა „თუ, ეგების, იქნებ, შეიძლება“ (მუჟავანაძე 2019, 47).

ზემოაღნიშნული ნაწილაკების გვერდით გამოიყენება **ჰეთუმცა, ჰელამეთუ, ჰელათუ...** ნაწილაკებიც, რომლებიც ასევე დაეჭვებას გამოხატავენ, თუმცა შედარებით იშვიათი გამოყენებისაა, შეუსაბამო ჩანს ქართული ენის ბუნებისათვის და ბუნდოვანების გამო მალევე იკარგება (ცინდელიანი 1981, 30): „**და მეორედ, რამეთუ თჳსთა ჴელითა უცხოსა ეკალსა მოვჰმკი, ჰეთუმცა ვითარ უძლე მომკად ეკლოვანებასა მას სული-სა ჩემისასა**“ (სნ. წმ. მამ. 388:25, Titus); „**ჰბორგთა გსურისა მსხუერპლვად. ჰელათუ ჩემდამო მემსხუერპლებოდით**“ (ხრ. გიორ. მონ. 219:20, Titus); „**სალბუნი და ნამალი დაგდვა, რადთა ჰე, ლამე თუ განიკურნო**“ (ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I 18:13-14, Titus (მუჟავანაძე 2019, 47)).⁸ მოცემული ნაწილაკები ძველ ქართულში ცალკე დამოუკიდებელ კვლევას საჭიროებს როგორც ფორმათა მრავალფეროვნების, ისე სემანტიკური მხარის გათვალისწინებით. ვფიქრობთ, კორპუსული კვლევა **ჰე, ლა, მე, თუ, მცა** ელემენტთა მონაწილეობით არაერთ საინტერესო ფორმას გამოავლენს და კიდევ უფრო მრავალფეროვანს გახდის მოდალურ ნაწილაკთა სისტემას ძველ ქართულში.

⁸ მოცემულ მაგალითში არასწორ დაწერილობასთან უნდა გვეკონდეს საქმე, რადგან სხვა შემთხვევებში ვხვდებით მსგავსი აგებულების: **ჰელამე, ჰელათუ, დალათუ, დალათუმცა** ნაწილაკების ერთიან დაწერილობას.

ცალკე უნდა აღინიშნოს ნაზმნარი მოდალური ნაწილაკები (**ეგებ, იქნებ, ლამის, უნდა**),⁹ რომლებიც, მართალია, ძველ ქართულში არ დასტურდებიან, მაგრამ მომდინარეობენ ძველ ქართულ ენაში აქტიურად ხმარებადი ზმნური ფორმებისაგან, რომლებშიც ძველ ქართულშივე შეინიშნება მოდალური სემანტიკის გაგება: **ეგების>ეგებ, იქნების>იქნებ, ლამის** (ფორმოზრივი ცვლილების გარეშე საშუალო ქართულში **ლამის** ზმნის სემანტიკა, სურვილის, ნდომის გამოხატვა ზოგადდება და III პირის ფორმა ახალი შინაარსით იტვირთება – „თითქმის, ცოტადა აკლია, რომ... სულ ცოტაც... კინალამ“ (ქეგლ.)), **უნდა** (უნებს ზმნის უწყვეტლის ფორმის (უ-ნ-დ-ა) -დ სავრცობის ძირზე შერწყმით, ზმნამ უწყვეტელში -ოდ სავრცობი გაიჩინა და ახალი პარადიგმა გამართა: უნდა, უნდოდა, უნდოდეს (სარჯველაძე 1984, 412-413), სემანტიკური თვალსაზრისით კი **უნდა** მოდალურმა ფორმამ ძირითადად ორი მნიშვნელობა განივითარა: ერთი მხრივ – „სურს, სნა-დია“, ხოლო მეორე მხრივ – „სჭირდება, ესაჭიროება“. **უნდა** მოდალური ნაწილაკი (ელემენტი) მეორე მნიშვნელობისგან მომდინარეობს და მას საშუალო ქართულში ვალდებულების შინაარსის გამოხატვა ეკისრება (ჯორბენაძე 1993). თანამედროვე ქართულში კი **უნდა** მოდალურმა ელემენტმა ეპისტემური ვარაუდის სემანტიკის გადმოცემაც შეითავსა (შარაშენიძე 2010).

⁹ აღნიშნულ მოდალურ ფორმებზე მსჯელობას ცალკე სპეციალური თავი ეთმობა (5.1).

თავი 2. დინამიკური მოდალობა ქართულში¹⁰

დინამიკური, შესაძლებლობის სემანტიკა თავდაპირველად ძველ ქართულში აღწერილი იყო გამოხატული.¹¹ შინაგანი ან შექცენილი უნარი, ცოდნა და სიტუაციით განპირობებული შესაძლებლობა, როგორც ნესი, გამოიხატებოდა **ველ-ენიფების** და **ძალ-უძს>ძალ-უც** რთული სინონიმური მნიშვნელობის მქონე ზმნებითა და მათგან მიღებული სახელზმნური ანალიზური ფორმებით. ერთი მხრივ, გვქონდა: **ველ-ენიფების, ველმნიფება** აქუს, **ველმნიფე** არს, მეორე მხრივ, **ძალ-უძს>ძალ-უც, შემძლებელ** არს, **შესაძლო** არს (ჩემდა, შენდა, მისდა...), **შედლებად** აქუს, **ძალი** აქუს, **ძალი** შესწევს, **ძალი** მოეცა ტიპის ფორმები.

ველი არის ადამიანის სხეულის ნაწილი, რომლის საშუალებითაც ადამიანს შეუძლია შეასრულოს მოქმედებათა უმეტესი ნაწილი. **ველ** ძირზე ნიფება („წევა, მოწევა, მიწევა, გათანასწორება, მოახლება, მოვლინება“ (აბულაძე 1973, 549, 481, 254, 287)) ზმნური კომპონენტის დართვით ვიღებთ რთულ ზმნას, **ველ-ნიფება**, შემდეგი მნიშვნელობით – „შეძლებება, უფლება, გაბედავა“ (აბულაძე 1973, 569). **ნიფება** ზმნა რთულ ზმნაში მონაწილეობს როგორც ობიექტური („ამის კაცისა პატიჟი მე არარად **ველ-მენიფების**“ (აგ. ლიტ. ძეგლ. 32:7 Titus), ისე – სუბიექტური წყობის ფორმებით („არამედ ვეცხლისა მისთჳს, რომელ სთქუ ვედრი გაბაელის თანა, ვითარ **ველ-ვინიფო** მოღებად?“ (S, 5:2 Titus) (იმნაიშვილი 1996, 543).

¹⁰ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით, 218000 „მოდალობის კატეგორია ქართულ ენაში“. This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF), 218000 “The Category of Modality in the Georgian Language”.

¹¹ დინამიკური მოდალური სემანტიკის შესახებ იხ. მ. ლამბაშიძე დინამიკური მოდალობის გამომხატველი „ძალ-უც“ ზმნა ძველ ქართულ სამწერლობო ენაში, ენათმეცნიერების საკითხები, 2017, გვ. 222-235.

ძალ-უც ზმნის პირველი კომპონენტი სახელია (ძალ-ი – „ძალა, შეძლება, ძლიერება“ (აბულაძე 1973, 523)), მეორე კომპონენტი კი ზმნაა, რომელიც სუბლექტურად აწარმოებს მწკრივებს (პირველ სერიაში – ცემა, მეორეში – დება). აღნიშნული რთული ზმნის ზმნური კომპონენტის მნიშვნელობაა „ქონა, ქონება“,¹² შესაბამისად, **ძალ-უც** გაიაზრება, როგორც „ძალა აქვს, ძალა შესწევს, შეუძლია“ (ძალ-დება – „ძლვა, შეძლება, ძლება, ჯელმნიფება, ფლობა“ (აბულაძე 1973, 523)).

დასახელებული რთული ზმნების გამოყენების თვალსაზრისით საინტერესო სურათს გვიჩვენებს ქართული ოთხთავის სხვადასხვა რედაქცია. **ჯელ-ენიფების** და **ძალ-უც** რთული ზმნების დადასტურების შემთხვევაში სახარების რედაქციები უმეტესად სხვაობას არ ავლენენ:

„ნუ ჯელ-ენიფების ბრმასა ბრმისა წინაძღუანვად“ (ლ. 6:39 CDEFGHIK).¹³

„ვერ ჯელ-ენიფების მონაფე-ყოფად ჩემდა“ (ლ. 14:26 CDEFGHIK).

„ძალ-გიც განმედად ჩემდა“ (მარკ. 1.40 CDEFGHIK).

„ძალ-გიცა სასუმელი შესუმად?“ (მარკ. 10:38 XDEFGHIK).¹⁴

„ძალ-გიც განკურნებად ჩემდა“ (ლ. 5:12 CDEFGHIK)...

მხოლოდ ერთ შემთხვევაში დავადასტურეთ **ჯელ-ენიფების** და **ძალ-უც** რთული ზმნების მონაცვლეობა:

„ვიდრე იგი მე მივალ, შენ ვერ ჯელ-ენიფების მოსლვად ან, ხოლო მერმე მომდევედე მე“ (ი. 13:36 FG).

შდრ.: *„ვიდრე-იგი მე მივალ, შენ ვერ ძალ-გიც მოსლვად ან, ხოლო მერმე მომდევედე მე“* (იქვე, DEHIK).¹⁵

¹² დება – «ქუან/ქონება», ყოფნა, განდება, «დავრდომა», დადება, ცემა, გდება (აბულაძე 1973:138, 514). ჩვენს შემთხვევაში ეს ზმნა პირველი მნიშვნელობითაა გამოყენებული.

¹³ ჯელ-ენიფებისა (C).

¹⁴ ძალ გიცა (X).

¹⁵ > (X C).

რედაქციულ სხვაობებზე დაკვირვება კარგად გვიჩვენებს რთული ზმნის რღვევის პროცესს ქართულ სამწერლობო ენაში, ასე მაგალითად, თავდაპირველად რთულ ზმნას ანაცვლებს სხვადასხვა ტიპის ანალიზური წარმოება:

„**ჯელ-მწიფების** განტევებად შენი“ (ი. 19.10 C).

„**ჯელმწიფებად** მაქუს განტევებად შენდა“ (იქვე, DEFGHIK).¹⁶

„ვის **ჯელ-ენიფების** მიტევებად ცოდვათა?“ (მარკ. 2:7 DEFGHIK).

„ვინ **შემძლებელ** არს მიტევებად ცოდვათა?“ (იქვე, C).

„უკუეთუ გინდეს, **ძალ-გიც** კეთილის-ყოფად მათა“ (მარკ. 14:7 DEFGHIK).

„რაჟამს გენებოს, **ჯელმწიფე ხართ** მათა კეთილისყოფად“ (იქვე, C).

„ვითარმედ **ძალ-მიც** ესე ყოფად?“ (მ. 9:28 DEFGHIK).

„ვითარმედ **შემძლებელ ვარ** ყოფად ესე?“ (იქვე, C).

წარმოდგენილი მაგალითები გვიჩვენებს, რომ **ჯელ-ენიფების** და **ძალ-უც** რთულ ზმნებს შორის სემანტიკური თვალსაზრისით თავისუფალი ვარირებაა, რადგან გვაქვს შემთხვევები, როდესაც **ჯელ-ენიფების** რთულ ზმნას რედაქციულად ანაცვლებს **ძალ** სახელური ძირისაგან ნაწარმოები შედგენილი შემასმენელი, **შემძლებელ არს**. მეორე მხრივ, **ძალ-უც** ზმნას რთული ზმნის რღვევის პროცესში ენაცვლება **ჯელ-ენიფების** რთული ზმნისგან ნაწარმოები მიმლეობითა (**ჯელმწიფე**) და არს მეშველი ზმნით მიღებული შედგენილი შემასმენელი. ამ ზმნათა იდენტურ ფუნქციაზე მიუთითებს ისიც, რომ ისინი ერთმანეთს ენაცვლებიან როგორც „ნეიტრალური“ (გარემო პირობების ზეგავლენით გამოწვეული შესაძლებლობა), ისე „სუბიექტზე ორიენტირებული“ (შინაგანი ან შექცენილი უნარი ან ცოდნა) (პალმერი 1999, ვაიმანი 1996) მოდალური სემანტიკის გა-

¹⁶ აღსანიშნავია, რომ მსგავსი ტიპის პერიფრასტული მოდელები რთულ ზმნათა მოშლის დანყებადმდეც არსებობდა და მათ პარალელურად გამოიყენებოდა ქართულ სამწერლობო ენაში.

მოხატვისას. მაგალითად, წინადადებაში: „ვის **ჯელ-ენიფების** მიტევებად ცოდვათა?“ (მარკ. 2:7 DEFGHIK), საუბარია შინაგან უნარზე, რომელიც ოთხთავის ჯრუჭპარხლისეულ, ეფთვიმესეულ და გიორგისეულ რედაქციებში გადმოცემულია **ჯელ-ენიფების** რთული ზმნით, ხოლო ადიშის ოთხთავში **ძალ** სახელური ძირისაგან ნაწარმოები ანალიზური წარმოებით: „ვინ **შემძლებელ არს** მიტევებად ცოდვათა?“ (იქვე, C). მეორე მხრივ, ოთხთავის ჯრუჭ-პარხლისეულ, ეფთვიმესეულ და გიორგისეულ რედაქციებში გვაქვს **ძალ-გიც** რთული ზმნით გამოხატული შემდეგი კონტექსტი: „უკუეთუ გინდეს, **ძალ-გიც** კეთილის-ყოფად მათა“ (მარკ. 14:7 DEFGHIK), რომელშიც იგულისხმება გარემო პირობების ზეგავლენით გამოწვეული შესაძლებლობა, ადიშის ოთხთავში კი ამ სემანტიკას გამოხატავს **ჯელმნიფე ხართ** ანალიზური კონსტრუქცია: „რაჟამს გენებოს, **ჯელმნიფე ხართ** მათა კეთილისყოფად“ (იქვე, C).

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ ანალიზური წარმოების თვალსაზრისით **ჯელ-ენიფების** რთულ ზმნას შედარებით ნაკლები ფორმები მოეპოვება (**ჯელმნიფებად მაქუს, ჯელმნიფე ხართ**), განსხვავებით **ძალ-უც** ზმნისაგან. ძველსა და საშუალ ქართულში ვადასტურებთ **ძალ-უც** რთული ზმნის ეკვივალენტურ შემდეგ ანალიზურ ფორმებს: **შემძლებელ არს, შესაძლო არს** (ჩემდა, შენდა, მისდა...), **შეძლებად აქუს, ძალი აქუს, ძალი მოეცა, ძალი შესწევდეს**:

შემძლებელ არს ღმერთი აღდგინებად (ლ. 3:8 C).

„ხოლო ან, უკუეთუ **შემძლებელ ხარ** მკუდარსა აღდგინებად, პირველად დედად შენი აღადგინე, რომელი ურდს დამარხულ არს, გარნა თუ მისა **ვერ შემძლებელ ხარ** აღდგინებად, **ვერცა** ჩემდა **შემძლებელ ხარ** განყვანებად“ (ძვ. ქართ. აგ. ლიტ. ძეგლ. I 24:16 Titus).

შესაძლო არს ტიპის ანალიზური წარმოება ძველსა და საშუალ ქართულში დინამიკურ სემანტიკას გამოხატავდა ჩემდა, შენდა, მისდა... ტიპის ფორმებთან ერთად, რომლებშიც - და -თვის თანდებულის ეკვივალენტია. შესაბამისად, ამგვარ

კონტექსტებში იგულისხმებოდა: „ჩემთვის შესაძლებელია“, „შენთვის შესაძლებელია“, „მისთვის შესაძლებელია“ რაიმე მოქმედების შესრულება:

„**არ-შესაძლო არს ჩემდა** ესე, მამაო, რათა ვამსგავსო ფრასთა შენთა სიტყუანი“ (წყობილ. 268:16 Titus).

„მამაო... უკუეთუ **შესაძლო თქუწნდა იყოს**, ნუ დაჰმთებით მიუსლველ იერუსალიმსა და თაყუანისუცემელ წმიდისა საფლავისა...“ (გ. ავალ., მგზავრ. 71:28 Titus).

საშუალ ქართულში გვხვდება **ძალ** სახელური ძირისაგან ნაწარმოები სხვა ანალიზური ფორმებიც, ასე მაგალითად:

„თუ **შეძლება გაქუს**, მიმართე, შენ ჯმლითა დაექადია“ (შაჰნ. 124:67 Titus).

რამეთუ მოინია ლმოზაჲ მშობისა, ხოლო **ძალი არა აქუს** შობად (B 37:3 Titus).

„რა ლახტის ხმა გავიგე, მე ჰყენუსარ ჯადო მეგონა, მივწვდი, ღმერთმან **ძალი მომცა**, შევიპყარ და მოვკალ“ (ქარამ. 664:10 Titus).

სამთა საქმეთა არ უნდა შეეზას კაცი, თუცა ბედნიერობისა **ძალი არა შესწევდეს** (ქილ. და დამ. 304:19 Titus).

ამრიგად, შესაძლებლობის სემანტიკის ანალიზურად გამოხატვისას ძველსა და საშუალ ქართულში გამოიყენებოდა როგორც რთული ზმნები, ისე – სხვადასხვა ტიპის ანალიზური წარმოება.

მსგავსი ტიპის ანალიზური წარმოება X-XI საუკუნეებიდან იწყებს სინთეზურ წარმოებაზე გადასვლას (ქავთარაძე 1964, 162). ამ მხრივ საინტერესოა განსხვავება **ჯელ-ენიფების** და **ძალ-უც** რთულ ზმნებს შორის. აღსანიშნავია, რომ **ჯელ-ენიფების** ფორმას ქართულ სამწერლობო ენაში დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველი სინთეზური ფორმა არ ეძებნება, მართალია, საშუალ ქართულის ძველებში დასტურდება **ჯელმნიფობს** სინთეზური ზმნა (**ჯელ-ენიფების>ჯელ-მნიფე>ჯელმნიფობს**), მაგრამ ეს ფორმა შესაძლებლობის სემანტიკისაგან მეტ-ნაკლებად განსხვავებულ შინაარსს გულის-

ხმობს, **ჯელმნიფობს** ნიშნავს: მეფობს, განაგებს, მართავს. ცხადია, ამ ზმნაში მოიაზრება შეძლებისა და უფლების ქონა, მაგრამ **ჯელმნიფობს** ზმნის უშუალო სინონიმური შესატყვისი არ არის შეუძლია ფორმა, რომელიც ძველ ქართულშივე განვითარდა **ძალ-უც** ზმნის სინთეზურ შესატყვისად.

ანალიზურ ფორმებს დაახლოებით IX საუკუნიდან ენაცვლება სინთეზური **უძლავს** ზმნა (სარჯველაძე 1984, 410). აღსანიშნავია, რომ ორივე შემთხვევაში, ანალიზური და სინთეზური წარმოებისას, საქმე გვაქვს **ძალ** სახელური ძირისაგან ნაწარმოებ ნასახელარ ზმნასთან:

ხოლო მათ ჰრქუეს: „ძალ-გვც“ (მ. 20:22 XDEFGHIK)
გვძლავს (C).

„ძალ-გიცა სასუმელი შესუმად?“ (მარკ. 10:38 DEFGHIK)
გიძლავს (C).

დალათუ ვერ ძალ-უც აღდგომად და მიცემად, რამეთუ არს იგი მეგობარი მისი (ლ. 11:8 C) **არა ეძლოს** (DEFGHIK).

ძველ ქართულში სტატიკურ ზმნათა ერთ ჯგუფს ან-მყოს ფორმებში ზოგჯერ **-იან** დაბოლოება მოუდის: მრცხუენიან, მეშინიან, მიხარიან, შეუძლიან. ზ. სარჯველაძის აზრით, ამ ტიპის ზმნებთან ძველი ქართული ენის ნორმაა **-ის** დაბოლოებიანი ფორმები, მაგრამ **-იან** დაბოლოებიანი ზმნები საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული X-XI საუკუნის ძეგლებში, პირველი მაგალითები კი ხანმეტ მრავალთავში (VIII ს.) დასტურდება (სარჯველაძე 1984, 410).

-იან დაბოლოებიანი **ძალ** ძირისაგან ნაწარმოები ზმნები დასტურდება სამივე ობიექტური პირის ფორმით, რომელიც ინვერსიულად სუბიექტს გამოხატავს. ამგვარი ფორმები გვხვდება X-XI საუკუნეებიდან და ხშირია საშუალო ქართულის ძეგლებშიც:

„რაც არ მითქვამს, მისი თქმა შემოძლიან“ (ქაიხ. 113:15 Titus).

„მე მონა ვარ შენი, შეგიძლიან ყოვლისა პატიჟისა მოპყრობა“ (ვისრ. 244:29 Titus).

ვინც ჭეშმარიტად მოიპოვა მონყალეზა ღვთისაგან, მას შეუნიშენელად **შეუძლიან** კეთილ-მყოფობა უძღურთა (იო. სინ. 413:25 Titus).

X საუკუნიდან სტატიკური ზმნები ანმყოში -ია დაბოლოებით გამოიყენებიან, მიუხედავად იმისა, რომ -იან დაბოლოებიანი ზმნები საშუალ ქართულშიც დასტურდება. ზ. სარჯველაძე „ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალში“ იმონმებს ახლებური ფორმაციის **შეუძლია** ზმნის მაგალითებს: *სათნობათა მათთა არა მოაკლდებოდა, რომელთა ვერღარა ვის მოჯსენება მათი შეუძლია*, პარხლ. მრავალთ. 610ვ, 24-27ა; „ბუნებად შენი ლბილს არს და ვერ შეგიძლია ძმისა გარეშექცევა“, A-35 197 ვ, 18-20 (სარჯველაძე 1984, 413-414). ლ. ბარამიძე აღნიშნავს, „საშუალი ქართულის დასაწყისი პერიოდიდანვე -ია დაბოლოებაზე გადადის ყოველნაირი სტატიკური ზმნა“ (ბარამიძე 2008, 34):

„ნამსაცა უშენო სიცოცხლე არ შემიძლია“ (ვისრ. 271:2 Titus).

„რა ვეშაპი იქს იმას, სხუასა სულიერსა არა შეუძლია, ესე ოლონდ დევი ყოფილა“ (შაჰნ. 246:25 Titus).

მასასადამე, დინამიკური, შესაძლებლობის მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად ქართულ სამწერლობო ენაში X საუკუნიდან გვხვდება ობიექტური წყობის **შეუძლია** სინთეზური ზმნური ფორმა (სარჯველაძე 1984, 413). საშუალი ქართულიდან კი პარალელურად დასტურდება ძალ ძირისაგან ნანარმოები სუბიექტური წყობის **შეძლებს** ზმნის სინთეზური ფორმები.¹⁷ სხვა მოდალური ფორმებისაგან განსხვავებით **შეძლება** ზმნის არც ობიექტური და არც სუბიექტური წყობის ფორმებს არ განუცდიათ გრამატიკალიზაცია, არ ქცეულან ნაწილაკებად (შდრ.: ეგების>ეგებ, იქნების>იქნებ (შარაშენიძე 1999)). როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური წყობის **შეძლება** ზმნის პირიანი ფორმები სემანტიკური თვალსაზრისით

¹⁷ აღსანიშნავია, რომ სუბიექტური წყობის **შეძლება** ზმნას მხოლოდ მყოფადის წრიდან მოეპოვება ფორმები, ანმყოს წრე აკლია.

გამოხატავდნენ და გამოხატავენ „ნეიტრალურ“ და „სუბიექტზე ორიენტირებულ“ მოდალურ სემანტიკას როგორც დადებითი, ისე – ურყოფითი კონოტაციით.¹⁸

„სუბიექტზე ორიენტირებული“ სემანტიკის ობიექტური წყობის **შეძლება** ზმნა:

„კლდოვან ღირღატთა ადგილთა, ვის **შეუძლია** ბაღება“ (არჩ. 172:18 Titus).

„მე ბერი დიაცი ვარ და ვლა **აღარა შემიძლია**“ (ამირან. 8:363 Titus).

„ოოჰ, ნეტა **შეეძლოს** თეიმურაზს ქვის ზიდვა, აგურის ზელვა...“ (ჯავ. GNC).

„არც მე **შემძლება** ყოველივე გამენირა სიყვარულისთვის“ (გამს. GNC).

„ნეიტრალური“ სემანტიკის ობიექტური წყობის **შეძლება** ზმნა:

იგი **არ შემიძლია**, რომ მისი წიგნი კარში გამოვიტანო და შენ ხელმწიფის ხალვათხანაში ვერ დაგსვამო (რუსუდ. 9:1 Titus).

„ჩემნი პატრონნი ხართ, რაცა გნადიან ჩემზედა, ყუელა **შეგიძლია**“ (ვისრ. 105:11 Titus).

ციხესიმაგრეები არ ჰფარავდა მათ და **არც შეეძლოთ** წინასწარ სცოდნოდათ ის ადგილი ან დრო, სადაც ქართველნი ეკვეთებოდნენ (ბარნ. GNC).

გლესთაც, როგორც თავად-აზნაურთა და ეკლესიას, **შეეძლოთ** ყმების ყოლა (ჭავჭ. GNC).

მიუხედავად აღნიშნული ფორმების დომინანტურობისა, საგულისხმოა, რომ მოდალური სემანტიკის მქონე რთული ზმნები (**ხელენიფება**, **ძალუძს**) ზოგჯერ ახალსა და თანამედ-

¹⁸ მ. ლამბაშიძე, „შეუძლია მოდალური ზმნის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი ქართულ სალიტერატურო ენაში“, ახალგაზრდა მეცნიერთა I საერთაშორისო სიმპოზიუმი ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში, 2017, კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით, 218000 „მოდალობის კატეგორია ქართულ ენაში“. This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSF), 218000 “The Category of Modality in the Georgian Language”.

როვე ქართულშიც გვხვდება შესაძლებლობის სემანტიკის გამომხატველ კონტექსტებში:

„ბედნიერი ხარ, რომ **ძალგის**, ცხრამეტი წლისად გარდაისახო“ (ამირეჯ. GNC).

„ეს ჭაღარა სიყვარულს და სურვილს ვერ ჰკლავს, მაგრამ ღონის ნახმარება **აღარ ძალუძს** მუხლსა და მკლავს“ (წერეთ. GNC).

„ჩვენ გვწამს, რომ **ძალგვის** კრიზისიდან საქართველოს გამოყვანა“ (დილ. გაზ. GNC).

„ნახევარდაცვაშიც არანაკლები ეფექტურობით **ხელმე-ნიფება** თამაში“ (საქ. რესპ. GNC).

„მათი პრობლემების გადაჭრა ძლიერ ლიდერს უფრო **ხელენიფება**, ვიდრე დემოკრატიულ მთავრობას“ (24 საათი, GNC).

„ვინ არის დღეს მზად, იყოს ერის სამსახურში და ესმოდეს და **ხელენიფებოდეს** იმის კეთება, რაც ქვეყანაში არის გასაკეთებელი“ (რეზ. GNC).

ახალ ქართულში დასტურდება ასევე **შესაძლებლობა** სახელური კომპონენტითა და მასთან დაკავშირებული სხვადასხვა ზმნით მიღებული შემდეგი ტიპის ანალიზური წარმოების მაგალითები:

„ნებისმიერ მომხმარებელს **შესაძლებლობა აქვს**, ბიუროს სერვისით ისარგებლოს“ (საქ. რესპ. GNC).

„საპარლამენტო უმრავლესობას ბევრად უფრო იოლი და ბუნებრივი განვითარების **შესაძლებლობა ექნება**“ (საქ. რესპ. GNC).

„მაშინ **შესაძლებლობა მომეცა**, მივსაღმებოდი ჩვენს კახელ მეგობრებს“ (საქ. რესპ. GNC).

„ასევე ჩვენ ყველას უფრო მეტი **შესაძლებლობა მოგვეცეს**, რომ კარგზე ვიფიქროთ და არა – ცუდზე“ (რეზონ. GNC).

„თუ შეცდომები გვქონდა, ამის გასწორების **შესაძლებლობა გვეძლევა**“ (ახ. თაობა GNC).

„ახლა კი, რადგან საქმე გამომაცალეს ხელიდან, **შესაძლებლობა მეძლეოდა**, თავს დავსხმოდი მათ“ (ლიტ. პალიტ. GNC).

აღსანიშნავია, რომ მსგავსი ტიპის ანალიზური წარმოება სემანტიკურად ყოველთვის „ნეიტრალურ“ დინამიკურ მოდალურ სემანტიკას გამოხატავს, რადგან **შესაძლებლობა აქვს, ექნება, მიეცა**, ეძლევა ტიპის შესიტყვებები შინაარსობრივად გულისხმობს გარემო ფაქტორების ხელშეწყობით დასაშვებ, შესაძლებელ მოქმედებას და არ მიუთითებს შინაგან თუ შედენილ ცოდნასა და უნარზე. რასაც ვერ ვიტყვით **უნარი აქვს, უნარი შესწევს**¹⁹ ტიპის ანალიზურ ფორმებზე,²⁰ რომლებიც მხოლოდ „სუბიექტზე ორიენტირებულ“ დინამიკურ სემანტიკას გამოხატავენ (უნარი – 1. შესაძლებლობა; მოხერხება, სიმარჯვე, შნო; 2. იგივეა, რაც ნიჭი; 3. რაიმე შინაგანი (თანდაყოლილი) თვისება (ქეგლი)). ამგვარი ფორმები საშუალებას ქართულში იძვიათად გვხვდება, ახალ ქართულში კი საკმაოდ გავრცელებულ შესიტყვებებს წარმოადგენს:

„ყოველი სევდის ატანისა **მაქვს მე უნარი**, ოღონდაც მეფის დროშა იყოს გაუხუნარი“ (ნიზამ. 15:71 Titus).

„ვისაც ობიექტური ანალიზის **უნარი აქვს**, მას არ გაუჭირდება შესაბამისი დასკვნების გამოტანა“ (საქ. რესპ. GNC).

„ჩვენ შესანიშნავად გვესმის ერთმანეთის და **უნარი შეგვწევს** მეტოქეს ბევრი პრობლემა შევუქმნათ“ (24 საათი GNC).

„ნელ-ნელა წასულიყო ის თაობა, რომელსაც **აღარ შესწევდა უნარი** სიახლის აღქმისა“ (ახ. თაობა GNC).

როდესაც ქართულ ენაში დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველ საშუალებებზე ვსაუბრობთ, ყურადღება უნდა გავამახვილოთ აგრეთვე **ხერხ** ძირისაგან ნაწარმოებ რამდენიმე ნასახელარ ზმნაზე: **უხერხდება, ეხერხება, ახერხებს**.

უხერხდება გარდაუვალი ობიექტური ნყოფის ნასახელარი ზმნაა, რომელიც ძველსა და საშუალო სამწერლობო ქართულში არ დასტურდება, ახალ ქართულში კი ის მხოლოდ

¹⁹ **უნარი შესწევს** ტიპის აღწერითი წარმოება საშუალო ქართული ენის ძველში ვერ დავადასტურეთ.

²⁰ იხ. ზემოთ. იგივეა, რაც **ძალი შესწევს, ძალი აქვს**.

„ნეიტრალური“ დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველად გვევლინება:

„ინგლისი კი ეტანება მის განაწილებას და დარღვევას, თუმცა როგორცაც ვერ უხერხდება, რადგანაც რუსეთი უარზეა“ (ჭავჭავ. GNC).

„იმ დღეს ბავშვის გაგზავნა ვერ მომიხერხდა, მეორე დღით კი ქალაქი შეაშფოთა ამბავმა“ (საქ. რესპ. GNC).

„სხვა სასწავლებლისათვის ამზადოს ყმანვილები და მერე თუ ეს ვერ მოუხერხდა, ყმანვილს აკმაროს პროგიმნაზიის კურსი“ (ჭავჭავ. GNC).

ეხერხებაც გარდაუვალი ობიექტური წყობის ნასახელარი ზმნაა, რომელიც საშუალ ქართულში იშვიათად გვხვდება, ახალ ქართულში კი საკმაოდ ხშირად გამოიყენება. აღსანიშნავია, რომ ამ ზმნას მხოლოდ ანმეოს წრის მწკრივები მოეპოვება (ქეგლი). **უხერხდება** ზმნისაგან განსხვავებით **ეხერხება** მხოლოდ „სუბიექტზე ორიენტირებულ“ დინამიკურ სემანტიკას გამოხატავს:

ცხენზე შეჯდომა იმას ისე **ეხერხებოდა**, ათ ნაბიჯიდან უნაგირზე შეახტებოდა (ნიზამ. 70:249 Titus).

ადამიანს სძულს ყოველივე, რაც არ **ეხერხება** (ლორთქ. GNC).

„ცოტა რომ წამოვიზარდე, საოჯახო საქმეებითაც დავინტერესდი. არაჩვეულებრივად **მეხერხებოდა** საქმეების კეთება“ (24 საათი GNC).

„ტყუილის თქმაც კარგად უნდა **გეხერხებოდეს**, სიმართლისაც და დაპირების შესრულებაც უნდა იცოდე“ (ხვალინდ. დღე GNC).

რაც შეეხება გარდამავალ სუბიექტური წყობის **ახერხებს** ზმნას, საშუალ ქართულში მისი გამოყენების შემთხვევებიც იშვიათია, ახალ ქართულში კი მისი მაგალითები მრავლადაა. აღნიშნული ზმნა ინტერესს იწვევს იმიტომ, რომ ის გამოხატავს როგორც „ნეიტრალურ“, ისე – „სუბიექტზე ორიენტირებულ“ შესაძლებლობას:

„ნეიტრალური“ სემანტიკა:

გულითაც რომ უნდოდეს დღევანდელ გლეხს, მაინც ვერ ახერხებს ზრდილობიან სიტყვა-პასუხს (წერეთ. GNC).

„არ მესმის, როგორ და სად ახერხებს ამოდენა ხალხის გაცნობას“ (ჯავ. GNC).

„მაშ როგორღა მოახერხა დამპატიყემ ბალის დაჩემება?“ (ჯავ. GNC).

„სუბიექტზე ორიენტირებული“ სემანტიკა:

„როგორც თვალთმაქცი საიდუმლო თამაშს ახერხებს, მეც შიგ ფარდაში ვით თოჯინა ხტომას დავინყებ“ (ნიზამ. 106:358 Titus).

ავადმყოფი ლოგინში გადაბრუნებასაც კი ვერ ახერხებდა. – ხმის ამოდებას ველარ ახერხებდა (არაგვ. GNC).

ის ბიჭი ისე გამომტერებული იყო, რომ სიტყვის განმეორებას ვერ ახერხებდა (წერეთ. GNC).

დიდხანს ვერ ვახერხებდი ჩეჩვას; ორჯერ-სამჯერ საჩეჩლის ჩხირები მეჩხვლიტა (წერეთ. GNC).

დასასრულ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართულ სამწერლობო ენაში დინამიკური, შესაძლებლობის სემანტიკის გამოცემა ძალ, ჳელ/ხელ, უნარ, ხერხ ფუძეებისგან ნაწარმოებ ანალიზურ და სინთეზურ ფორმებთანაა დაკავშირებული. საშუალო ქართულიდან მოყოლებული დღემდე დინამიკური, შესაძლებლობის მოდალური სემანტიკის გამომხატველ ძირითად საშუალებად ქართულ ენაში გამოიყენება ობიექტური და სუბიექტური წყობის შეძლება ზმნის სინთეზური ფორმები, ახალი ქართულიდან ასევე ხშირი გამოყენებისაა სუბიექტური წყობის ახერხებს ზმნა, რომლის პარალელურადაც იხმარება ობიექტური წყობის უხერხდება და ეხერხება ზმნათა ფორმები. ამასთანავე საგულისხმოა, რომ ზოგჯერ ახალსა და თანამედროვე ქართულში დინამიკურ სემანტიკას გამომხატავს რთული ზმნები (ხელენიფება, ძალუძს). ცხადია, დღეს ამ ფორმათა გამოყენებას მათი არქაული ელფერის გამო სისტემური ხასიათი არ აქვს, ამიტომ დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველ ძირითად საშუალებად ახალ ქართულში მაინც ზმნის სინთეზური წარმოების ფორმები გვესახება.

თავი 3.

„ვერ“ მოდალური ფორმით გამოხატული სახელური და ზმნური უარყოფა ქართულში

უარყოფა არის უნივერსალური კატეგორია, რომელიც ინტენსიური შესწავლის საგანი იყო უძველესი დროიდან ფილოსოფოსების, ლოგიკოსების და ლინგვისტების მიერ. მოდალობის კვლევა შედარებით ახალია ქართულ ენაში, რომელშიც მოდალობისა და უარყოფის კვეთა თვალსაჩინოდ არის დაკავშირებული „ვერ“ ნაწილაკთან. „ვერ“ ნაწილაკი უარყოფის მანარმოებელ ერთ-ერთ ძირითად საშუალებად ითვლება, რომელსაც ამავდროულად მოდალური მნიშვნელობაც გააჩნია. ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონის თანახმად, „ვერ“ ნაწილაკი-მორფემოიდი გამოხატავს რისამე უარყოფას, მაგრამ განსხვავებით „არ“ მორფემოიდისაგან, „ვერ“ გამოხატავს შეუძლებლობას და არა კატეგორიულ უარყოფას (ბ. ჯორბენაძე... 1988, 167).

უკუთქმითი ნაწილაკი „ვერ“ ზმნასთან ერთად გამოხატავს: (1) მოქმედებას ან მდგომარეობას, რომელიც მოსაუბრის სურვილისა და შეძლებისაგან დამოუკიდებლად ვერ სრულდება გარკვეული მიზეზით. ნაწილაკს „ვერ“ შეუძლია მხოლოდ ზმნა-შემასმენელის უარყოფა. (2) იხმარება კითხვის პასუხად და მთელი წინადადების მაგივრობას სწევს. „ვერ“ ნაწილაკის რთული ვარიანტებია: ველარა, ვერც, ველარც. „ველარ“ გამოხატავს ზღვრული მოქმედების შესაძლებლობას; ნაწილაკი „ვერც“ ახდენს იმ სიტყვის აქცენტირებას, რომელთანაც დგას; ნაწილაკი „ველარც“ გვაჩვენებს შეუძლებლობის ზღვარს და ამასთანავე, აქცენტირებას ახდენს იმ სიტყვაზე, რომელსაც მიეკუთვნება. (შერაზადიშვილი, 2003)

მოდლობა-უარყოფის გამომხატველი ნაწილაკით „ვერ“ ინარმოება კუთვნილებითი ზედსართავი სახელები, უარყოფით ნაცვალსახელები და უარყოფითი ზმნიზედები (სულიერი და უსულოს აღმნიშვნელი):

კატეგორია	უარყოფითი ნაწილაკი	შესაძლებლობა
		ვერ(ა)
სულიერი	- ვინ	ვერავისი
უსულო	- ფერი	ვერაფრის

მოდალობა-უარყოფის გამომხატველი ნაწილაკი „ვერ“ აწარმოებს უარყოფით ნაცვალსახელებს:

კატეგორია	ნაწილაკი	შესაძლებლობა
		ვერ(ა)
სულიერი	- ვინ	ვერავინ
უსულო	- ფერი	ვერფერი
ხარისხი	- ვითარი	ვერავითარი
რაოდენობა	- ც ერთი	ვერც ერთი

მოდალობა-უარყოფის გამომხატველი „ვერ“ ნაწილაკისა და სხვადასხვა დაბოლოებების კომბინაციით ასევე იწარმოება უარყოფითი ზმნიზედები. სუფიქსი „-სად“ არის კითხვით ზმნიზედა, „-ოდეს“ – არქაული შედარებითი ზმნიზედა, „-დროს“ – არსებითი სახელის, („დრო“ – მიცემითი ბრუნვა), ხოლო „-გზით“ – არსებითი სახელის, „გზა“ – მოქმედებითი ბრუნვა.

კატეგორია	უარყოფითი ნაწილაკი	-სად	-ოდეს	-ს-დროს	-გზის
შესაძლებლობა	ვერ(ა)	ვერსად	ვერასოდეს	ვერას-დროს	ვერას-გზით

რაც შეეხება „კი“ და „ც“ ნაწილაკების ფუნქციებს, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ისინი, ძირითადად, განი-

ხილება მტკიცებით კონტექსტში. მათი ფუნქციები უარყოფით კონტექსტში არ არის შესწავლილი. ლიტერატურაში ისინი განხილულია მხოლოდ ზმნებთან მიმართებით (შანიძე 1973, 610-613; ჯორბენაძე... 1984, 140-141).

ნაწილაკები ხშირად გამოხატავენ კონტექსტუალური მნიშვნელობის ნიუანსებს და ადრესატის დამოკიდებულებას გამოთქმული მოსაზრების მიმართ. შესაბამისად, მათ მნიშვნელოვანი პრაგმატული დატვირთვა აქვთ, გამოხატავენ ილოკუციურ ძალას (ადრესატის ინტენციას), აძლიერებენ ან ასუსტებენ მას.

სტატიაში განხილულია „ც“, „კი“ და „ვერ“ ნაწილაკების კომბინაციური ფორმები: ვერც, ვერც კი, კი ვერც. „ც“ ნაწილაკი შეიძლება დაერთოს სახელს, ზმნას, ზმნიზედას და ნაწილაკსაც (ვერ-ც). „კი“ ნაწილაკი კი დამოუკიდებლად დგას.

მოდალობა-უარყოფის „ვერ“ ნაწილაკთან ასევე ასოცირებულია „ღ“ ნაწილაკი, რომელიც სიტყვას მატებს ზღვრული უარყოფის ფუნქციას.

გარდა ამისა, „ვერ“ ნაწილაკ-მორფემოიდთან კომბინაციაში ხშირად გვხვდება სხვა ნაწილაკები და ლექსიკური ერთეულები. ასეთი ნაწილაკებია: „აკი“, „ხომ“, „განა“ სხვადასხვა კომბინაციით.

„ვერ“ ნაწილაკი გვხვდება მხოლოდ თხრობითსა და კავშირებით კილოებში და არ გამოიყენება ბრძანებით კილოში, გამოხატავს შეუძლებლობას: ვერ აკეთებს, ვერ აკეთებდა, ვერ აკეთებდეს... ვერ გააკეთა... ვერ გაუკეთებია, ვერ გაეკეთებინა... შესაბამისად, ის კოლოკაციებს ქმნის მხოლოდ ზმნებთან (ჯორბენაძე 1984, 140).

ვინაიდან „ვერ“ გამოხატავს შესაძლებლობის შეზღუდვას, იგი არასოდეს არ გამოიყენება ბრძანებით კილოსთან. სხვა კილოს ფორმებთან იგი დაუბრკოლებლად გამოიყენება (შარაშენიძე 2015, 225).

„ვერ“ ნაწილაკი არ გამოიყენება გარკვეული სემანტიკის მქონე ზმნებთან: სწყურია, სტკივა, უყვარს, იცის, ესმის, უნდა... ედიდება, ეჭმევა, ემღერება... ასევე არ გამოიყენება მყოფობის, მქონებლობისა და ზოგი სხვა ფუნქციის გამომ-

ხატველ სტატიკურ ზმნებთან: არის, აქვს, ჰყავს, სწერია, ას-
ხია, აბადია, გააჩნია... თუმცა შესაძლებელია გამოყენებული
იყოს ზემოთ ჩამოთვლილ ზმნებთან. ასეთ შემთხვევაში ხდება
რაიმე ფაქტის დაზუსტება, რაც შესაბამისი ვითარებითი სიტყ-
ვით აღინიშნება: „ისე ვერ არის, როგორც საჭიროა“, „კარ-
გად ვერა აქვს საქმე“.

იშვიათად „ვერ“ ნაწილაკი ამ პირობის გარეშეც შეიძლე-
ბა იქნეს გამოყენებული:

„ზამთარში როცა ჩვენი ფეხბურთელები ამკარად ვერ
არიან ფორმაში, თბილისელ ფეხბურთელებს დაუგეგმეს თა-
მაში იტალიაში. (ჯორბენაძე 1984, 140-141)

„ვერც“ ნაწილაკი გამოიყენება როგორც ზმნასთან, ასე-
ვე არსებით სახელთან კოლოკაციაში და გამომხატავს რო-
გორც ზმნურ, ასევე სახელურ უარყოფას:

**ვერც ამ სიტყვებმა მოიყვანეს თავის გონზედ გამწარებუ-
ლი სუტ-კნეინა (GNC).**

**“შენ გეთაყვანოს ჩემი ცოცხალი თავი! ლუარსაბმა
ვერც ეს დარეჯანის ნათქვამი გაიგო” (GNC).**

**“ამ დროს, სწორედ ამ დროს, სცხოვრობდა კახეთში
ახმეტის მებატონე, ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ბუნებისაგან უნაკ-
ლოდ შემკული, რომლის გულიც ვერაფრით ვერ მოიგეს თათ-
რებმა, ვერც რისხვითა და ვერც წყალობით” (GNC).**

**“ამას ისეთი გულმოსულობით ამბობდა, რომ ვერც
თვითონ გუბერნატორმა და ვერც მისმა ჩინოვნიკებმა სიცილი
ველარ შეიკავეს” (GNC).**

„ვერც“ ამ შემთხვევებში აკეთებს არსებითი სახელების
მარკირებას და მის უარყოფას. ბოლო ორ მაგალითში ადგი-
ლი აქვს ორმაგ მარკირებას.

„ვერც“ ნაწილაკი ზმნასთან კომბინაციაში გამომხატავს
კატეგორიულობას მოქმედების შესრულების შეუძლებლობაში.

... **“რომ პირველ ხანებში ქეთო ვერც იცნობდა თავის მა-
მასა და მწუხარე იქებოდა, ამის ფიქრი ჰქონდა ზურაბსა”**
(GNC).

ამავდროულად ქმნის მოქმედებების იმპლიციტურ შკალას, რომელთა შორის დასახელებული ქმედება არის მინიმალურად შესაძლებელი/მოსალოდნელი ქმედების უარყოფა.

იცნობდა ... მიესალმებიდა ... აკოცებდა ... გადაეხვეოდა ...

„ვერც“ ნაწილაკი არსებითი სახელის მარკირებისას ქმნის არსებითი სახელების იმპლიციტურ შკალას და გამოხატავს ყველაზე შესაძლებელი ვარიანტის უარყოფას.

“აქ რომ ვყოფილიყავი, ვერც მე ვუშველიდი” (GNC).

“ვერც მე ვცნობდი ჩემს თავს და ველარც ჩემი ცოლ-შვილი მცნობდა” (GNC).

მე ... ცოლ-შვილი ... მეგობარი ... მეზობელი ... ნაცნობი

მოცემული ჩამონათვალიდან საკუთარი თავი „მე“ არის ყველაზე შესაძლო ვარიანტი საკუთარი თავის შესაცნობად.

„კი“ ნაწილაკი „ვერც“ ნაწილაკთან კონტექსტში შეიძლება გამოხატავდეს გაძლიერებით და დამაპირისპირებელ ფუნქციებს. გარდა ამისა, **ვერც** და **კი** ნაწილაკების კომბინაციაში „კი“ ნაწილაკი აკეთებს ისეთი რამის მარკირებას, რისი დაშვების პრესუპოზიციაც არსებობს კონტექსტში:

„ვერც კი გაიაზრა ამის აუცილებლობა“ „verc ki gaiazra amis aucilebloba“ (saub.).

ამ ფრაზაში გადმოცემულია მოლოდინი, რომ მინიმალური შესაძლო ქმედება იყო გააზრება და ისიც ვერ მოახერხა, არა თუ გაიგო..., გაითალისწინა..., გამოიყენა..., განახორციელა... და ა.შ.

„ღირსების თაყვანისცემას“ ვილა სჩივის, შენ ვერც კი მიუხვდი სიყვარულს, კაცი თურმე თავს გეველებოდა” (GNC).

აქ გამოხატულია „ღირსების თაყვანისცემასა“ და „მიუხვდა სიყვარულს“ შორის შკალაზე არსებული შესაძლო ქმედებების უარყოფა.

თაყვანისცემა (ღირსების) ... პატივისცემა ... დაფასება ... რეაგირების გარეშე დატოვება ... მიუხვდა (სიყვარულს)

უარყოფილია მინიმალური მოსალოდნელი ერთეული – „მიუხვდა სიყვარულს“. „კი“ და „ვერც“ ნაწილაკთს კომბი-

ნაციაში პრეპოზიციურად წარმოდგენილი „კი“ ნაწილაკი ახდენს ერთი წევრის მარკირებას, ხოლო „ვერც“ ნაწილაკი მიემართება მეორე, სხვა წევრისკენ და გამოხატავს ქმედების შეუსრულებლობას.

“ნაკეთებს კი ვერც მე მოგიწონებ” (GNC).

„კი“ აკეთებს პირველი სახელის „ნაკეთების“ მარკირებას, „ვერც“ – მეორე სახელის „მე“ მარკირებასა და „მოგიწონებ“ ზმნის უარყოფას.

თვითონ დიდ გამოცდილად მოჰქონდა თავი, მაგრამ ერთ რამეში კი ვერც იმან გამოიჩინა დიდი გამოცდილება. (ჩემი თავგადასავალი)

სინტაქსის დონეზე ქართულში უარყოფით წინადადებად ითვლება ყველა წინადადება, რომელშიც გვხვდება უარყოფითი სიტყვა (უარყოფის მარკერი).

დისკურსის დონეზე ნეგაცია, რა თქმა უნდა, გულისხმობს უარყოფითი მარკერის გამოყენებას, მაგრამ გვხვდება ფრაზები და გამონათქვამები, რომლებშიც არ არის უარყოფითი მარკერი, მაგრამ გამონათქვამს უარყოფითი კონოტაცია გააჩნია (იმპლიციტური უარყოფა) და, გარდა ამისა, შეიძლება იყოს უარყოფითი მარკერი, მაგრამ ტექსტში არ იგულისხმებოდეს ნეგაცია (იმპლიციტური პოზიტივი).

„ვერ“ ნაწილაკით გამოხატული იმპლიციტური ნეგაციის მაგალითებია:

„თვარა ასვლით განა ჩვენ კი ვერ ავიდოდით? (GNC)

„ამას როგორ ვერ გავაკეთებ?!“ (საუბ.)

ორივე შემთხვევაში უარყოფით მარკერთან გვაქვს პოზიტიური კონოტაცია. იმპლიციტური პოზიტივი შეიძლება გამოხატული იყოს შემდეგი კომბინაციებით: „ვერ + ზმნა“; „განა ვერ + ზმნა“.

„ვერც“ ნაწილაკი აკეთებს არსებითი სახელისა და ზმნის მარკირებას და აწარმოებს სახელურ და ზმნურ უარყოფას. „ვერც“ ნაწილაკის საუალებით ხშირად გვხვდება ორმაგი სახელური მარკირება და უარყოფის წარმოება.

„ვერც“ ნაწილაკი ქმნის იმპლიციტურ შკალას კონტექსტუალურად შესაძლო პრედიკატებით. ზმნური უარყოფის

შემთხვევაში ხდება მინიმალურად შესაძლებელი/მოსალოდნელი ქმედების უარყოფა, ხოლო სახელური უარყოფის შემთხვევაში ხდება ყველაზე შესაძლო ვარიანტის უარყოფა.

„ვერც“ და „კი“ ნაწილაკების კომბინაციის შემთხვევაში „ვერც“ ნაწილაკის პრეპოზიციისას „კი“ ნაწილაკი ახდენს ისეთი რამის მარკირებას, რისი დაშვების პრესუპოზიციაც არსებობს კონტექსტუალურად. „კი“ ნაწილაკით უარყოფილია მინიმალური შესაძლო ქმედება, რომლის პრესუპოზიციაც არსებობს.

„კი“ ნაწილაკის პრეპოზიციის შემთხვევაში ის ახდენს პირველი სახელის მარკირებას, „ვერც“ – მეორე სახელის მარკირებასა და ქმედების უარყოფას.

დისკურსის დონეზე უარყოფითი ნაწილაკი „ვერ“, ისევე როგორც „არ“ ნაწილაკი, ქმნის იმპლიციტურ პოზიტივს.

თავი 4. მოდულობა და განუსაზღვრელი ნაცვალსახელები ქართულში

ქართულში კითხვითი ნაცვალსახელებისაგან ნაწარმოები განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები მწყობრ სისტემას ქმნიან – თითოეულ კითხვით ნაცვალსახელს დაერთვის როგორც -**მე**, ისე -**ლაც** ნაწილაკი. ორივე ნაწილაკის დაერთვისას მიიღება ერთი ტიპის, დაახლოებით ერთი მნიშვნელობის მქონე ფორმები, რომლებშიც განუსაზღვრელობის სემანტიკაა მთავარი.

კითხვითი ნაცვალსახელები	განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები	
	-მე	-ლაც
ვინ რა სად რომელი როგორი რამდენი	ვინმე რამე სადმე რომელიმე როგორმე რამდენიმე	ვილაც რალაც სადლაც რომელილაც როგორლაც რამდენილაც

ქართული ენის ლექსიკონები ამ ფორმებს განმარტებისას არ განასხვავებენ.

	ქეგლ	ქართული ლექსიკონი
ვინმე	განუსაზღვრელობის -მე ნაწილაკდართული ვინ, – რომელიმე, რომელილაც (ადამიანი), ვინ გინდა ადამიანი (საპირისპ. რამე)	ნაცვ. რომელილაც ადამიანი, განუსაზღვრელი პირი.
ვილაც(ა)	განუსაზღვ. ნაცვალსახ. -ც(ა) ნაწილაკდართული ვილა, – რომელილაც ადამიანი, უცნობი პიროვნება, ვინმე (საპირისპ. რალაც(ა)).	ნაცვ. რომელილაც ადამიანი, განუსაზღვრელი ვინმე.
რამე	ნაცვალსახ. განუსაზღვრელობის -მე -ნაწილაკდართული რა, – რალაც ნივთი, მოვლენა, ცხოველი ან	ნაცვ. რალაც საგანი, მოვლენა და მისთ. (ყველაფერი გარდა ადამიანისა).

	სხვა რამ (არაადამიანი). საპირისპ. ვინმე.	
რალაც(ა)	განუსაზღვ. ნაცვალსახ. - ც(ა) ნაწილაკდართული რალა, – რომელილაც საგა- ნი ან ცოცხალი არსება (გარდა ადამიანისა), უც- ნობი რამ, – რამე.	1.ნაცვ. რალაცა. რალაც უნდა. 2.ნაწილაკ. თით- ქოს, რატომლაც. რალაც ვერ მუშაობს, რალაც გული სწყდება.
სადმე	ზმნს. განუსაზღვრელობის -მე -ნაწილაკდართული სად. 1. რომელსამე ადგი- ლას. 2. იგივეა, რაც სად- ლაც.	ზმნიზ. რომელიმე ადგი- ლას.
სადლაც(ა)	განუსაზღვ. ზმნის. -ც(ა) ნაწილაკდართული სადლა, რომელილაც ადგილას. რომელილაც მიმართულე- ბით.	ზმნიზ. რომელილაც ად- გილას.
რომელი- მე	განუსაზღვრელობითი ნაც- ვალსახ. -მე-ნაწილაკდარ- თული რომელი, – ერთ- ერთი მრავალთაგანი.	ნაცვ. განუსაზღვრელი, მრავლიდან ერთი.
რომელი- ლაც	-----	ნაცვ. გაურკვეველი, გა- ნუსაზღვრელი, რომელი- მე.
როგორმე	ზმნს. განუსაზღვრელობის - მე-ნაწილაკდართული რო- გორ, – რაიმე, გზით, რაიმე საშუალებით, რამენაირად.	ზმნზ. რაიმე საშუალე- ბით, რამენაირად.
როგორ- ლაც	ზმნს. -ც(ა)-ნაწილაკდარ- თული როგორლა, რალაც- ნაირად.	ზმნზ. რალაც გზით, რა- მენაირად, რალაცნაი- რად.
რამდენი- მე	ნაცვალსახ. განუსაზღვრე- ლობის -მე-ნაწილაკდარ- თული რამდენი, – მცირე რაოდენობისა, არაბევრი.	ერთზე მეტი, მცირე რა- ოდენობისა.
რამდენი- ლაც	-----	-----

განსხვავება არც თარგმნით ლექსიკონებში ჩანს. ზოგჯერ ორივე ფორმა მოყვანილია სინონიმურ განმარტებებად, ზოგჯერ კი ისინი ერთმანეთს განმარტავენ. ამ მხრივ განსაკუთრებულ სურათს არც ორენოვანი ლექსიკონები იძლევიან. (<https://translate.google.com/> ; <http://dictionary.ge/>)

-მე და **-ლაც** ნაწილაკებიანი ფორმების სემანტიკა არაა გამიჯნული არც სამეცნიერო ლიტერატურაში. ა. შანიძე მას განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებში და ნაწილაკების განალიზებისას განიხილავს, მაგრამ არც ერთგან მისი სემანტიკის შესახებ არაა მსჯელობა (შანიძე 1980). მხოლოდ ბრუნების საკითხს ეხება სტატია კრებულში „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები“ (ნორმები 1986).

ხსენებული მანარმოებლები, რა თქმა უნდა, შესულია „ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონში“, მაგრამ ამ ფორმების სემანტიკა არც აქაა გამოყოფილი ცალ-ცალკე. ამ ნაწილაკების შესახებ აღნიშნულია: **-მე** ნაწილაკ-მორფემოიდი, რომელიც დაერთვის კითხვით ნაცვალსახელს ან კითხვით ზმნისართს და აქცევს მას განუსაზღვრელ ნაცვალსახელად ან ზმნისართად. ვინ-მე, რა-მე, როგორი-მე, რომელი-მე... სად-მე, საიდან-მე, როგორ-მე... (ძველი ქართული: ითხოვდა რას-მე მისგან“; (მორფ. ლექს. 1988, 290); **-ლა-ცა** – რთული ნაწილაკ-მორფემოიდი, რომელიც დაერთვის კითხვით ნაცვალსახელებს და ზმნისართებს და აწარმოებს განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელებსა და ზმნისართებს: ვი(ნ)-ლა-ც(ა), რა-ლა-ც(ა), რომელი-ლა-ც(ა), სად-ლა-ც(ა)... დიალექტებში (უპირატესად, დასავლეთ საქართველოს დიალექტებში: გურულში, აჭარულში, ქვემოიმერულში) ხსენებულ ნაცვალსახელებსა და ზმნისართებს ჯერ ერთვის -ც(ა), შემდეგ -ლა: *ვინ-ც-ლა, *რა-ც-ლა, *სა-ც-ლა, რაც ფონეტიკური ცვლილებით იძლევა ფორმებს: ვინცხა, რაცხა, საცხა... **შენიშვნა:** ხშირად გამოიყენება ბოლოკიდური -ა-ს მოკვეციით: ვი-ლა-ცა>ვილაც, სად-ლა-ცა>სადლაც... (მორფ. ლექს. 1988, 417).

-მე და **-ლაც** ნაწილაკიანი ფორმები გარკვეულ სისტემას ქმნის. ამდენად, მათ შორის აბსოლუტური სინონიმია ვერ იქნება, რადგან ერთი და იმავე სემანტიკისათვის ენა ორგვარ წარ-

მოებას არ დაამკვიდრებდა. მოსალოდნელია, რომ ამ ფორმებს შორის თუნდაც ნიუანსობრივი სემანტიკური სხვაობა იყოს.

ის სემანტიკური ნიუანსი, რომელიც სისტემურად განასხვავებს ამ ფორმებს, უნდა იყოს **ნაცნობი და უცნობი სიმრავლის** გამოკვეთა. განმსაზღვრელია **მთქმელი** და მისი ხედვა: - **მე** ნაწილაკიანი ფორმები **ნაცნობი სიმრავლის** გამოკვეთას ახდენს, ხოლო **-ლაც** ნაწილაკიანი ფორმებით აღინიშნება მთქმელისთვის **უცნობი სიმრავლე**.

განვიხილოთ რამდენიმე კონტექსტი:

(1)სადმე წავიდე. – ეს ფრაზა ნიშნავს, რომ ადგილი განუსაზღვრელია, დაუკონკრეტებელია, მაგრამ მთქმელისთვის ის მაინც წარმოადგენს ნაცნობ სიმრავლეს: ანუ გულისხმობს კონტროლს მთქმელის პოზიციიდან. შეიძლება ეს იყოს შემოსაზღვრული სიმრავლე (მაგალითად, გასართობი ადგილები, კვებისა თუ თავშეყრის ადგილები და ასე შემდეგ), ან სხვა მისთვის ნაცნობი ადგილი. ამ განუსაზღვრელი ადგილებიდან მთქმელი ერთ-ერთის შერჩევას გულისხმობს. ესაა **განუსაზღვრელობა ნაცნობი სიმრავლის გამოკვეთით**.

(2)ნიკა სადლაც წავიდა. – ეს ფრაზა კი გულისხმობს, რომ ადგილი, სადაც წავიდა ობიექტი, მთქმელისთვის განუსაზღვრელია და ამასთანავე უცნობია, ანუ ის არის უცნობი სიმრავლის ნაწილი. ესაა **განუსაზღვრელობა უცნობი სიმრავლის გამოკვეთით**.

ამ დაპირისპირებას კარგად გამოავლენს წინადადება, რომელშიც ორივე ფორმა იქნება გამოყენებული. მაგალითისათვის განვიხილოთ ამგვარი კონტექსტი:

(3)გასალები სადლაც დავკარგე, ნახე, იქნებ სადმე მანდ იყოს, მოძებნე.

ამ წინადადებაში პირველი ფორმა **სადლაც** – მიუთითებს, რომ დაკარგვის ადგილი განუსაზღვრელია, მაგრამ ამავე დროს ის უცნობი სიმრავლის ნაწილია. წინადადების პირველი ნაწილის პერიფრაზი ამგვარად შეიძლება გადმოიცეს: არ ვიცი, არ მახსოვს, ჩემი ცნობიერებისათვის სრულიად უცნობია ის ადგილი, სადაც გასალები დავკარგე. ხოლო წინადადების მეორე ნაწილი კი **სადმე** ფორმის გამოყენებით ხაზს

უსვამს იმას, რომ შესაძლებელია ეს ადგილი ჩემთვის ნაცნობი სიმრავლის არეალში იყოს (მაგალითად, სახლში, აივანზე, რომელიმე ოთახში და ასე შემდეგ...). ამ სემანტიკის ინდიკატორად წინადადებაში ასევე გამოყენებულია „მანდ“ ზმნიზედა, რომელიც საზგასმით მიუთითებს ნაცნობ არეალს. მოცემულ კონტექსტში **ნაცნობი** და **უცნობი** სიმრავლის დაპირისპირების გამოკვეთა სწორედ **-მე** და **-ლაც** ნაწილაკიანი ფორმების გამოყენებით ხდება.

განვიხილოთ კიდევ რამდენიმე მაგალითი:

1.სემანტიკური პერიფრაზი ანუ წინადადების გაშლა:

ნიმუში	პერიფრაზი
<i>როგორ მინდა, ვინმე მოვიდეს ახლა ჩემთან.</i>	სურვილი გულისხმობს ნაცნობი ადამიანების სიმრავლიდან ერთ-ერთს.
<i>გუშინ ჩემთან ვილაც მოსულა, ხომ არ იცი, ვინ იყო?</i>	ჩემთან მოსული ადამიანი ამ ეტაპზე წარმოადგენს პიროვნებას ჩემთვის უცნობი სიმრავლიდან. მომდევნო შეკითხვა სწორედ იმის დაკონკრეტებას ემსახურება, იყო ეს ადამიანი ნაცნობი თუ უცნობი სიმრავლიდან.
<i>ეს ქოლგა ვილაცას დარჩა აქ.</i>	ის, ვისაც ქოლგა დარჩა, არა მარტო განუსაზღვრელია, არამედ უცნობია, არის უცნობი სიმრავლიდან, ანუ არ ვიცი, ვის დარჩა.
<i>ეს ყაკეტი რთმელილაც მალაზიაში ვიყიდე, არ მახსოვს რომელში.</i>	მალაზია ჩემთვის უცნობი სიმრავლიდანაა ამ ეტაპზე, რადგან არ მახსოვს.

ჩვენი მოსაზრების შესამოწმებლად შესაძლებელია ჩანაცვლების მეთოდის გამოყენება. შესაძლებელია თუ არა **-მე** და **-ლაც** ნაწილაკიანი ფორმები თავისუფლად ჩაენაცვლოს ერთმანეთს? თუ ჩანაცვლება არ მოგვცემს ბუნებრივ კონტექსტს, მაშინ რა არის ამის ხელისშემშლელი?

2.ჩანაცვლება – შესაძლებელია თუ არა ამ ფორმების თავისუფალი ჩანაცვლება?

დასაშვები კონტექსტი	დაუშვებელი კონტექსტი
ვიღაც არის სახლში.	№ვინმე არის სახლში.№
სახლში მგონი ვიღაც არის.	№სახლში მგონი ვინმე არის.№
სადღაც წავიდნენ.	№სადმე წავიდნენ.№
ქუჩაში ვიღაც მღერის.	№ ქუჩაში ვინმე მღერის. №
ეზოში ვიღაც დადის.	№ეზოში ვინმე დადის.№
კაცი ვიღაცას მიესალმა.	№კაცი ვინმეს მიესალმა.№
გასაღები სადღაც დავკარგე.	№ქოლგა სადმე დავკარგე.№
სახეზე რაღაც გაქვს.	№სახეზე რამე გაქვს.№
ბიჭი უცებ სადღაც გაქრა.	№ბიჭი უცებ სადმე გაქრა. №
გოგოს რაღაც დაუნერია.	№გოგოს რამე დაუნერია. №
რომელიმე სტუდენტი გამოვიდეს დაფასთან. (ნაცნობი სიმრავლე).	№რომელიღაც სტუდენტი გამოვიდეს დაფასთან.№
„ამის შემდეგ რაღაც ფიქრმა წაილო მისი გონება.“ (ილია „გლახის ნაამბობი“)	№ამის შემდეგ რამე ფიქრმა წაილო მისი გონება.№
„ერთი რაღაც ქალაქი მოჰხვდა ხელში.“ (ილია „კაცია-ადამიანი?!”)	№ერთი რამე ქალაქი მოჰხვდა ხელში.№
„ერთხელ რომელიღაც მოსწავლემ ხაჭაპური მოიტანა კლასში.“ (აკაკი „ჩემი თავგადასავალი“)	№ერთხელ რომელიმე მოსწავლემ ხაჭაპური მოიტანა კლასში.№
„ეს ბალის მოხაზულობა იყო და რომელიღაც წიგნიდან გადმოელო კესოს.“ (ილია „ოთარაანთ ქვრივი“)	№ეს ბალის მოხაზულობა იყო და რომელიმე წიგნიდან გადმოელო კესოს.№
„არჩილს ამ სიტყვებისთვის სადღაც და როგორღაც ყური მოეკრა...“ (ილია „ოთარაანთ ქვრივი“)	№არჩილს ამ სიტყვებისთვის სადმე და როგორმე ყური მოეკრა...“ №

მოცემული კონტექსტებიდან აშკარაა, რომ **-მე/-ღაც** ნაწილაკიანი ფორმების თავისუფალი ჩანაცვლება შეუძლებელია. **-ღაც** ნაწილაკიან ფორმებში აშკარად ჩანს **განუსაზღვრელობა უცნობი სიმრავლიდან**, რაც, ვფიქრობთ, არის ის სემანტიკა, რომლის შენარჩუნება ვერ ხერხდება **-მე** ნაწილაკიანი ფორმების ჩანაცვლებით.

ჩვენი მოსაზრების განსამტკიცებლად კიდევ ერთი ტესტის ჩატარება შეიძლება. ესაა განსახილველ ფორმათა დაპირისპირება და განმასხვავებელი სემანტიკის ამგვარად გამოკვეთა.

3. დაპირისპირება – მკვეთრი სემანტიკური სხვაობა:

ნაცნობი სიმრავლე	უცნობი სიმრავლე
რომელიმე მწერალი (ნაცნობი სიმრავლე, ნაცნობი სიმრავლიდან ერთ-ერთი)	რომელიღაც მწერალი (უცნობი სიმრავლე)
რომელიმე ქალაქში (ნაცნობი სიმრავლე, ნაცნობი სიმრავლიდან ერთ-ერთი)	რომელიღაც ქალაქში (უცნობი სიმრავლე)
როგორმე უნდა გავაკეთოთ. (ნაცნობი სიმრავლე, ჩვენთვის ნაცნობი საშუალებებიდან ერთ-ერთის გამოყენებით უნდა გავაკეთოთ)	როგორღაც უნდა გავაკეთოთ. (უცნობი სიმრავლე, უნდა გავაკეთოთ, მაგრამ ჯერ ჩემთვის უცნობია, როგორ გავაკეთოთ)
როგორმე უნდა გადავწყვიტო. (ნაცნობი სიმრავლე, ჩემთვის ნაცნობი საშუალებებიდან ერთ-ერთის გამოყენებით უნდა გადავწყვიტო).	როგორღაც უნდა გადავწყვიტო. (უცნობი სიმრავლე, აუცილებლად უნდა გადავწყვიტოთ, მაგრამ ჯერჯერობით ჩემთვის უცნობია, რა საშუალებებით)
დანერე რამე! (ნაცნობი სიმრავლე. რამდენიმე საკითხის დანერა გევალება, მათგან დანერე რომელიმე.)	დანერე რაღაც! (უცნობი სიმრავლე. სულერთია, რას დანერა.)

აღსანიშნავია ისიც, რომ შესაძლებელია დაიძებნოს იმგვარი კონტექსტები, რომლებშიც მოხდება **-მე/-ღაც** ნაწილაკიანი ფორმების ჩანაცვლება. ჩვენი მოსაზრებით, ეს ჩანაცვლება შესაძლებელი ხდება წინადადებაში გამომხატული მკვეთრი **მოდალური სემანტიკის** გამო, რაც თავისთავად უშვებს ორივე სიმრავლის (ნაცნობი და უცნობი სიმრავლისადმი) მთქმელის განურჩეველ დამოკიდებულებას. მაგალითად, **ვარაუდის სემანტიკა** თავისუფლად, დაბრკოლების გარეშე შეიძლება მიემართოს როგორც ნაცნობ, ისე უცნობ სიმრავლეს, რაც რეალურად განაპირობებს ამ ფორმათა ჩანაცვლებას: სწორედ ამის გამოა შესაძლებელი ფორმათა ჩანაცვლება. ვარაუდის მოდალობას კონტექსტში გამოკვეთს **აღბათ, იქნებ,**

უნდა (ვარაუდის სემანტიკით) და ვარაუდის გამომხატველი სხვა ენობრივი საშუალებები. ჩანაცვლება ასევე დასაშვებია **სურვილის, თხოვნის, აუცილებლობის მოდალობის** გადმოცემის დროსაც. ამ შემთხვევებშიც დასაშვებია კონკრეტულ მოდალობასთან ორივე სიმრავლის (ნაცნობი და უცნობი) განუსაზღვრელობის სემანტიკის შეთავსება.

4. მოდალობა და ნაცნობი ან უცნობი სიმრავლე.

-ლაც	-მე
ვარაუდი - მაგიდა არეულია, ალბათ ჩემს მაგიდასთან ვიღაც იჯდა. (შესაძლებელია აქ იჯდა ადამიანი, რომელსაც არ ვიცნობ, ის ჩემთვის უცნობი სიმრავლიდანაა.)	მაგიდა არეულია, ალბათ ჩემს მაგიდასთან ვინმე იჯდა. (შესაძლებელია აქ იჯდა განუსაზღვრელი პიროვნება ჩემთვის ნაცნობი სიმრავლიდან.)
ვარაუდი - ორივე მომენონა, ალბათ რომელიღაცას ვიყიდი. (ჯერ არ ვიცი, არ გამიცნობიერებია, რომელს ვიყიდი)	ორივე მომენონა, ალბათ რომელიღაცას ვიყიდი. (ორივე ნაცნობია ჩემთვის, ჯერ განუსაზღვრელია, რომელს ვიყიდი, მაგრამ ვიყიდი ნაცნობი სიმრავლიდან.)
ვარაუდი - ბავშვი სადღაც აქ უნდა იყოს. (არ ვიცი სადაა, განუსაზღვრელია და უცნობია ეს სიმრავლე.)	ბავშვი სადმე აქ უნდა იყოს. (განუსაზღვრელია ის ადგილი, სადაც შეიძლება ბავშვი იყოს, მაგრამ ის ნაცნობი სიმრავლიდანაა.)
თხოვნა - ძალიან გთხოვ, როგორღაც მალე უნდა დაამთავრო ჩემი კაბა. (თხოვნის მოდალობა გულისხმობს, რომ განუსაზღვრელია როგორ, შესაძლებელია, რომ ჩემთვის უცნობი ხერხებით მოხდეს სამუშაოს დასრულება.)	ძალიან გთხოვ, როგორმე მალე უნდა დაამთავრო ჩემი კაბა. (ჩემთვის ნაცნობი რომელიმე შესაძლებლობის გამოყენებით უნდა შეძლო სამუშაოს დასრულება.)
თხოვნა - იქნებ როგორღაც შეძლოთ ხვალ ჩემთან შეხვედრა. (მე არ ვიცი, როგორ, მაგრამ სასურველია შეძლო.)	იქნებ როგორმე შეძლოთ ხვალ ჩემთან შეხვედრა. (რომელიმე შენი შესაძლებლობების გამოყენებით სასურველია შეძლო.)
სურვილი - ვიღაცამ ხომ მაინც უნდა თქვას სიმართლე! (სულერთია ვინ იტყვის ამას, თუნდაც ის იყოს ჩემთვის უცნობი სიმრავლიდან.)	ვინმემ ხომ მაინც უნდა თქვას სიმართლე! (სასურველია, ჩემთვის ნაცნობი სიმრავლიდან ერთმა მაინც თქვას სიმართლე.)

აუცილებლობა – მომეცი ფანჯარი, რაღაცით ხომ უნდა დავწერო! (სულერთია რომელ ფანჯარს მომცემ ჩემთვის უცნობი სიმრავლიდან, მთავარია იყოს საწერი საშუალება.)	მომეცი ფანჯარი, რაიმეთი ხომ უნდა დავწერო! (ჩემთვის ნაცნობი ფანჯარებიდან ერთ-ერთით დავწერ.)
ეჭვი – ვიღაც უნდა იყოს სახლში. (ჩემთვის უცნობია ვინაა ეს, მაგრამ ეჭვი მაქვს, რომ სახლში არის ადამიანი.)	ვინმე უნდა იყოს სახლში. (ეჭვი მაქვს, რომ ნაცნობი სიმრავლიდან ერთ-ერთი უნდა იყოს სახლში.)

5. აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოება: **შეკითხვა** აუცილებლად იყენებს **ნაცნობი სიმრავლის გამომხატველ -მე ნაწილაკიან** ფორმას, რადგან ლოგიკურად შეუძლებელია შეკითხვა დაისვას უცნობი სიმრავლის შესახებ, მას პასუხი ვერ ექნება. ამდენად, თუ გარკვეულ კონტექსტში ჩანაცვლება ვერ ხერხდება, ანუ **-ლაც** ნაწილაკიანი ფორმის შეცვლა არ ხდება **-მე** ნაწილაკიანი ფორმით, ამგვარი ჩანაცვლება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ წინადადება **კითხვითი მოდალობით** შეიცვლება.

მტკიცებითი წინადადება.	დაუშვებელი კონტექსტი.	კითხვით გამოხატული კონტექსტი.
ამ ოთახში ვიღაც იყო. (უცნობი სიმრავლე.)	№ამ ოთახში ვინმე იყო.№	ამ ოთახში ვინმე იყო? (შეკითხვა – ნაცნობი სიმრავლიდან ერთი)
რომელიღაც სტუდენტი ყოფილა გუშინ უნივერსიტეტში. (უცნობი სიმრავლე)	№რომელიმე სტუდენტი ყოფილა გუშინ უნივერსიტეტში.№	რომელიმე სტუდენტი იყო გუშინ უნივერსიტეტში? (შეკითხვა – ნაცნობი სიმრავლიდან ერთი)
გუშინ ვიღაცამ მიკითხა სამსახურში. (უცნობი სიმრავლე)	№გუშინ ვინმემ მიკითხა სამსახურში.№	გუშინ ვინმემ მიკითხა სამსახურში? (შეკითხვა – ნაცნობი სიმრავლიდან ერთი)
სადღაც იყვნენ. (უცნობი სიმრავლე)	№სადმე იყვნენ. №	სადმე იყვნენ? (შეკითხვა – ნაცნობი სიმრავლიდან ერთი)

6. იცვლება მწკრივის ფორმა: **-ლაც** ნაწილაკიანი ფორმის **-მე** ნაწილაკიანი ფორმით ჩანაცვლება, როგორც უკვე ვნახეთ ზემოთ, თავისუფლად არ ხდება. ეს პროცესი გარკვეულ პირობას გულისხმობს, კერძოდ, კონტექსტში ხდება მოდალური სემანტიკის შემოტანა. კითხვის გარდა შესაძლებელია სხვა მოდალური სემანტიკის შემოტანა, მაგრამ ამ შემთხვევაში შეიძლება შეიცვალოს ზმნის **მწკრივი**. წყვეტილის ნაცვლად ხოლმეობით-შედეგობითი (პირობითი) მწკრივის ფორმა ჩანაცვლება. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ გარკვეული მოდალური სემანტიკის შემოტანა წინადადებაში დასაშვებად ხდის ფორმათა ჩანაცვლებას, მაგრამ ამავე დროს მოითხოვს გარკვეული მწკრივის ფორმას:

წყვეტილის მწკრივის ფორმა	ხოლმეობით-შედეგობითი (პირობითი) მწკრივის ფორმა + ვარაუდის მოდალობა
<i>სადლაც წავიდნენ.</i>	<i>სადმე წავიდოდნენ. // სადლაც წავიდოდნენ. (ვარაუდი: ნაცნობი ან უცნობი სიმრავლიდან რომელიმე ადგილას წავიდოდნენ)</i>
<i>ვილაც იყოს აქ.</i>	<i>ვინმე იქნებოდა აქ. // ვილაც იქნებოდა აქ.</i>
<i>როგორღაც გააკეთა.</i>	<i>როგორმე გააკეთებდა. // როგორღაც გააკეთებდა.</i>
<i>რალაც უნდოდა.</i>	<i>რალაც ენდომებოდა. // რამე ენდომებოდა.</i>
<i>რომელიღაც მალაზიაში იყიდა.</i>	<i>რომელიმე მალაზიაში იყიდიდა. // რომელიღაც მალაზიაში იყიდიდა.</i>

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: **-მე** და **-ლაც** ნაწილაკიანი განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელების სემანტიკურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ეს ორი სისტემა ემსახურება ორი განსხვავებული სემანტიკის გამოხატვას. ესაა **განუსაზღვრელობა ნაცნობი და უცნობი სიმრავლის გამოკვეთით: -მე ნაცნობი სიმრავლისთვის, -ლაც უცნობი სიმრავლისთვის.**

თუ წარმოდგენილი მოსაზრება მისაღებია, ეს ნიშნავს, რომ მორფოლოგიური ფორმების სემანტიკური ანალიზი მთავალ კვლევებში ბევრ სხვა საინტერესო საკითხს წარმოაჩენს. მორფო-სემანტიკური ანალიზის დონე, ვფიქრობთ, ბევრი პრობლემის ახლებურ ახსნასა და გასაღებს მოძებნის.

თავი 5.
მოდალობის კატეგორია ქართულში,
მისი სწავლების მეთოდები და
სტრატეგიები უცხოელთათვის
(ქართულის, როგორც მეორე ენისა და
როგორც უცხო ენის სწავლებისას)

5.1. მოდალობა ენაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს, რამდენადაც მუდმივ მიმართებას ავლენს გამონათქვამსა და მის სემანტიკას შორის. ფართო გაგებით, მოდალური შინაარსისაგან სრულიად დაცლილი წინადადება თუ დისკურსი არ არსებობს. წინადადებით გამოთქმული შინაარსისადმი ყოველთვის იგულისხმება გარკვეული დამოკიდებულება – კოგნიტური, ემოციური თუ რაციონალური. მთქმელი ამ დამოკიდებულებას ყოველთვის ავლენს, მაგრამ სხვადასხვაგვარია მისი გამოხატვის საშუალებები. გამონათქვამისადმი დამოკიდებულება შეიძლება გამოვლინდეს ზმნის კილოსა და მოდალური ელემენტების საშუალებით, ფოკუსით, სიტყვათა რიგით, ინტონაციითა და შესტ-მიმიკებით. მოდალობის, როგორც სემანტიკური კატეგორიის, გამოხატვის მთავარ საშუალებად განიხილება ის ენობრივი ფორმები, რომლებიც ყველა კონტექსტში გარკვეულ მოდალურ სემანტიკას ავლენენ. ამდენად, მოდალობის გამოხატვის ძირითად საშუალებებად მიიჩნევა ენობრივი ფორმები, ანუ მოდალური ზმნები და ელემენტები.

ენაში არსებული მოდალობის სისტემის დაუფლება ენის სწავლების ყველა ეტაპზე ხდება. ამასთანავე აუცილებლად უნდა იყოს განსაზღვრული ენის ათვისების რომელ დონეზე მოხდება ამა თუ იმ ფორმისა და სემანტიკის მიწოდება.

ქართულ ენაში მოდალობის სისტემის ძირითად გამომხატველად გვევლინება ორი ზმნა – **ნდომა** და **შეძლება** ზმნები. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ზმნები ქართულში დამოუკიდებელი ზმნური ფუნქციითაც გვევლინებიან. ისინი ჩვეულებრივ იუღლებიან და აქვთ მხოლობითისა და მრავლობითი რიცხვის სამივე პირის ფორმა. რაც შეეხება მოდალურ ელემენტს, ეს

არის **ნდომა** ზმნის მესამე პირის მხოლობითი რიცხვის ფორმა – **უნდა**, რომელიც უცვლელად დაერთვის ზმნის პარადიგმას. კონსტრუქცია რამდენიმე მოდალურ სემანტიკას გამოხატავს. აქვე გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სხვადასხვაა მათი კონსტრუქცია, პირველ შემთხვევაში დატიური კონსტრუქციაა, ანუ სუბიექტი მიცემით ბრუნვაშია, ხოლო მეორე შემთხვევაში სუბიექტი იღებს ძირითადი ზმნის კონსტრუქციას, ანუ იმ ბრუნვაშია, რომელსაც ძირითადი ზმნა მოითხოვს: ეს შეიძლება იყოს ნომინატიური ან ერგატიული კონსტრუქცია: **ის უნდა წავიდეს – მან უნდა გააკეთოს:**

უნდა დამოუკიდებელი ზმნის ფუნქციით – იცვლება პირისა და რიცხვის მიხედვით	უნდა მოდალური ზმნის ფუნქციით – არ იცვლება პირისა და რიცხვიდ მიხედვით
მე მინდა გავაკეთო შენ გინდა გააკეთო მას უნდა გააკეთოს ჩვენ გვინდა გავაკეთოთ თქვენ გინდათ გააკეთოთ მათ უნდათ გააკეთონ	მე უნდა გავაკეთო შენ უნდა გააკეთო მან უნდა გააკეთოს ჩვენ უნდა გავაკეთოთ თქვენ უნდა გააკეთოთ მათ უნდა გააკეთონ

ამდენად, აღნიშნული თავისებურება მნიშვნელოვან პრობლემას შექმნის ენის სწავლების პროცესში და მისი გათვალისწინება აუცილებელია.

გარდა ამისა, არსებობს სხვა მოდალური ელემენტები, რომლებიც დაერთვის ზმნას და მას მოდალურ სემანტიკას ანიჭებს, ასეთებია: **ეგებ, იქნებ, ლამის, თითქოს, თითქმის, კინა-ღამ, მაინც.** ქართული ენისათვის მნიშვნელობა ენიჭება ზმნის კილოსა და მოდალური ელემენტის კომბინაციას.

ქართული ენაში მოდალობის სისტემა ამგვარ სემანტიკურ ჯგუფებს ქმნის:

სემანტიკა	მოდალური ფორმა	მაგალითი
ლოგიკური შესაძლებლობა	შევძლებ შესაძლოა შესაძლებელია	შევძლებ ნასვლას / გააკეთებას... შესაძლოა მოვიდეს / გააკეთოს... შესაძლებელია მოვიდეს / გააკეთდეს...
ალბათობა	ალბათ იქნებ	ალბათ მოვა / იტყვის... იქნებ მოვიდეს / გააკეთოს...
ვარაუდი	ეგებ	ეგებ მოვიდა / მოვიდეს...
ლოგიკური აუცილებლობა	უნდა	უნდა იყოს / გაეკეთებინა / ახსოვდეს...
ვალდებულება, მოვალეობა	უნდა	უნდა დაწერო / გააკეთო...
აკრძალვა	ნუ	ნუ აკეთებ / კითხულობ...
ნებართვა	შეიძლება შეგიძლია შეუძლია	შეიძლება წავიდე / გავაკეთო?.. შეგიძლია წახვიდე / გააკეთო... შეუძლია წავიდეს / გააკეთოს...
უნარი და შესაძლებლობა	შემიძლია ვიცი	შემიძლია ცურვა / კითხვა... ვიცი ცურვა / კითხვა...
უნარისა და შესაძლებლობის უარყოფა	ვერ	ვერ ვცურავ / ვკითხულობ... ვერ გავაკეთებ / წავიკითხავ...
სურვილი (ვოლიტივი)	იქნებ	იქნებ წავიდე / გავაკეთო...
ძლიერი სურვილი, ნატვრა	ნეტავ	ნეტავ წავიდე / გავაკეთო...
შეფასება-მიახლოებითობა	ლამის თითქმის კინლამ	ლამის ჩამოვარდა / გატყდა... თითქმის გააკეთა / დაწერა...
შეფასება-წარმოსახვა	თითქოს ვითომ	თითქოს მოვიდა / გააკეთა... ვითომ მოვიდა / ვითომ გააკეთა...
ემოციური შეფასება (გაკვირვება-გაოცება)	განა ნუთუ აკი ნეტავ	განა გააკეთა / თქვა... ნუთუ დაასრულა / მოვიდა?.. აკი არ მინდაო?.. ნეტავ რა უნდა?..ნეტავ იცის ეს ამბავი?..
შეფასება-გადაწყვეტილება	ღირს	არ ღირს ამის გაკეთება... ღირს კი ამის გაკეთება?..

რწმენა-შეხედულება	მაინც	მაინც არ გავაკეთებ / წავალ...
ერთობლივი გადაწყვეტილება	მოდრი	მოდრი ერთად წავიდეთ / გავაკეთოთ..
ინდივიდუალური გადაწყვეტილება (ზეპირმეტყველებაში)	ავდექი და... ადექი და... ადგა და...	ავდექი და წავედი / გავაკეთე / ვუთხარი... ადექი და წადი / გააკეთე / უთხარი... ადგა და წავიდა / გააკეთა / უთხრა...

5.2. მოდალური ფორმების პოლისემანტიკურობა და პოლიფუნქციურობა

საზოგადოდ, მოდალური ფორმებისათვის დამახასიათებელია რამდენიმე სემანტიკის შეთავსება და ამის გათვალისწინებით მათი განსხვავებული ფუნქციის საკითხიც დგება. ამგვარი მოვლენა სხვა ენებშიც დასტურდება. მაგალითად, ინგლისური ენის ერთი მოდალური ფორმა რამდენიმე სემანტიკას შეიძლება გამოხატავდეს (პალმერი 1997), ასევე ჩვეულებრივია მოდალური ზმნის სხვადასხვა დროის ფორმა გამოიყენება სხვადასხვა ფუნქციით, მაგალითად, **can** ზმნის წარსული დროის ფორმას (**could**) თავაზიანობის გამოხატვის ფუნქციაც აქვს.

ქართულშიც რამდენიმე მოდალური ფორმა სხვადასხვა სემანტიკას გამოხატავს. ქვემოთ მოცემული ცხრილი თვალნათლივ ავლენს მოდალურ ფორმათა ამ თავისებურებას:

მოდალური ფორმა	მოდალური სემანტიკა
შეძლება	<ul style="list-style-type: none"> • ლოგიკური შესაძლებლობა • ნებართვა • უნარი და შესაძლებლობა
უნდა	<ul style="list-style-type: none"> • ლოგიკური აუცილებლობა • ვალდებულება და მოვალეობა • ობიექტური აუცილებლობა

იქნებ	<ul style="list-style-type: none"> • ალბათობა • სურვილი, ვოლიტივი
ეგებ	<ul style="list-style-type: none"> • ვარაუდი • ალბათობა
ნეტავ	<ul style="list-style-type: none"> • ძლიერი სურვილი, ნატვრა • ემოციური შეფასება (გაკვირვება-გაოცება)
მაინც	<ul style="list-style-type: none"> • რწმენა-შეხედულება • გადანწყვეტილება
ღირს	<ul style="list-style-type: none"> • დამოუკიდებელი ზმნა • შეფასების მოდალობა
ვიცი	<ul style="list-style-type: none"> • დამოუკიდებელი ზმნა • უნარი და შესაძლებლობა
მოდი	<ul style="list-style-type: none"> • დამოუკიდებელი ზმნა • ერთობლივი გადანწყვეტილება
ავდექი	<ul style="list-style-type: none"> • დამოუკიდებელი ზმნა • ინდივიდუალური გადანწყვეტილება

ენის სწავლების პროცესში ამ თავისებურებების გათვალისწინება აუცილებელია. გრამატიკული მასალის მიწოდებისას კარგად უნდა დაიგეგმოს, თუ რა ეტაპზე და როგორ განიხილება გარკვეული სემანტიკის მასალის მიწოდება.

5.3. ერთი მოდალური ფორმის რამდენიმე სემანტიკა – უნდა

უნდა მოდალური ფორმა ლოგიკურ აუცილებლობას გამოხატავს. მაგრამ ეს არაა ერთადერთი სემანტიკა, რომელიც ამ მოდალური ფორმით გადმოიცემა. დიდი მნიშვნელობა აქვს ზმნის ფორმას – კილოსა და მწკრივს. სხვადასხვა კომბინაციაში კონსტრუქციას განსხვავებული სემანტიკა ენიჭება. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში ნაჩვენებია რამდენიმე კონსტრუქცია. მათი განსხვავებული შინაარსი გამოწვეულია ზმნის

ფორმით. ამდენად, ეს საკითხი ენის სწავლების პროცესში გასათვალისწინებელია, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი სემანტიკური ნიუანსების ანალიზი მხოლოდ ენის ფლობის მაღალ დონეზე შეიძლება მოხდეს.

კონსტრუქცია	სემანტიკური ფუნქცია
უნდა + მეორე კავშირებითი, პირველი პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმა (უნდა ვთქვათ...)	მთქმელის სუბიექტური დამოკიდებულება, რომელიც ეფუძნება ლოგიკურ აუცილებლობას და ახლავს ობიექტური ჭეშმარიტების შინაარსი.
უნდა + მეორე კავშირებითი (უნდა შეიცვალოს...)	მოლაპარაკის პოზიცია, რომელიც ეფუძნება სუბიექტურ აღქმას და წარმოადგენს ლოგიკურად აუცილებელ ჭეშმარიტებას. იგი გამოხატავს მომავალ დროში შესასრულებელ მოქმედებას, რომელსაც ახლავს სასურველობის სემანტიკა.
უნდა + მეორე თურმეობითი (უნდა ჩამოსულიყო...)	ლოგიკური აუცილებლობა და რეზულტატიურობა.
უნდა + ანმყოს კავშირებითი (უნდა ახსოვდეს...)	ზოგადდროულობა, ლოგიკური აუცილებლობა, სასურველობისა ან ვარაუდის დამატებითი მნიშვნელობით.

5.4. მოდალური ფორმების სისტემა და მისი მნიშვნელობა სახელმძღვანელოებისა და სწავლების პროცესის სწორად დაგეგმვისათვის

სახელმძღვანელოების აგებისა და სწავლების პროცესის კარგად წარმართვისათვის აუცილებელია გრამატიკულ მონაცემთა და ენობრივ ფორმათა იმგვარი მიწოდება, რომ ენის საკომუნიკაციო ასპექტები სრულყოფილად წარიმართოს და ამავე დროს არ წარმოიქმნას ენობრივ ფორმათა ფუნქციური და სემანტიკური ორაზროვნება. ამის გათვალისწინებით საკომუნიკაციო თემების სწორად შერჩევის გარდა მნიშვნელოვან

ნია ფუნქციური გრამატიკის საკითხების სწორად განაწილება. სურვილის გამოხატვის შინაარსი ენის სწავლების პირველივე დონიდან მნიშვნელოვანია. ამისათვის ენის შემსწავლელს დასაწყისშივე მიენოდება სურვილის გამომხატველი **ნდომა** ზმნა („მე მინდა წყალი“). ასევე მნიშვნელოვანია კავშირებითი კილოს ფორმების ათვისებაც ეს კი პირველივე დონეზე გულისხმობს არჩევანს რამდენიმე ენობრივ საშუალებას შორის; თუ ამას დავუმატებთ ვალდებულების ან გადაწყვეტილების სემანტიკასაც, პირველივე დონეზე ოთხი კონსტრუქციის მიწოდება გახდება საჭირო:

(1) <i>მე მინდა პური.</i>	სურვილის გამოხატვა.
(2) <i>მე მინდა პურის ყიდვა.</i>	სასურველი მოქმედების გამოხატვა.
(3) <i>მე მინდა პური ვიყიდო.</i>	სურვილისა და გადაწყვეტილების გამოხატვა.
(4) <i>მე პური უნდა ვიყიდო.</i>	გადაწყვეტილების ან ვალდებულების გამოხატვა.

ვითარებას ართულებს ის, რომ ყველა ეს სემანტიკა ერთ ზმნურ ფორმას უკავშირდება, მაგრამ განსხვავდება კონსტრუქციები და ამავე დროს განსხვავდება სემანტიკაც. ამდენად, მეტად მნიშვნელოვანია, რომ სხვადასხვა სემანტიკის გამოხატვა არ მოხდეს ენის სწავლების ერთ დონეზე და პარალელურად.

ფუნქციური გრამატიკის საკითხთა სწორად და მიზანმიმართულად მიწოდება აუცილებელია წინასწარ კარგად იყოს გააზრებული. ამის მაგალითად გამოდგება კიდევ ერთი ფორმის ანალიზი: **მოდ** ფორმა ბრძანებითი კილოს ფორმაა და აღნიშნავს სვლას მოლაპარაკის მიმართულებით: *მოდ დაფასთან; მოდი ჩემთან*. ეს კონსტრუქცია და სემანტიკა სრულიად შესაძლებელია ენის სწავლების პირველივე დონეზე მიენოდოს შემსწავლელს. **მოდ** ფორმა ასევე გამოყენებულია ერთობლივი გადაწყვეტილების გამოსახატავ მოდალურ საშუალებადაც. ამ სემანტიკით იგი სრულიად განსხვავებულ კონსტრუქციას ქმნის. რა თქმა უნდა, ეს ფორმები ენის სწავლების სხვადასხვა დონეზე უნდა მიენოდოს ენის შემსწავლელს,

რათა კარგად გაიმიჯნოს მათი ფუნქცია და სემანტიკა. ასევე დაუშვებელია ჯერ მოდალური ფორმის მიწოდება, ხოლო შემდგომ კი ზმნისა.

მოდის	სვლა მოლაპარაკის მიმართულებით:	ერთობლივი გადაწყვეტილება:
	<i>მოდის დაფასთან.</i>	<i>მოდის, ერთად წავიდეთ.</i>
	<i>მოდის მაგიდასთან.</i>	<i>მოდის ერთად წავიკითხოთ.</i>
	<i>მოდის ჩემთან.</i>	<i>მოდის, ერთად გავაკეთოთ.</i>

ყოველივე ეს კარგად ავლენს იმას, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია გრამატიკულ ფორმათა და საკითხთა სწორად გაანალიზება და მათი გარკვეული პრინციპით თანამიმდევრულად მიწოდება. ეს იმთავითვე მოხსნის ფუნქციური, ფორმოზრევი თუ სემანტიკური ორაზროვნების პრობლემას და ენის ათვისების პროცესს მნიშვნელოვნად გაამარტივებს.

5.5. მოდალობის სისტემა და ენის ფლობის დონეების მიმართება

მოდლობის სისტემის თანამიმდევრული მიწოდება ენის სწავლების პროცესის განუყოფელი ნაწილია. რა თქმა უნდა, ამ მხრივ სახელმძღვანელოს ავტორსა და პედაგოგს შეუძლია შექმნას გარკვეული პრინციპით აგებული სისტემა, მაგრამ, ვფიქრობთ, აუცილებელი იქნება მთელი რიგი საკითხების გათვალისწინება. პირველ რიგში, აუცილებელია წინასწარ შეიქმნას ქვესისტემა, რომელიც თვალნათლივ წარმოადგენს მოდალური სემანტიკის მიწოდებისა და ენის სწავლების დონეების მიმართებას. ზემოთ განხილული საკითხების გათვალისწინებით შესაძლებელია ეს საკითხი ამგვარად წარმოვადგინოთ:

ენის სწავლების დონეები	მოდალური ფორმები	მოდალური ფორმების სემანტიკა
A 1	(თუ) შეიძლება ვიცი უნდა ალბათ	ნებართვა უნარი და შესაძლებლობა ვალდებულება, მოვალეობა ალბათობა
A 2	ვერ ნუ უნდა შემიძლია მოდი ნეტავ	უნარისა და შესაძლებლობის უარყოფა აკრძალვა ლოგიკური აუცილებლობა უნარი და შესაძლებლობა ერთობლივი გადაწყვეტილება ძლიერი სურვილი
B 1	შევძლებ იქნებ განა, ნუთუ, აკი, ნეტავ მაინც	ლოგიკური შესაძლებლობა ალბათობა ემოციური შეფასება რწმენა-შეხედულება
B 2	შესაძლოა, შესაძლებელია... იქნებ ეგებ ლამის, თითქმის, კინაღამ თითქოს, ვითომ ღირს	ლოგიკური შესაძლებლობა სურვილი ვარაუდი შეფასება, მიახლოებითობა შეფასება, წარმოსახვა შეფასება-გადაწყვეტილება
C 1		
C 2		

ენის ფლობს მაღალ დონეზე (C 1, C 2) ხდება ათვისებული მასალის გადამუშავება და მისი სემანტიკური ტრანსფორმაცია ტექსტებსა და ზეპირმეტყველებაში.

5.6. მოდალურ ფორმათა სემანტიკის ათვისების მეთოდები და სტრატეგიები, სავარჯიშოთა ტიპები

ენის სწავლების პროცესში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მეთოდებისა და სტრატეგიების სწორად შერჩევას. **წერიტი მუშაობის მეთოდი** გრამატიკული საკითხების დაუფლებისათვის მეტად პროდუქტიულია, რადგან იგი ხელს უწყობს მასალის კარგად ათვისებას. მოდალური კონსტრუქციების ათვისებისათვის ასევე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს **თვალსაჩინოების მეთოდი**, რადგან იგი მოდელისა და კონსტრუქციების მიწოდების კარგ შესაძლებლობას იძლევა. გარკვეული სემანტიკის გამომხატველი კონსტრუქცია საჭიროებს სპეციალურ ანალიზს, რადგან კონსტრუქციაში გარდა მოდალური ფორმისა მონანიღობს როგორც ზმნის საწყისი (ინფინიტიური ფორმა), ასევე ზმნის კავშირებითი ან თხრობითი კილოს ფორმა. ამდენად, თითოეული სემანტიკისათვის სასურველია შეიქმნას ცალკე მოდელი, რომელიც თვალსაჩინოების სახით მიეწოდება ენის შემსწავლელებს სახელმძღვანელოებსა თუ საგაკვეთილო პროცესში. ამავე დროს გასათვალისწინებელია ქართული ენის ის თავისებურება, რომ ყველა ზმნას წარმოების ერთი მოდელი არ ახასიათებს, ამდენად მნიშვნელოვანია, რომ თვალსაჩინოებაში კონსტრუქციასთან ერთად ჯგუფებად იყოს წარმოდგენილი ერთი წარმოების ზმნები. ასევე პროდუქტიული იქნება **კითხვა-პასუხის მეთოდი**, რადგან იგი თანაბრად ავითარებს როგორც წერით, ისე ზეპირმეტყველების უნარებს.

ენის სწავლების საწყის ეტაპზე სასურველია არა მხოლოდ მოდელის, არამედ ყოფით სიტუაციაში გამოსაყენებელი წინადადებების მიწოდება. წინადადებათა სემანტიკური ანალიზის შემდეგ სასურველია არაავთენტიური, გარკვეული მიზნით შექმნილი და საკომუნიკაციო სიტუაციაზე აგებული ტექსტისა თუ დიალოგის საკითხავ მასალად შეთავაზება. ამ ტიპის ტექსტებში ახალი ფორმები და კონსტრუქციები ხაზგასმით შეიძლება იყოს წარმოდგენილი, რაც მასალის ათვისებასა და დამახსოვრებას უწყობს ხელს. მხოლოდ ამგვარი

მასალის ანალიზის შემდეგ შეძლებს ენის შემსწავლელი სრულყოფილად წარმართოს რეპროდუქციებისა და პროდუქციების ფაზები და თავად შეადგინოს კონსტრუქციები, წინადადებები და ტექსტები. მასალის ათვისებას გააადვილებს მრავალფეროვანი სავარჯიშოები. თითოეული სავარჯიშო მასალის ათვისებასა და გარკვეული უნარის განვითარებაზე უნდა იყოს ორიენტირებული. მოდალობის გამოხატვის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია კონსტრუქციისა და სემანტიკის სწორად შერჩევა ეს კი ენის შემსწავლელმა შეიძლება აითვისოს სხვადასხვა ტიპის პრაქტიკული სამუშაოს შესრულებით.

სავარჯიშოთა ტიპები:	მიზანი:
წინადადებაში სწორი მოდალური ფორმის ჩასმა.	მოცემულია რამდენიმე მოდალური ფორმა, მოსწავლემ უნდა შეარჩიოს ერთი და ჩასვას წინადადებაში. ხელს უწყობს წინადადების შინაარსისათვის შესაფერისი მოდალური ფორმის შერჩევას.
სწორი ზმნის ფორმის შერჩევა.	წინადადებაში მოცემულია მოდალური ფორმა, მოსწავლემ უნდა შეარჩიოს და შეუსაბამოს ზმნის სწორი ფორმა. სავარჯიშო ხელს უწყობს სწორი მოდალური კონსტრუქციის შედგენას.
წინადადებათა ნაწილების ერთმანეთთან დაკავშირება.	სავარჯიშო ავითარებს წინადადების შინაარსის გაგებისა და სწორი კონსტრუქციის აგების უნარს.
შეკითხვისათვის სწორი პასუხის შერჩევა.	ავითარებს სწორი სემანტიკისა და კონსტრუქციის შერჩევას.
მოდალურ ფორმაზე წინადადების შედგენა.	ავითარებს მოდალური ფორმისა და მისი კონსტრუქციის გამოყენებას გარკვეული შინაარსის გადმოსაცემად.
კითხვების დასმა.	ავითარებს საკომუნიკაციო სიტუაციას და ზუსტი შინაარსის გამოხატვას.

წინადადების სემანტიკის შეცვლა.	ავითარებს მოდალური ფორმების სემანტიკური ნიუანსების ცოდნას.
წინადადებების შედგენა.	ავითარებს პროდუქციების უნარს.
დიალოგის შედგენა.	ავითარებს პროდუქციების უნარს.
ტექსტის შედგენა.	ავითარებს პროდუქციების უნარს.

განხილული მეთოდები და სტრატეგიები თანაბრად შეიძლება იყოს გამოყენებული ქართულის, როგორც მეორე ენისა და ქართულის, როგორც უცხო ენის სწავლების პროცესში. თუმცა მათ შორის არის გარკვეული განსხვავებაც: მეორე ენის სწავლების პროცესში მნიშვნელოვანია ის ენობრივი გარემო, რომელშიც იმყოფება ენის შემსწავლელი და რაც მისთვის ერთგვარ დამხმარე როლს ასრულებს კომუნიკაციაში. გარკვეული მოდალური სემანტიკის გასაგებად ზოგჯერ შეიძლება ისეთი არავერბალური საშუალებებიც იყოს გამოყენებული, როგორებიცაა ჟესტი, მიმიკა, ინტონაცია და სხვა, რაც უცხო ენის სწავლების პროცესში ნაკლებად არსებობს, თუ ენის შემსწავლელი არ იმყოფება იმ ენობრივ გარემოში. ამდენად, სავარჯიშოთა და პრაქტიკულ სამუშაოთა რიცხვი უცხო ენის შემსწავლელს მნიშვნელოვნად უნდა გაეზარდოს.

თავი 6. **მოდალური სემანტიკის გამონათვა** **ქართული ენის დიალექტებში**

6.1. ნაწილაკ-მორფემოიდთა სისტემა **ქართული ენის დიალექტებში**

ნაწილაკთა სისტემა ქართულ ენაში საკმაოდ მდიდარი და ფუნქციურად დატვირთულია. ზოგჯერ ნაწილაკი გვევლინება სხვადასხვა გრამატიკული კატეგორიის წარმოების დამატებით საშუალებად, ზოგჯერ კი მისი ფუნქცია გარკვეული სემანტიკური კატეგორიის გამოხატვას ემსახურება. ეს უკანასკნელი თანამედროვე ქართული ენის მონაცემების ახლებურად გაანალიზებას მოითხოვს. ამის მაგალითად გამოდგება მოდალობის კატეგორიის ანალიზი, რომლის გამოხატვის ერთ მთავარ საშუალებას, კილოსთან ერთად, სწორედ ნაწილაკი წამოადგენს. ნაწილაკთა სისტემის შესწავლა უკავშირდება არა მხოლოდ თავისთავად ნაწილაკთა ფუნქციურ-სემანტიკურ ანალიზს, არამედ გულისხმობს გარკვეული სემანტიკური კატეგორიების გამოვლენას ენაში და მათ ფუნქციურ-პრაგმატულ ანალიზსაც.

დიალექტებში ნაწილაკთა სისტემა, რა თქმა უნდა, იმეორებს საერთო ქართული ენის სისტემას, მაგრამ როგორც დამოუკიდებლად არსებული ენობრივი ქვესისტემები, ისინი ასევე მოიცავენ ისეთ ნაწილაკ-მორფემოიდებსა და ელემენტებს, რომლებიც სალიტერატურო ქართულში არ არსებობს. ამდენად, დიალექტთა მონაცემები ენის ფუნქციონირებისა და განვითარების ტენდენციებისათვის მნიშვნელოვნად გასათვალისწინებელი მასალაა.

ქართული ენის დიალექტებში მოიპოვება ისეთი ნაწილაკები, რომლებიც სალიტერატურო ქართულისათვის აღარაა დამახასიათებელი; ასევე ვლინდება სალიტერატურო ქართულისაგან არა მხოლოდ ფონეტიკურად განსხვავებული ვარიანტები, ასევე სემანტიკურად განსხვავებული ფუნქციის მქონე ელემენტებიც. ამის გათვალისწინებით, ნაწილაკ-მორფემოიდ-

თა სისტემა ქართული ენის დიალექტებში მრავალფეროვან და საინტერესო მასალას იძლევა.

ნაწილაკ-მორფემოიდთა საფუძვლიანი ანალიზისათვის მნიშვნელოვანი მხარეა მათი სემანტიკური ფუნქციის შესახებ მსჯელობა. დიალექტთა მონაცემების მრავალფეროვან და მრავალფუნქციურ მასალაში რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფის გამოყოფაა შესაძლებელი. ეს სემანტიკური ჯგუფები და მათი შემადგენელი ნაწილაკები შეიცავენ ისეთ მახასიათებლებს, რომლებიც უკავშირდება მთქმელის მიერ ფაქტთა და მოვლენათა მისეულ აღქმასა და შეფასებას; ეს კი შესაძლებლობას იძლევა ისინი მოდალობის კატეგორიის გამომხატველ ენობრივ საშუალებებად მივიჩნიოთ. მათი ანალიზი ორმხრივი შედეგების მომცემია: ერთი მხრივ, იკვეთება ცალკეულ დიალექტებში გამოვლენილი ნაწილაკები და მათი სემანტიკური ფუნქციები, ხოლო მეორე მხრივ, აღინერება მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქვესისტემებში, ანუ დიალექტებში. საბოლოოდ კი, ეს ყოველივე საშუალებას მოგვცემს, ვიმსჯელოთ მოდალობის კატეგორიის გამომხატველი ზოგადი სისტემის შესახებ ქართულ ენაში.

ქართული დიალექტების მონაცემთა გათვალისწინებით შემდეგი სემანტიკური ჯგუფების გამოყოფაა შესაძლებელი:

1. კითხვითობა. ქართული ენის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, კერძოდ, ძველ ქართულში, კითხვის გამომხატველ ელემენტად გვევლინება **-ა** ნაწილაკი. (იხ.: ე. ბაბუნაშვილი, მ. ფალავა). თანამედროვე ქართულისათვის იგი მხოლოდ რამდენიმე დიალექტში გვხვდება. უმეტესად ზმნას ერთვის და გამონათქვამს კითხვის მნიშვნელობას ანიჭებს. ზოგადად წინადადებაში კითხვით სიტყვასთან ერთად **-ა** ნაწილაკის არსებობა მიუთითებს მის დასუსტებაზე, თუმცა აღმოსავლეთის დიალექტებში მისი არსებობა მას კვლავ ენობრივად აქტიურ ელემენტად წარმოადგენს. **ხევსურულ** დიალექტში იგი **-ა** სახით გვხვდება, თუმცა მას შეიძლება **-ე** ელემენტიც დაერთოს: **„ცოდვა არ ასა?“ „გა-ქსონს-ა-ე?“ – გახსოვს? „ნა-ვიდ-ეს-ა-ე-ე?“ – ნავიდნენო? ფშაურსა და თუშურ** დიალექტებშიც ანალო-

გური ვითარებაა – კითხვითობის -ა ნაწილაკი დაერთვის ზმნას. ინგილოურში კი შეიძლება კითხვითი წინადადება -ა ნაწილაკითაც დადასტურდეს და -ა ნაწილაკის გარეშეც: „**სა მიდი-ა? // სა მიდი?**“ მნიშვნელოვანია ის, რომ თუ არაა კითხვითობის -ა, მაშინ ხმოვანი გრძელდება. ეს საკითხი კითხვითი წინადადების მახვილს უკავშირდება. აღსანიშნავია, რომ მახვილი ძველსავე ქართულში მოუდიოდა არა კითხვითობის -ა ნაწილაკს, არამედ მის წინა პოზიციაში მყოფ ხმოვანს. სწორედ ამას უნდა განეპირობებინა ქართულში -ა ნაწილაკის დაკარგვა. ინგილოურ დიალექტში კი წინა ხმოვნის სიგრძე სწორედ -ა ნაწილაკის არარსებობაზეა დამოკიდებული. გარდა მთის დიალექტებისა, კითხვითობის -ა გვხვდება რაჭულშიც – „**მოდინარ-ა?**“

კითხვითობის სემანტიკაში შეიძლება განვიხილოთ **ჩაკითხვის** ნაწილაკიც. ჩაკითხვა მთქმელის დამოკიდებულების გამომხატველია. იგი შესაძლოა გულისხმობდეს დამატებითი ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობას ან სურვილს, როგორც ვერგაგების, ასევე ინფორმაციის შევსების საჭიროების შემთხვევაში. **გურულ** დიალექტში ამ შინაარსის გამოსახატავად გამოიყენება **თუ** ელემენტი, რომელიც, გარდა სხვა ფუნქციებისა, გურულ დიალექტში ამ სემანტიკასაც ითავსებს: „**ბუუკეთე, თუ?**“

2. დადასტურებითობა. დადასტურებითობის სემანტიკა გულისხმობს საკუთარი გამონათქვამისადმი მკვეთრად დადებითი დამოკიდებულების გამოხატვას. დადასტურებითი ნაწილაკები საკუთარი ხედვისა და პოზიციის გამაძლიერებელი საშუალების ფუნქციური დატვირთვით ვლინდება წინადადებაში. დიალექტებში ამ სემანტიკის გამოხატვის ერთ-ერთ მთავარ საშუალებად შეიძლება მივიჩნიოთ **-ქვე /-ქე** ნაწილაკები. ეს ნაწილაკი გვხვდება როგორც აღმოსავლეთის, კერძოდ, ხევსურულში, ისე დასავლეთის დიალექტებში, კერძოდ, რაჭულში, ლეჩხუმურსა და იმერულში. ეს იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ იგი საერთო ქართული მოვლენაა. რაჭულში ზოგჯერ მისი მნიშვნელობა იჩრდილება და იგი წინადადებაში და-

დასტურებითობის მკვეთრი სემანტიკის გარეშეც შეიძლება იყოს გამოყენებული.

ხევსურული – „თივას ქვე მივსცემავ.“ „ქვე არ გუთხარ?“
(ა. ჭინჭარაული)

რაჭული – „ქვემც არუქეს ხმალი“ „ქვე რა იყო?“ „ქალი ლამაზი ქვე იყო.“

„ვეზირს ქვე უკვირს.“ „გოგომ ქვე რა იცოდა.“ „ქვე ხვარ გაგიყდა?“ „ქი არ გეიპარა ეს ქალი?!“ „ქვეც აკეთებს, ქვეც აცხობს, ქვეც რეცხამს.“

ლენხუმური – „ქვე დავრჩით.“ „ქვე რა უნდოდა?“ „ურემი ქვე სა იყო?“

გურული – „ქი მივა.“

ნაწილაკი აბა განსხვავებული სემანტიკით ვლინდება კითხვითსა და ძახილის წინადადებაში. კითხვითი ინტონაციით წარმოთქმისას მას სწორედ დადასტურებითობის ფუნქცია ენიჭება:

იმერული – „გააკეთე? – აბა არა? (კითხვითი ინტონაცია)

ლენხუმური – „გააკეთე? – აბა არა? (კითხვითი ინტონაცია)

სრულიად განსხვავებულია მისი სემანტიკა ძახილის წინადადებაში. იგი ამ შემთხვევაში უარყოფის სემანტიკას გამოხატავს:

იმერული – „გააკეთე? – აბა! (ძახილის ინტონაცია)

გარდა განხილული ნაწილაკებისა, დადასტურებითობას გამოხატავს ნაწილაკები: **დასტურ, ჰაგრე, ბა, და:**

გურული – „დასტურ ასეა!“

აჭარული – „ჩვენსა არ ამოხვალ, ბიძავ? – ჰაგრე!“ (=კი, ამოვალ) „სანყალს თლა გააყვენ შინაურები, ბა!“ „მოვალ–და!“

დიალექტებში ასევე ვლინდება დადასტურებითი ხომ > ხუმ // ხუ და ხოდე / ჰოდე / ჰოდედა / ხოდედა ნაწილაკები.

ცალკე დგას მოხეური დიალექტის მონაცემი, რომელიც **თუ** ფორმის დადასტურებითობის სემანტიკით გამოყენების შემთხვევად შეიძლება განვიხილოთ და ავლენს მის დამატებით კიდევ ერთ სემანტიკას:

მხეური – „იმ მთიულს ცხენი თუ (=ხომ) არ ჰყვანდა?“

დადასტურებითობის სემანტიკას შეიძლება კიდევ ახლდეს გარკვეული დამატებითი შინაარსიც:

კითხვით-დადასტურებითი: მოხეური – „მოდის განა?“

დადასტურებითი, ნაქეზება: რაჭული – „აჰა, მითხარი..“

დიალექტებში დადასტურებითობის შინაარსი სხვადასხვა საშუალებით გადმოიცემა, რაც აშკარად მიუთითებს ამ სემანტიკის აქტიურ ფუნქციონირებაზე ენაში.

3. უარყოფა. ქართულ ენაში უარყოფის მეტად თავისებური სისტემა ვლინდება, რაც გულისხმობს ნეიტრალური ან კატეგორიული უარყოფის, შესაძლებლობის უარყოფისა და ბრძანება-თხოვნის უარყოფის სპეციალური ნაწილაკებით გადმოცემას. ეს სისტემა დიალექტებშიც უცვლელად მოქმედებს, რაც საერთო ქართული მონაცემია და მას სისტემური ცვლილება არც დიალექტებში არ ახასიათებს.

გარდა ამისა, დიალექტებში დასტურდება გარკვეული სემანტიკური ნიუანსით განვრცობილი ფორმები – **აჰა, მააჰა**, რომლებიც კატეგორიულ უარყოფას გამოხატავენ ძახლის ნინადადებაში.

იმერული – „გააკეთე? – აჰა! (ძახლის ინტონაცია)

რაჭული – „იყავი ონშიდა? – მააჰა! (შ. ძიძიგური)

სალიტერატურო ქართულისაგან სრულიად განსხვავებული სემანტიკა აქვს **გურულში „ანაგებათ“** ფორმას: **„ანაგებათ არ ქნა!“** იგი კატეგორიული უარყოფის გამაძლიერებელ საშუალებად ვლინდება კონტექსტში.

4. დაეჭვება-ვარაუდი. გამონათქვამისადმი მთქმელის დამოკიდებულების გამოხატვა ხშირად **დაეჭვებისა და ვარაუდის** სემანტიკით ვლინდება. ამდენად, მოდალობის კატეგორიაში ეს ერთ-ერთი მკვეთრად გამოხატული სემანტიკაა. სალიტერატურო ქართულში ეს სემანტიკას რამდენიმე ნაწილაკით გამოიხატება: **ალბათ, იქნებ, ეგებ, უნდა...**

დიალექტებში ამ სემანტიკის გამოხატვის უფრო მრავალფეროვანი სპექტრი გვაქვს. **ხევსურულში** დაეჭვება-ვარაუდის სემანტიკა **თუ** ფორმით გამოიხატება: **„ქვე თუ წაიყვანეს...“ (ა. ჭინჭარაული).**

ვლინდება სხვა საშუალებებიც:

ფშაური – „*პური-ოთ გშიან*“ – *ალბათ პური გშია*

მოხეური – „*მოვალის-ლა?*“ – *მოვა კი? (საბა, შ. ძიძიგური)*

ქართლური – „*მოვიტანო-ლა?*“

ვარაუდის სემანტიკა ფშაურში შეიძლება გამოიხატოს **დიამც** ან **სამ** ფორმით: „*დიამც ზოგ ზოგას ავშურდე*“ (*ზოგს იქნებ კიდეც შევძულდე*). „*მოხუცმა სამ (=როგორც ჩანს, ალბათ) იკითხა*“ (*ა. ჭინჭარაული*). თუმცა **სამ** ფორმა შესაძლოა წინადადებაში ამ შინაარსისაგან დაცლილი იყოს. „*ბევრ სამ ავს საქმეს ჩაიდენს*“ (*ვაჟა*)

ეგებ და **იქნებ** ნაზმნარი ფორმები თანამედროვე ქართულში მოდალობის გამოხატვის ყველაზე პროდუქტიული საშუალებებია. ეს სემანტიკა დიალექტებშიც ამავე ფორმებს უკავშირდება: **ეგება / ეგებო, იქნება / იქნებო** ფორმები დაექვევებისა და ვარაუდის სემანტიკას გამოხატავს იმერულში, ლეჩხუმურსა და გურულში:

იმერული – „*იქნება ქე მევიდეს ანი*.“

გურული – „*იი კაცი მევიდეს ეგება*.“

ლექსუმური – „*ეგებო ქე მევიდეს ი კაცი ამელამ*.“

ალბათობის სემანტიკა ახლოსაა დაექვევებისა და ვარაუდის სემანტიკასთან, მაგრამ ხშირად იგი ცალკე განიხილება, თუმცა შესაძლოა მისი გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ერთხვეოდეს ვარაუდის გამოხატვას. ფშაურში ამ სემანტიკას **-ოთ** ნაწილაკი გამოხატავს: **ფშაური** – „*კი-ოთ აღარა მერგება*“ – *ალბათ აღარ მერგება*. „*კიდე-ოთ გნახავთ, სწორებო, არ-ოთ არსად დავიკარგები*“ – *ალბათ კიდეც გნახავთ, ალბათ არსად დავიკარგები*.

თუ ნაწილაკს უკავშირდება ალბათობის სემანტიკის გამოხატვა: **მოხეური** – „*ერთი ცხვარი დაგოკლდა, თუ (=ალბათ) დაიღუპა საით*.“

5. მოვალეობა, ვალდებულება, სასურველობა. თანამედროვე ქართულისათვის მოდალური სემანტიკით ყველაზე მეტად დატვირთული ფორმა არის **უნდა** ნაწილაკი. იგი ნაზმნარი ფორმაა, რომლის ამოსავალი მნიშვნელობა **სურვილსა** და **საჭიროებას** უკავშირდება. ნაწილაკად ქცევის შემდგომაც ამ

ფორმის ყველაზე მკვეთრი მახასიათებელი არის მისი კონტექსტუალური პოლიფუნქციურობა. ერთსა და იმავე კონსტრუქციაში მისი საშუალებით შეიძლება გამოხატული იყოს როგორც მოვალეობა, ისე ვალდებულება, სასურველობა, შესაძლებლობა და სხვა სემანტიკა. ეს სემანტიკური მრავალმნიშვნელოვნება მას დიალექტებშიც გადაჰყვება. მაგრამ დიალექტები მისი ფორმოზოგი მახასიათებლის საინტერესო მასალასაც იძლევა. იგი გვევლინება სხვადასხვა ფორმით. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ფორმოზოგი ცვლილება მხოლოდ ნაწილაკურ ფორმას ეხება, ხოლო დამოუკიდებელი ზნის ფუნქციით იგი ფონეტიკურ ცვლილებას არ განიცდის.

სამცხურ-ჯავახური: -ნა // -და // -ნდა: „მე-ნა ნავიდე, ღვედლი-ნა მოვიყვანო, ბოვშეები-ნა დავანათვლინო.“ „მას-ნა მეერწყა.“ „შვილი-და გაგიჩნდეს // შვილი გაგიჩნდეს-ნა.“

უნა: „უნა გავიყარნეთ.“ „ძმა უნა მოუკლას“ „თქვენ-ნა ჩამოგერთვათ მინა-წყალი, უნა გადიეცეს სანყალ გლეხებსა.“

კახური – „თითო კევრზე უნა იყოს უღელი საქონელი შებმული.“

„უნ დაფარული იყოს.“ „ისნა შეერთო.“ (ის უნდა) „მეცნა ნავიდე.“ (მეც უნდა)

რაჭული – „მე უნა გამამყვე ცოლათაო.“ „ხემწიფე უნა ვეირჩიითაო.“ (ქვემორაჭული) „ქალები ცალკენ უნა მსხდარიყვენ.“ (ზემორაჭული); „უნა წამოვიყვანო.“ (ზემორაჭული)

ლენხუმური – „უნა გამატანოვო.“

აჭარული – „იქ-ნდა// იქ-ნა მივდეს.“ „ვილა-ნდა მოვდეს კიდვენ?“ „რომელი-ნდა გააკეთო კაცმა?“ „ვინ-და ნევდეს?“ „ის-ნა მეთქვა.“ „ხიდზე-ნა გადაავდოს.“ „არ-ნა გეკადრებია.“ „ერთი რაცხა შეგეხვენო-ნდა.“ „დანეროს-ნა.“

გურულსა და იმერულში დასტურდება უნდა ფორმა:

გურული – „იი კაცი მევიდეს უნდა.“

იმერული: „მაი მასე კარ უნდა თქვა...“

უნდა მოდალური ფორმის სემანტიკური ნიუანსების სრულყოფილი დახასიათება გულისხმობს დიდძალი მასალის ანალიზს როგორც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ასევე დიალექტებშიც.

6. ნატვრითობა. ნატვრითობა მკვეთრად გამოხატული სემანტიკაა ქართულში. იგი ძველი ქართულიდანვე უკავშირდება კავშირებით კილოსა და **-მცა** ნაწილაკს.

დიალექტებში ნატვრითობის სემანტიკის გამოხატვა **-მცა** ნაწილაკის სხვადასხვა ფომეტიკური ვარიანტით ხდება: იგი დასტურდება როგორც **-მცა**, ასევე **-მც** ფორმით. **-მცა** ნაწილაკი წინადადების სხვადასხვა წევრს შეიძლება დაერთოს, შეიძლება იგი ნატვრითობის გამომხატველ **ნეტავ** ფორმასთანაც შეგვხვდეს და ამით გააძლიეროს მისი მნიშვნელობა.

ხევსრული – „**ღმერთ-ი-მც აგაშენებს!**“ (ა. ჭინჭარაული)
მთიულურ-გუდამაყრული – „**შენამც შეგიყორდება ცხრა-თავისნი დევის დაო.**“ (=შეგიყვარდეს)

ფერეიდნული – „**ღამით გავიარნეთ, არა-მც ქენი ჰამყათარებმა გოდოგოკიდნ-ე-ნ.**“

რაჭული – „**ღამც (=ბევრიმც) მოგვივა ახალი წელიწადიო შეძენისაო.**“

„ნეტამცა ნატრა მანატრა.“ **„ნეტამცა ეჯობოს.“**

თუშურში გამოვლენილი **-მე** ნაწილაკი ავლენს **-მცა** ნაწილაკის წარმომავლობას (-მე-ცა. თ. უთურგაიძე) **თუშური** – **„მო-ვიდ-ი-ს-ა-მე-ვ“** – **ნეტავ მოვიდესო!** **„გაყ-კეთ-ებ-ს-ა-მე-ა? – ნეტავ გააკეთებს?**

ცალკე მსჯელობის საგანია იმერულში დადასტურებული კონტექსტი, რომელსაც ამჟამად უფრო ირონიული ელფერი აქვს, რაც აძნელებს მასში ნატვრითობის სემანტიკის ამოკითხვას: **„ისემც კაი დაგემართოს“**. **-მც** ნაწილაკიანი ფორმა კავშირებითი კილოს ზმნასთან დასტურდება. მართალია, ამ მყარ გამონათქვამში ახლა ნატვრითობის სემანტიკა სრულიად დაჩრდილულია და იგი უფრო ირონიულ ფრაზად გვევლინება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ **-მც** ნაწილაკში სხვა სემანტიკა ვეძიოთ. მოცემული გამოთქმა უკვე მყარ ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებად გვევლინება, რომელშიც ცალკეულ ფორმათა მნიშვნელობა დაჩრდილულია, ხოლო ფრაზის სემანტიკა კი გადააზრებულია. მოცემული ფრაზეოლოგიური გამოთქმა უკავშირდება იმ შემთხვევას, როცა მთქმელისათვის დაუჯერებელია ან მიუღებელია რაიმე ფაქტი, ხოლო მოცემული

ფრაზით ირონიზებულია ეს დამოკიდებულება. გამონათქვამის ამოსავალ ვარიანტში შეიძლება ამგვარი შინაარსი ვიგულისხმოთ: *ნეტავ ყველაფერი კარგად იყოს, ყველაფერი კარგი „დაგემართოს“, მაგრამ მე მაინც არ მჯერა შენი...*

ნატვრითობის სემანტიკა ასევე უკავშირდება **ნეტა / ნეტავ / ნეტაი / ნეტარ** ფორმებს, რომლებიც გავრცელებულია როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ დიალექტებში.

7. დაზუსტება. ცალკე სემანტიკურ ჯგუფად შეიძლება გამოიყოს დაზუსტებისა და მითითება დაზუსტების შინაარსის გამამკვეთრებელი ნაწილაკები. ამ შემთხვევაში მათი გამოყენება მიუთითებს მთქმელის სურვილზე, გამოკვეთოს გარკვეული ინფორმაცია წინადადებაში: **ფშაურ** დიალექტში ეს სემანტიკა **-ოდ** და **-ლა** ნაწილაკებით გამოიხატება:

„ერთი ჯორა რაიმა მყვანდა, იხინჭასა და ისიც იქა-ოდგავყიდ“ (=იქვე) (გ. ცოცხანიძე); „სალამო-ლა იყო“ – უკვე სალამო იყო. „მკვდარი-ლა ვეგონე“ – უკვე მკვდარი ვეგონე. (გ. ცოცხანიძე)

კახურსა და ქართლურ დიალექტებში მითითება-დაზუსტებისათვის სპეციალური ნაწილაკები ვლინდება. ესაა **ანდე // ანგე; ენდე // ენგე; ინდე // ინგე** ფორმები, რომლებიც, გარდა განხილული სემანტიკისა, მოლაპარაკის პირთან მიმართებასაც გამოხატავენ. კერძოდ კი, ამ ფორმებში სიმორე-სიახლოვის სემანტიკის გამოხატვა აკისრია **ა / ე / ი** ხმოვნებს. **ქარ-თლური – „ანდე“ – აი, აე. „ენდე“ – აი, მანდ, მაე. „ინდე“ – აი, იე (ი. იმნაიშვილი, ო. კახაძე).**

§ 8. მტკიცებითობა. ფშაურსა და თუშურ დიალექტებში ვლინდება ნაწილაკები, რომლებიც მტკიცებითობის სემანტიკას ატარებს. მოცემული გამონათქვამებით მთქმელი ცდილობს საკუთარი პოზიციის ან შეხედულების დამტკიცებას: **ფშაური – „განა კი დავიმალები“ (=ხევს. ქვე) თუშური – „ცხენი, გატყობა-ნ, გეშინის...“ – ცხენო, აკი გატყობ, გეშინია.**

§ 9. თხოვნით-ნაქეზებითობა. ეს სემანტიკა შესაძლოა რამდენიმე ფორმას დავეუკავშიროთ: **მოხეური – „გაამზადე-**

ლა.“ რაჭული – „გამიკეთე, ჭი, ეგ საქმე.“ „ჩაირბინე, ჭი.“ ნუ, ჭი!“ „მოველო, ჭი, და მოგიტანე ნაბადი.“

10. შეფასება-მიახლოებითობა. ეს ორი სემანტიკა კარგად ვლინდება ნაწილაკში **კინალამ**, რადგან ამ ფორმით გამოიხატება მთქმელის მიერ ფაქტის შეფასება, რომელიც სრულად არ განხორციელდა და შედეგთან მიახლოებით მსგავსებას გამოხატავს. კონტექსტი „**კინალამ ნავიქეცი**“ მიუთითებს, რომ მთქმელმა მოქმედება ნაქცევას დაუკავშირა, მაგრამ რეალურად ასე არ მომხდარა, ნაქცევა შედეგი არ ყოფილა. მოცემული ტერმინი (შეფასება-მიახლოებითობა) არის ცდა გამოიხატოს წინადადებაში ამ ნაწილაკის მეშვეობით შეტანილი სემანტიკა.

დიალექტებში ეს შინაარსი მოცემული ნაწილაკის სხვადასხვა ვარიანტით გამოყენებას უკავშირდება: **კილამ / კილამე (რაჭული), ღარმე / რალმე, კილმე (იმერული), კილამ / კილმა (ლენხუმური), კილარმი / ღარმი / წილამ (აჭარული).**

ქართლურ დიალექტში ამ სემანტიკას გამოხატავს -**ლა** ნაწილაკი: **„კვდება-ლა ის უბედური, ისე მუშაობს.“**

რაჭულსა და იმერულში შეფასება-მიახლოებითობის სემანტიკას კიდევ ერთი ელემენტი გამოხატავს: ესაა **ზე** თანდებული, რომელიც ნაწილაკის ფუნქციით გვევლინება გარკვეულ კონტექსტში და ზმნასთანაა დაკავშირებული, მაგრამ ცალკე მდგომი ერთეულია. **„გადირია ზე“** კონტექსტი გამოხატავს, რომ ემოციური ფორმა იმდენად დიდი იყო, რომ იგი კრიტიკულს მიუახლოვდა.

საერთო მასალიდან შესაძლებელია კიდევ რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფის გამოყოფა, თუმცა მათზე მსჯელობისათვის სასურველია მეტი მასალის ანალიზი, რაც მხოლოდ კორპუსული კვლევის გამოყენებითაა შესაძლებელი.

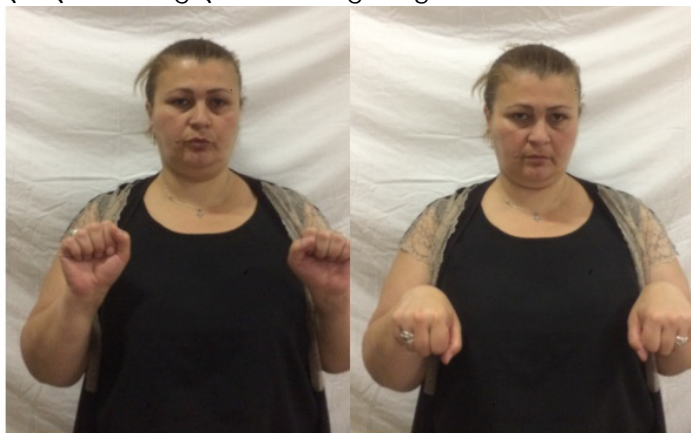
თავი 7. მოდლობა ქართულ ჟანრებში

მოდლობა ერთ-ერთი ყველაზე კომპლექსური საკითხია ენათმეცნიერებაში. ტერმინი „მოდლობა“ ტრადიციულად სამი მნიშვნელობით გამოიყენება იმის მიხედვით, თუ რა მიმართულების კვლევაა ნარმოდგენილი – ლოგიკური, დისკურსული თუ გრამატიკული. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ამ ტერმინმა სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობაც შეიძინა ბოლო პერიოდში, კერძოდ, იგი გამოსატყვევებს მესიჯის გადმოცემის არხს – ვერბალურია თუ არავერბალური საკომუნიკაციო არხი. განსაკუთრებით ხშირია ამ მნიშვნელობით მისი გამოყენება ჟესტური ენების მკვლევრებთან. ნებისმიერ შემთხვევაში, თუნდაც ტერმინი „მოდლობა“ ოდენ გრამატიკული მნიშვნელობით რომ განვიხილოთ, იგი მაინც რჩება ურთულეს ენობრივ მოვლენად (Herrero-Blanco & Salazar-García. Acc. 2016 15.10.) ამ ეტაპზე მოდლობის საკითხი ქართულ სამეცნიერო და ჟესტურ ენებში ნაკლებად შესწავლილია. ამ თემაზე არის მხოლოდ რამდენიმე სტატია (შარაშენიძე, ვამლინგი, ბოედერი, მახარობლიძე, ზექალაშვილი, ლამბაშიძე).

მოდლობა ენებში არის მრავალმხრივი კვლევის საგანი. იგი საინტერესოა როგორც წმინდა გრამატიკული, ასევე სოციოლინგვისტური და დისკურსული კვლევების კუთხით. ტიპოლოგიურად ცნობილია, მრავალ სამეცნიერო ენაში მოდლური ზმნები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ თავაზიანობის ველის გაფორმებისას. მაგალითისთვის, ქართულ სამეცნიერო ენაში თხოვნა გაფორმებული კითხვითი ფორმითა და მოდლური ზმნით – „შეგიძლია მითხრა?“ თავაზიანობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვნად განსხვავდება იმავე კონტენტის პირდაპირი ფორმისგან – „მითხარი“. მოდლური ზმნების გამოყენება ამ კუთხით უნივერსალურია და ორივე ქართული ენა – სამეცნიერო და ჟესტური, ცხადია, ამ მოდლებს ფართოდ იყენებს.

უდავოა, რომ მოდლობა, როგორც ენობრივი მოვლენა დიდწილად უკავშირდება ამა თუ იმ ენაზე მოსაუბრე ხალხის

ლინგვოკულტუროლოგიური ღირებულებების პარადიგმებს. ამ საკითხს აქ დეტალურად არ შევხებით, ეს ცალკე კვლევის საგანია. აღვნიშნავთ, რომ ქართულ ფესტურ ენაში აღინიშნება გარკვეული სიუხვე მოდალური ფორმებისა. ამ ენას აქვს „შედება“ (შემიძლია/შეუძლია) ფორმის რამდენიმე სრული და არასრული სინონიმური ფორმა.

(მე) შემიძლია

(მე) შემიძლია

(მე) შემიძლია

ქართული ფესტური ენა ხშირად ერთად გამოიყენებს ერთი და იმავე მნიშვნელობის ორ მოდალურ ფორმას როგორც დადებით, ასევე უარყოფით ფორმატში. ამრიგად, ეს ზემოთმოყვანილი მოდალური ზმნის ფორმები მოსალოდნელია ნებისმიერი კომბინაციით შეგვხვდეს ქართული ფესტური ენის წინადადებაში. უნდა ითქვას, რომ მოდალურ ფორმათა დუბლირება სხვა ფესტურ ენებშიც გვხვდება.

ხვალ შემეძლება შემეძლება

ზოგადად, მოდალობის კლასიფიცირება ხდება დეონტურ და ეპისტემურ მოდალობებად (Palmer 1979; Hoye 1997). ეპისტემური მოდალობა გულისხმობს მოსაუბრის ცოდნას ან რწმენას, რის საფუძველზეც იგი აგებს თავის მსჯელობას საგნებთან ან მოვლენებთან დაკავშირებით (Hoye 1997, 42). დეონტური მოდალობა კი მოიცავს შესაძლებლობების ან საჭიროების თემას, რის მიხედვითაც მომავალში შესასრულებელი მოქმედებისთვის მოსაუბრე ან ნებართვას იძლევა ან რამე ტიპის ვალდებულებაში შედის (Hoye 1997, 43). ამ ორ ძირითად მოდალობას თავისი ქვეჯგუფები გააჩნია. ჩვენ აქვე უნდა დავამატოთ, რომ არსებობს მესამე, შერეული ფორმაც (რაზეც ჩვენ ქვევით ვისაუბრებთ).

აღსანიშნავია, ის გარემოება, რომ ქართულში (და არა მხოლოდ ქართულში) ზოგჯერ რთულია ამ ორი ტიპის მოდალობის გამიჯვნა. საყურადღებოა, რომ ერთი და იგივე ნაწილაკი **უნდა** გამოიყენება მოდალობის ორივე სემანტიკის გადმოსაცემად.

ნებისმიერი ტიპის მოდალობის გადმოცემა შეიძლება მოხდეს შემდეგი სამი ტიპის კონსტრუქციით:

- ნმინდა ზმნური კონსტრუქციით – მოდალური ზმნა პლუს ძირითადი ზმნა (მაგ., *მინდა წავიდე*);
- ნაწილაკიანი კონსტრუქციით – ნაწილაკი პლუს ძირითადი ზმნა (მაგ., *უნდა წავიდე*);
- შერეული ტიპის კონსტრუქციით – მოდალური ზმნა, ნაწილაკი და ძირითადი ზმნა (მაგ., *ვიცი, უნდა წავიდე*).

ეს უკანასკნელი ფორმა სემანტიკური თვალსაზრისითაც ხშირად შერეული ფორმაა – აქ გვაქვს როგორც ეპისტემური, ისე დეონტური კონტენტი.

თანამედროვე ქართულში მოდალობის კონსტრუქციებში შედარებით ხშირია შემდეგი ზმნური ფორმების გამოყენება: **მინდა, გინდა**. ეს უკანასკნელი თავისუფალი არჩევანის კავშირადაც გამოიყენება. **უნდა** კი ხშირად მოდალური ნაწილაკის ფუნქციით მუშაობს. ასევე ხშირია ზმნები: **შეიძლება, შესაძ-**

ლოა, ვფიქრობ, ვეჭვობ, ვვარაუდობ, ვგრძნობ, ცხადია, ნათელია, ვიცი, მითხრეს და სხვ.

მოდალობის მეორე ტიპის კონსტრუქციის გადმოსაცემად ხშირია შემდეგი ნაწილაკების გამოყენება: **უნდა, ნეტავ, ლამის, თითქმის, ალბათ, კინაღამ, იქნებ, ეგებ / ეგების** და სხვ. ამ ნაწილაკთა დიდი ნაწილი (უნდა და ნეტავ ფორმათა გარდა) მიახლოებითობის სემანტიკას გვიჩვენებს. ძირითადი კომბინაციები შემდეგნაირია:

A. მიახლოებითი ნაწილაკი პლუს აორისტი იძლევა წარსული დროის განუხორციელებელი აქტის სემანტიკას უარყოფითი რეზულტატით (მაგ. *ლამის მოვიდა*);

B. მიახლოებითი ნაწილაკი პლუს ოპტატივი იძლევა აწმყო დროის დაუსრულებელი აქტის სემანტიკას, სადაც რეზულტატი ჯერ არ გვაქვს სახეზე (მაგ. *ლამის მოვიდეს*).

ზემოთ აღნიშნული მიახლოებითი სემანტიკის ფორმები ტ. კუტევას, ბ. აარტის, გ. პოპოვას და ა. აბის (2015) მიხედვით არის ე.წ. ავერტივები, ეს ავეტორები თვლიან, რომ „ავერტივი არის ზმნის შეზღუდული სიტუაცია, რომელსაც ადგილი ჰქონდა წარსულში, ძალიან ახლოს იყო განხორციელებასთან, მაგრამ ვერ შედგა ზმნის აქტი“ (კუტევა და სხვ. 2015). მათივე ანალიზით, ავერტივის მახასიათებლებია:

1. კონტრაფაქტუალობა,
2. სრული წინაპირობა ზმნური აქტის შესრულებისთვის,
3. ზმნური აქტის შესრულების ნულოვანი რეზულტატი,
4. იმინენტობა,
5. წარსული დრო,
6. პერფექტულობა (კუტევა და სხვ. 2015).

ავერტივი საენათმეცნიერო ლიტერატურაში განიხილება, როგორც სემანტიკურად დამუშავებული გრამატიკული კატეგორია, რომელსაც მორფოსინტაქსურ დონეზე თავისი გარკვეული მარკირება გააჩნია. ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული მაგალითი (*ლამის მოვიდეს*) უჩვენებს, რომ არც წარსული დრო და არც პერფექტულობა აქ არ არის აუცილებელი. ასევე ეჭვის ქვეშ დგება ავერტივის მესამე მახასიათებელიც –

ზმნური აქტის შესრულების ნულოვანი რეზულტატი. აქ, პრაქტიკულად, დასაშვებია ნებისმიერი რეზულტატი, რადგანაც ჯერ არაა მოქმედება დასრულებული. ამ ტიპის ფორმები უნდა განვიხილოთ როგორც ე.წ. აპროქსიმატივები. ტ. კუტევისას, ბ. აარტის, გ. პოპოვას და ა. აბის (2015) მიხედვით, ავერტივების სემანტიკა მოიცავს პროქსიმატივებს. ჩემი დასკვნით კი, ეს არის ორი ერთმანეთთან ახლოს მდგომი კატეგორია, რომელთაც, შესაძლოა, საერთო მოდალური დომენი ჰქონდეთ, მაგრამ ამ ტიპის პროქსიმატივები ვერ განიხილება ავერტივებად და ვერც მის ქვეკატეგორიად. თუკი ავერტივის ძირითადი მახასიათებელია პერფექტულობა, წარსული დრო და ზმნური აქტის რეზულტატის ნულოვანი კატეგორია, ამ B ფორმებისთვის (ლამის წავიდეს) ვითარება რადიკალურად განსხვავებულია: აქ ჯერ არ დამდგარა რეზულტატი (და ეს შეიძლება იყოს არა უარყოფითი, არამედ დადებითი შედეგითაც), არც წარსული დრო და არც პერფექტულობა აქ არ მოიაზრება. ავერტივისა და ამ ტიპის პროქსიმატივებს საერთო აქვთ იმანენტობა. აქ შეიძლება იყოს ორი ტიპის მიდგომა: შეიძლება ავერტივების მახასიათებლების შეკვეცა და ამით მისი სემანტიკის გაფართოება ან ასეთი ტიპის პროქსიმატივებს ჩვენ, შესაძლოა, ვუნოდოთ ოპტატივის პროქსიმატივები ან იმინენტური პროქსიმატივები. ასეთი სახელდებები შემდგომი მსჯელობის საგანი უნდა გახდეს.

საინტერესოა ის გარემოება, რომ ქართულში აორისტიანი მოდალობის აპროქსიმატული ფორმები მთლიანად ემთხვევა ავერტივის არსებულ სემანტიკას (თავისი მახასიათებლებით), ხოლო ოპტატივის კონსტრუქცია უფრო იმპერფექტულია (მიუხედავად სრული ასპექტისა) და დაუსრულებელი მოქმედების შინაარსს გადმოგვცემს. როგორც წესი, ამ ტიპის კონსტრუქცია გადმოგვცემს შემდეგ შინაარსს: ზმნური მოქმედება მოულოდნელია, ან არასასურველი ან რალაც თვალსაზრისით და (სავარაუდოდ) ამ აქტის შესრულება-შეუსრულებლობა მნიშვნელოვანია მოსაუბრისათვის.

რაც შეეხება პერფექტულობის საკითხს, მოდალობასთან მიმართებაში – აქ უნდა აღინიშნოს, რომ ერთი შეხედვით,

იმპერფექტულობა ქართული მოდალობისთვის არ არის გადამწყვეტი ფაქტორი, რამდენადაც ქართული ზმნის ფორმებს ასპექტის თვალსაზრისით პარალელური წარმოება აქვთ მწკრივებში (აორისტიკისა და პერფექტული მწკრივების ჩათვლით). ქართულ ენაში, ამ კუთხით, ყველაფერი ზმნისწინზეა დამოკიდებული. ზმნისწინის დროითი ფუნქცია ძალიან პროდუქტიულია თანამედროვე ქართულში. ზოგადად, მოდალურ კონსტრუქციებში საკმაოდ მნიშვნელოვანია სხვაობა სრული და უსრული ასპექტის ფორმებს შორის. მაგალითად, *ნეტავ ხატავდეს* – მოიაზრებს სურვილს, რომ ის იყოს ხატვის პროცესში, ხოლო *ნეტავ დახატავდეს* გულისხმობს რეზულტატის სურვლს. აქ მნიშვნელოვანია ის, რომ დადგეს შედეგი, უსრული ფორმა კი პროცესის სურვილია და არა შედეგის. დედუქციური მიდგომით, ეს დასკვნა, სავარაუდოდ, ტიპოლოგიურად უნივერსალური უნდა იყოს.

იმპერფექტული მოდალობის ხვედრითი წონის განსაზღვრისათვის საყურადღებოა შემდეგი გარემოება: მოდალობის კონსტრუქციაში სტატისტიკით ყველაზე უფრო ხშირი ფორმები *მინდა* / *უნდა* და *ვიცი* / *იცის* უასპექტო ფორმებია და თავისი სიღრმისეული სემანტიკით ესენი სწორედაც იმპერფექტული ზმნებია.

აღსანიშნია, რომ ზოგ სამეტყველო ენაში კილო და მწკრივი (პირობითად) სხვაობს იმის მიხედვით, სათქმელი პოზიტიური კონტენტი, თუ ნეგატიური. ქართულ ენას ზმნურ ფორმათა შორის ამდაგვარი ოპოზიცია არ გააჩნია. საერთაშორისო ენათმეცნიერულ სივრცეში გაზიარებულია ის მოსაზრება, რომ ბევრ ენაში მოდალობა ზმნური კატეგორიებით არის გამოხატული, კერძოდ, აქ საუბარია კილოზე. თუკი მოდალობას განვიხილავთ, როგორც გრამატიკულ კატეგორიას, ცხადია, მას უნდა ჰქონდეს გარკვეული სახის მარკირება. ამ მიდგომით, შესაძლოა, კავშირებითი კილოს მარკერები (ანუ კავშირებითი კილოს მქონე მწკრივთა მარკერები) მოდალობის მორფოლოგიურ მარკერებად იქნეს მიჩნეული ქართულში. ცნობილია, რომ მწკრივის მარკერები რეალურად დრო-კილოს მარკერებია და ფაქტობრივად, დღემდე არ გვაქვს ზუსტი

ცალსახა მორფოლოგიური დეფინიცია – რა მარკერებია ესენი დროის, კილოსი თუ მწკრივის.

ქვემოთ მოყვანილი ცხრილები გვიჩვენებს ეპისტემური და დეონტური მოდალობის კონსტრუქციებს სამეტყველო ქართულში.

პირველი ტიპის კონსტრუქციები:

მოდალური კონსტრუქცია	მოდალური ზმნის დრო	ზმნის ფორმა	სემანტიკა
ეპისტემური ვიცი აკეთებს / აკეთებდა	ანმყო	ანმყო იმპერფექტი	ცოდნა/დარწმუნებულობა პროცესის შესახებ, მაგრამ უცნობია შედეგი
ეპისტემური ვიცი გააკეთებდა	ანმყო	მყოფადის კავშირებითი	ცოდნა/დარწმუნებულობა შედეგის შესახებ
ეპისტემური ვიცოდი აკეთებდა	წარსული	იმპერფექტი	ცოდნა/დარწმუნებულობა პროცესის შესახებ მაგრამ უცნობია შედეგი
ეპისტემური ვიცოდი გააკეთებდა	წარსული	მყოფადის კავშირებითი	ცოდნა/დარწმუნებულობა შედეგის შესახებ
დეონტური მინდა (გა)ვაკეთო	ანმყო	ოპტატივი	სურვილი პროცესის ქონისა (რეზულტატისა –პრევერბით)
დეონტური მინდა ვაკეთებდე	ანმყო	ანმყოს კავშირებითი	სურვილი პროცესის ქონისა
დეონტური მინდოდა (გა)მეკეთებინა	წარსული	მეორე თურმეობითი	სურვილი პროცესის ქონისა (რეზულტატისა –პრევერბით)

ცხრილი1.

მეორე ტიპის კონსტრუქციები:

მოდალური კონსტრუქცია	მოდალური ნაწილაკი	ზმნის ფორმა	სემანტიკა
დეონტური უნდა (გა)ვაკეთო	უნდა	ოპტატივი	საჭიროება/ვალდებულება სამომავლო (ზმნისწინიანი ფორმები რეზულტატს მოიწაზრებენ)
დეონტური უნდა ვაკეთებდე	უნდა	ანწყოს კავშირებითი	საჭიროება/ვალდებულება პროცესის ქონისა
დეონტური უნდა (გა)მეკეთებინა	უნდა	მეორე თურმეობითი	საჭიროება/ვალდებულება პროცესისა (ზმნისწინიანი ფორმები რეზულტატს მოიწაზრებენ)

ცხრილი 2.

მესამე ტიპის კონსტრუქციები:

მოდალური კონსტრუქცია	მოდალური ზმნა პლუს ნაწილაკი	ზმნის ფორმა	სემანტიკა
ეპისტემურ-დეონტური ვიცი (რომ) უნდა (გა)ვაკეთო	ვიცი (ან-მყო) უნდა	ოპტატივი	ცოდნა/დარწმუნებულობა პროცესის საჭიროება-ვალდებულებაში (ზმნისწინიანი

			ფორმები რე-ზულტატის მოიაზრებენ)
ეპისტემურ-დეონტური ვიცი (რომ) უნდა ვაკეთებდე	ვიცი (ან-მყო) უნდა	ანმყოს კავშირებითი	ცოდნა/დარწმუნებულობა პროცესის საჭიროება –ვალდებულებაში
ეპისტემურ-დეონტური ვიცოდი (რომ) უნდა (გა)მეკეთებინა	ვიცოდი (წარსული) უნდა	მეორე თურმეობითი	ცოდნა/დარწმუნებულობა პროცესის საჭიროება –ვალდებულებაში (ზმნისწინიანი ფორმები რე-ზულტატის საჭიროება – ვალდებულებას მოიაზრებენ)

ცხრილი 3.

როგორც ვხედავთ, მესამე ცხრილში მოყვანილი ფორმები შერეული მოდალობის ფორმებია. აქ წარმოდგენილია როგორც ეპისტემური, ასევე დეონტური მოდალობა.

მოდალობის თვალსაზრისით ჯერ კიდევ ბევრი რამაა შესასწავლი ქართულ ენაში. დასამუშავებელია კავშირებითი კილოს შემდეგი სემანტიკური ველების მორფოსინტაქსი:

- პოტენციურობა,
- განუსაზღვრელობა,
- წინასწარმეტყველება,
- ვალდებულება,
- სურვილი / ნატვრა და ა.შ.

სტატისტიკური მონაცემები ქართული ეროვნული კორპუსის მიხედვით ასეთია: მინდა – 60469; გინდა – 17740; უნ-

და – 740258; ვიცი – 64437; იცი – 12089; იცის – 49007.
(<http://gnc.gov.ge/gnc/concordance>)

ჩვენ ზემოთ მოკლედ მიმოვიხილეთ მოდალობასთან დაკავშირებული სიტუაცია სამეცნიერო ქართულში. ახლა შევხებით მოდალობას ქართულ ჟესტურ ენაში.

აღსანიშნავია, რომ მოდალობის კვლევებს ჟესტურ ენებში არცთუ დიდი ისტორია აქვს. საკითხს სულ რამდენიმე მეცნიერი შეეხო (Brito 1990; Wilcox & Wilcox 1995; Shaffer 2004). ძირითადი მიგნებები ამ სფეროში ასეთია:

- სახეზეა კროსლინგვისტური ტენდენციები,
- მოდალური ელემენტები შესაძლოა იყოს ადგილმონაცვლე წინადადებაში (ამერიკული ჟესტური ენა <http://seattlecentral.edu/faculty/bbernstein/ASL102/102Resource/s/102%20handouts/102%20Modals.htm>)

- მოდალურობის გაფორმებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მეტაფორული აზროვნება,

- დეონტური მოდალობისას მოძრაობები შედარებით მარტივი და ენერგიულია, ხოლო ეპისტემური მოდალობის კინეტიკა განმეორებითი და ნაკლებ ენერგიულია ბრაზილიურ ჟესტურ ენაში (Brito 1990). ანალოგიური ვითარება იკვეთება ამერიკულ ჟესტურშიც (Wilcox & Wilcox 1995)

- ზოგ მკვლევარს მიაჩნია, რომ დეონტური მოდალობა უფრო საბაზისოა ეპისტემურთან შედარებით (Shaffer 2004, 177). მოდალობა ხშირად განისაზღვრება როგორც საჭიროებისა და შესაძლებლობების კონცეპტუალური დომენი. ეს გამოიხატება გარკვეული ლექსემებითა და დამხმარე ზმნებით ან კილოს გრამატიკული კატეგორიით ზმნის ფორმაში (Shaffer 2004, 177).

- გრამატიკალიზაციის პროცესი ჟესტურ ენებში ოპერირებს სამეცნიერო ენების მსგავსად (Wilcox 2016).

- ამრიგად, იკონურობა და მეტაფორა მოდალობის კონფიგურაციებში განმსაზღვრელ როლს თამაშობს.

- ხაზგასასმელია არამანუალური ანუ მიმიკური ელემენტების მნიშვნელოვანი როლი მოდალობის კუთხით. ზოგა-

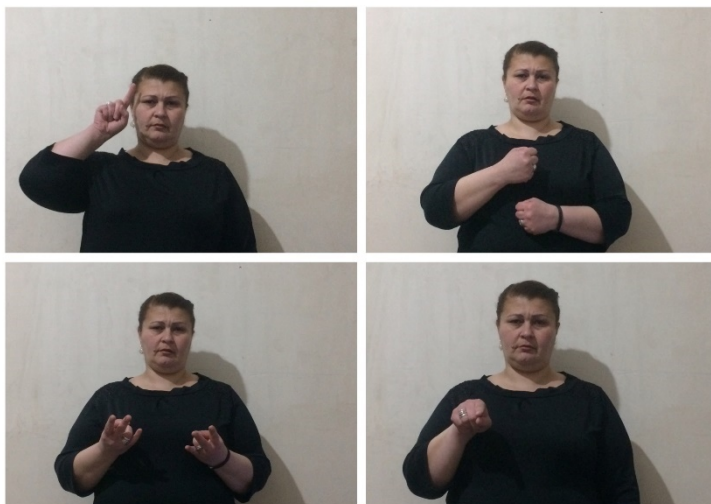
დად, შესტურ ენებში იმპერფექტული მოდალობა გადმოცემულია განმეორებითი შესტებით (Wilcox 2004).

➤ დიდი მნიშვნელობა აქვს შესტის შესრულების მანერას, როგორც ინტონაციას სამეტყველო ენებში (Pfau & Steinbach 2006, 72). სწრაფი, ფართო და ინტენსიური შესტები უფრო ძლიერ ვალდებულებებს, შესაძლებლობებსა და საჭიროებებს გამოხატავს, ვიდრე ნელი და პატარა შესტები.

ქართულ შესტურ ენაში მოიპოვება ზემოთ აღნიშნული სამივე ტიპის მოდალური კონსტრუქცია.

პირველი ტიპის კონსტრუქციები:

ეპისტემური ვიცი აკეთებს:

ეპისტემური ვიცი გააკეთებს:

ამ მაგალითში პირველი ფოტო ასახავს მოდალურ ფორმას **ვიცი**, მეორეზე წარმოდგენილია **კეთება** ზმნა, მესამე ფოტო უჩვენებს მომავალ დროს, ხოლო ბოლო, მეოთხე ფოტოზე გამოსახულია აუცილებლობის სემანტიკის შესტ-მორფემა. ეს ბოლო მორფემა კილოს კატეგორიაშიც შეგვიძლია განვიხილოთ.

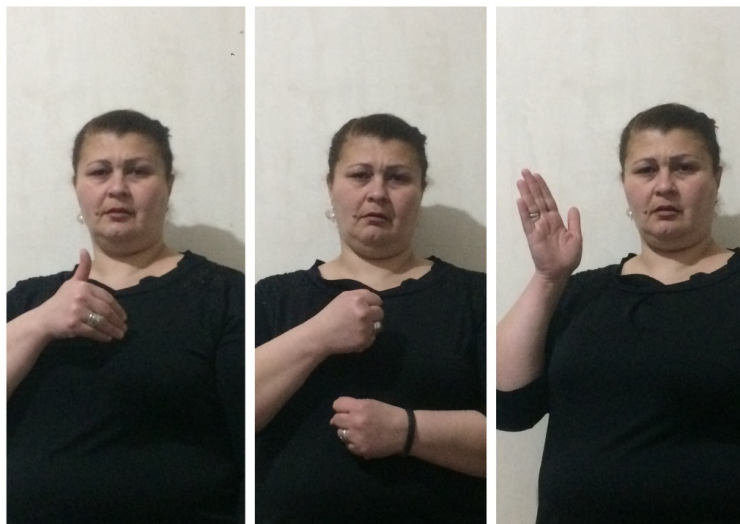
უარყოფითი ეპისტემური ფორმა – **არ ვიცოდი თუ გააკეთებდა:**

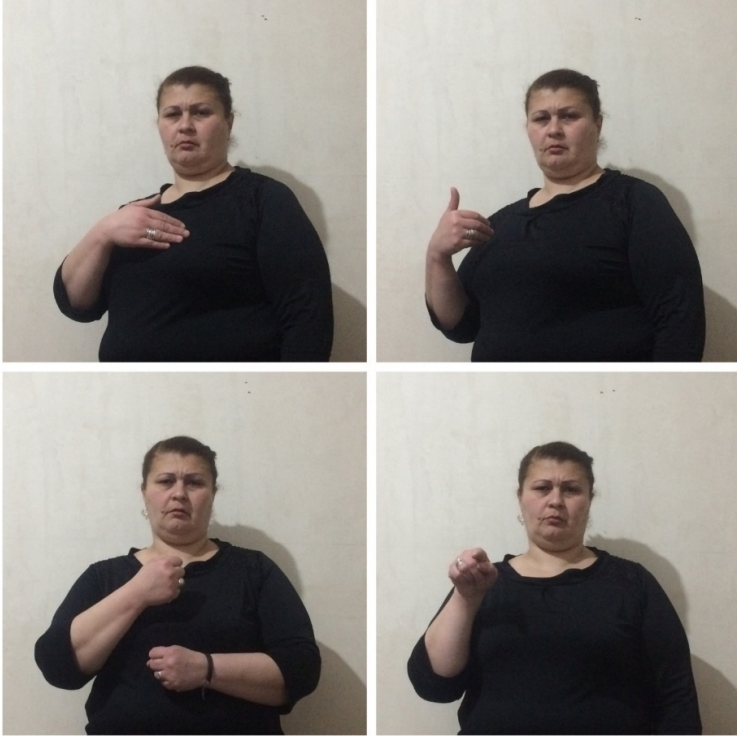
საგულისხმოა, რომ როგორც პირველ ორ ფოტოზე ჩანს, **არ ვიცოდი** არის ფაქტობრივი ჯამი ორი ფორმისა **არ**

ვიცოდი როგორც ერთი ჟესტი და ამას პლუს „არა“ ნეგატიური ნაწილაკი. ასეთი კომბინაცია მხოლოდ წარსული დროის უარყოფით ფორმებში გვხვდება. ეს არის ორმაგი ლექსიკური უარყოფა, რადგანაც პირველ ფოტოზე მოცემული პირველი ერთეული უკვე არის უარყოფითი ფორმა „არცოდნა“ და „არა“ ნაწილაკი მხოლოდ წარსულ დროში ემატება. მეოთხე ფოტო ასახავს **თუ** კავშირს, ხოლო ბოლო ფოტოზე მოცემულია პირდაპირი ობიექტის მესამე პირის ნაცვალსახელო ფორმა.

დეონტური – მინდა გავაკეთო:

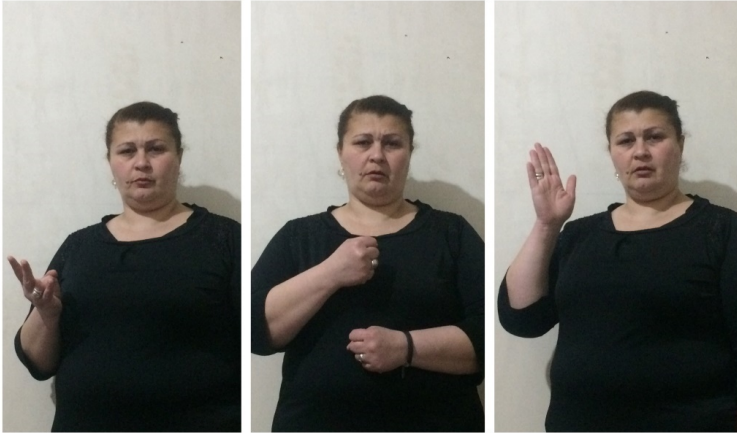
უარყოფითი დეონტური ფორმა – არ მინდა გავაკეთო:

აღსანიშნავია, რომ ისევე როგორც **ვიცი** და **არ ვიცი**, **მინდა** და **არ მინდა** სხვადასხვა ლექსემებია ანუ სხვადასხვა ფესტებია. აქ უარყოფითი ნაწილაკი **არა** არ არის წარმოდგენილი.

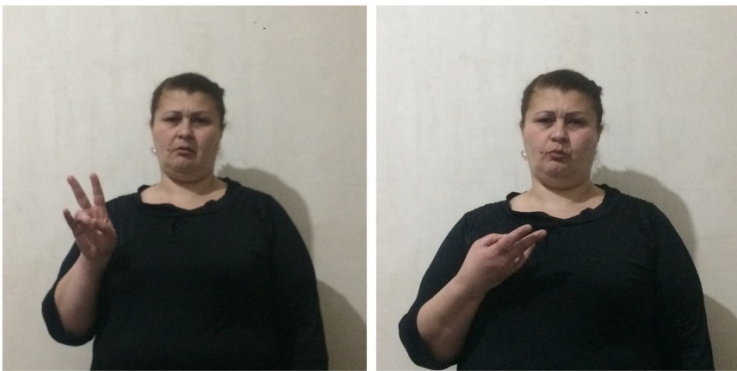
მერე ტიპის მოდალური კონსტრუქციები:

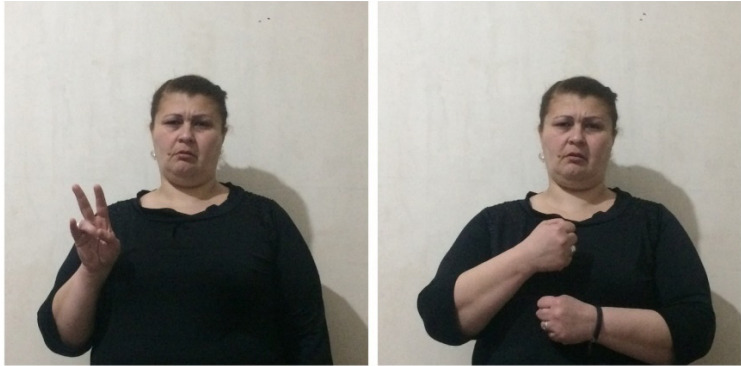
დეონტური – უნდა გავაკეთო:

აქ პირველ ფოტოზე ასახულია მოდალური ნაწილაკი **უნდა**. ბოლო ჟესტი კი არის მომავალი დროის აღმნიშვნელი დროის მორფოლოგიური ჟესტი, რომელსაც კონკრეტული ლექსიკური შესატყვისობა არ გააჩნია არც ამ წინადადებაში და არც ამ ტიპის სხვა ფორმებთან.

უარყოფითი დეონტური ფორმა – არ უნდა გავაკეთო:

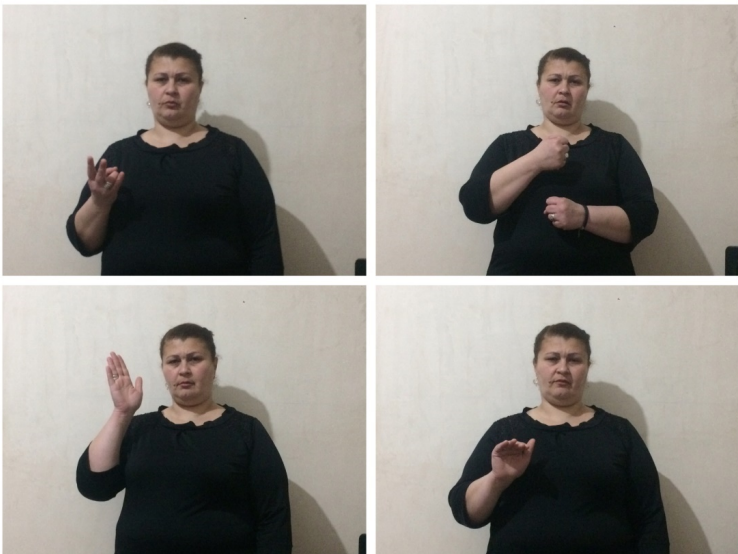

როგორც წარმოდგენილ მაგალითში ვხედავთ, **უნდა** და **არ უნდა** ასევე განსხვავებული შესტებია უარყოფითი ნაწილაკის გარეშე წარმოდგენილი.

ამ ტიპის მოვლენას ნაწილობრივი სუბლექციის ფაქტად განიხილავენ ევროპელი კოლეგები.

დეონტური – უნდა გამეკეთებინა:

აქ წარმოდგენილია **უნდა** ფორმა, რომელიც წინ უძღვის **კეთება** ზმნას. შემდეგ მოდის დელექსიკალიზებული მომავლის დროის ფორმა და კილოს შესტი – **აუცილებლად**. წარსული დროის ფაქტორი აქ მიმიკით არის გადმოცემული.

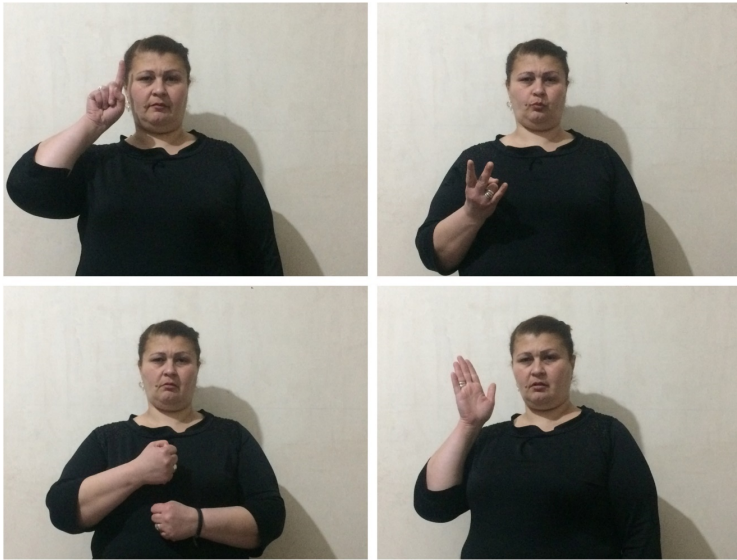
უარყოფითი დეონტური – არ უნდა გამეკეთებინა (შეცდომა):

ამ მოდალურ კონსტრუქციას – **არ უნდა გამეკეთებინა** ბოლოში ერთვის შესტი *შემეშალა / შეცდომა დავუშვი*, რომელიც წარმოდგენილია ბოლო ორ ფოტოზე. (ეს უკანასკნელი სინანულის შესტია.)

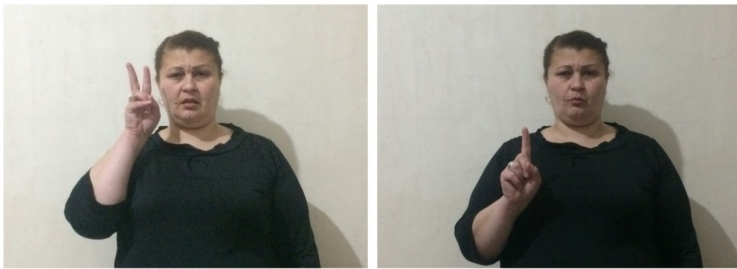
მესამე ტიპის მოდალური კონსტრუქციები:

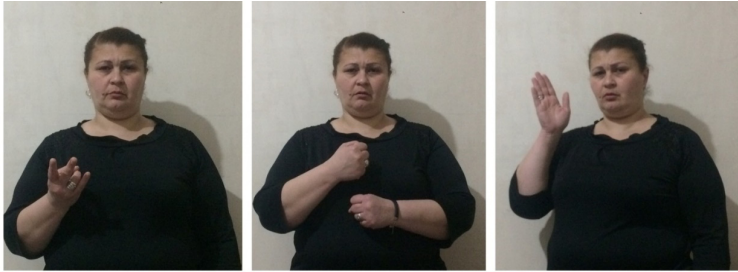
ეპისტემურ-დეონტური – ვიცი, რომ უნდა გავაკეთო:

ამ მოდალურ კონსტრუქციაში **ვიცი** (ცოდნა) ზმნა წარმოდგენილია ერთხელიანი ჟესტით, გაშლილია საფეთქელთან მიდებული საჩვენებელი თითი, დანარჩენი თითები შეკრულია მუშტად, ხელი წინ და ქვევით მოძრაობს.

უარყოფითი ეპისტემურ-დეონტური – არ ვიცი, რომ უნდა გავაკეთო:

სიტყვასიტყვით: **არ+ვიცი, რომ უნდა გავაკეთო მომავალში.** აქ გვაქვს ნაწილობრივი სუბლექცია და ზმნა არ ვიცი / **არცოდნა** წარმოდგენილია განსხვავებული ფორმით: გაშლილია საფეთქელთან მიდებუი საჩვენებელი და შუა თითები, დანარჩენი თითები შეკრულია მუშტად, ხელი წინ და ქვევით მოძრაობს.

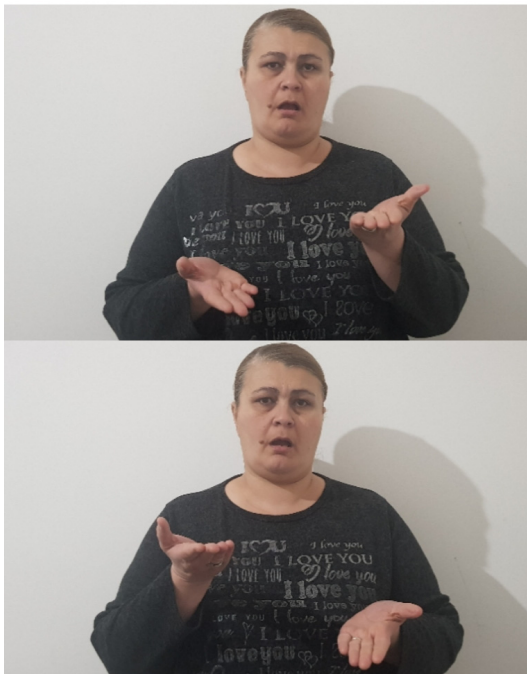
უარყოფითი ეპისტემურ-დეონტური – **არ ვიცოდი რომ უნდა გამეკეთებინა:**

ბოლო ორი ფოტო ასახავს კავშირებითი კილოს ნიშნებს, რაც ფაქტობრივად, არის მოდალობის მარკერები ენაში (იხ. თავი „დრო, ასპექტი და კილო ქართულ შესტურ ენაში“).

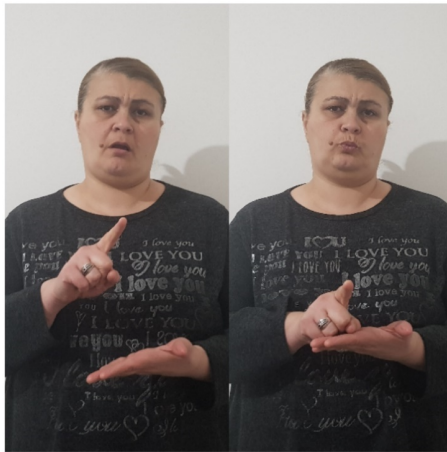
აღსანიშნავია, რომ ქართულ შესტურ ენაში, გარდა გრამატიკული საშუალებებისა, მოდალობა, შესაძლოა, ლექსიკური საშუალებებითაც იყოს გადმოცემული. მოდალობის ლექსიკური შესტები:

აღბათ

რა თქმა უნდა

'აუცილებლად'

ცხადია

საეჭვოა

ქართულ შესტურ ენაში ხშირად ადგილი აქვს შერეული ტიპის გამოხატვასაც, ანუ ლექსიკური და გრამატიკული ფორმებით ერთდროულად.

შესაძლოა, ჩემს ძმას შეუძლია ამის გაკეთება.

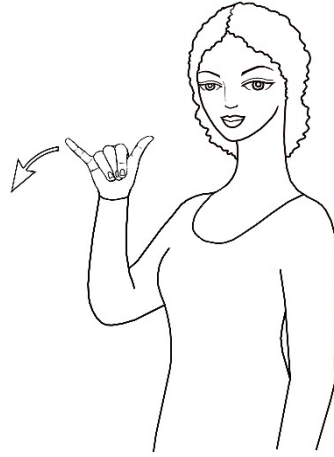
დასასრულ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქართულ ჟესტურ ენას წარმატებით შეუძლია ყველა ტიპის მოდალური კონსტრუქციის გადმოცემა.

7.1. უარყოფითი მოდალობის საკითხები ქართულ ჟესტურ ენაში

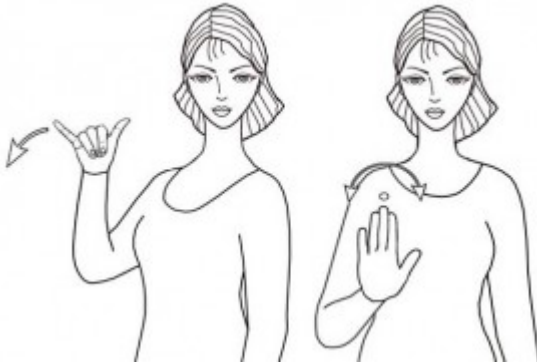
ზმნური ნეგაციის ძირითადი მანარმოებლები ქართულ ჟესტურ ენაში არის ორი უარყოფითი ნაწილაკი **არა** და ნაკლებად კატეგორიული **ვერა**.

უარყოფითი ნაწილაკი
არა/არ

უარყოფითი ნაწილაკი
ვერა/ვერ

ვერა+არა = არ შემიძლია

მოდალურ ზმნათა უმეტესობას ქართულ ფესტურ ენაში უარყოფითი ფორმებისთვის აქვს განსხვავებული ფესტები,

ანუ ასეთ ფორმებში ადგილი აქვს ე.წ. ნაწილობრივ სუბლექციას:

უნდა მივიღე

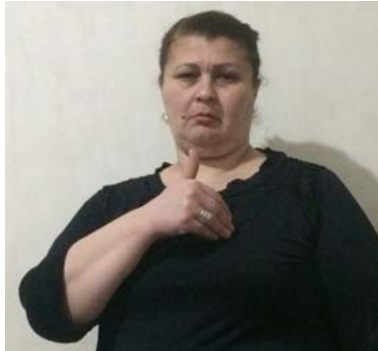

არ უნდა მივიღე

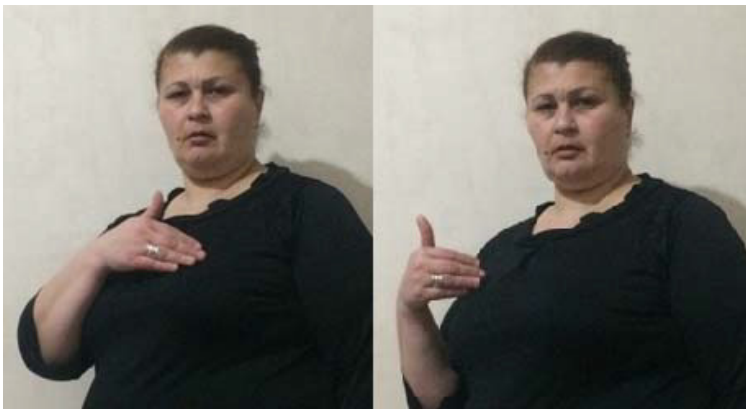
ზემოთ წამოდგენილ ფორმაში **უნდა**-ს უარყოფითი შეს-
ტი შეცვლილია და მოცემულია **არ უნდა** სუბლექტური ფორმა.
ეს ფორმა უკვე შეიცავს ნეგაციას და ანმყოში მას აღარ
სჭირდება უარყოფითი ნაწილაკის – **არა**-ს დამატება, მაგრამ
წარსულ დროში ამ ფორმას (ასევე როგორც სხვა მოდალური
ზმნების უარყოფით ფორმებს) აუცილებლად ემატება უარყო-
ფითი ნაწილაკი **არა** და ეს არის ერთადერთი კანონიკური
ფორმა წარსული დროისათვის ამ ენაში. ეს კი ერთობ საინ-
ტერესო ენობრივი მოვლენაა, რომელსაც სხვა ენებში ანალო-
გი არ მოეპოვება. მოდელი ასეთია: **არ უნდა + არა = არ უნდო-**
და. აღნიშნული ფორმა საინტერესოა იმ კუთხითაც, რომ იგი
ხაზს უსვამს დროის კატეგორიის მნიშვნელობას ქართულ

ჟესტურ ენაში მაშინ, როდესაც ცნობილია, რომ სხვა ჟესტური ენები არ იჩენენ გრამატიკულ ინტერესს ამ კატეგორიის (დროის) მიმართ.

ამრიგად, მოდალურ ფორმებთან ქართულ ჟესტურ ენას ახასიათებს სპეციფიკური ნეგატიური კონკორდი წარსულ დროში. ეს საკმაოდ მნიშვნელოვანი ენობრივი მოვლენაა, რადგანაც ჟესტური ენები მაინცდამაინც არ განასხვავებენ დროის კატეგორიას გრამატიკულად. აქ კი გვაქვს ნეგაციის დროითი ვარიაციები. ეს განსაკუთრებით მოდალურ ფორმებთან არის კარგად გამოხატული. ერთმანეთს შევადაროთ შემდეგი ფორმები:

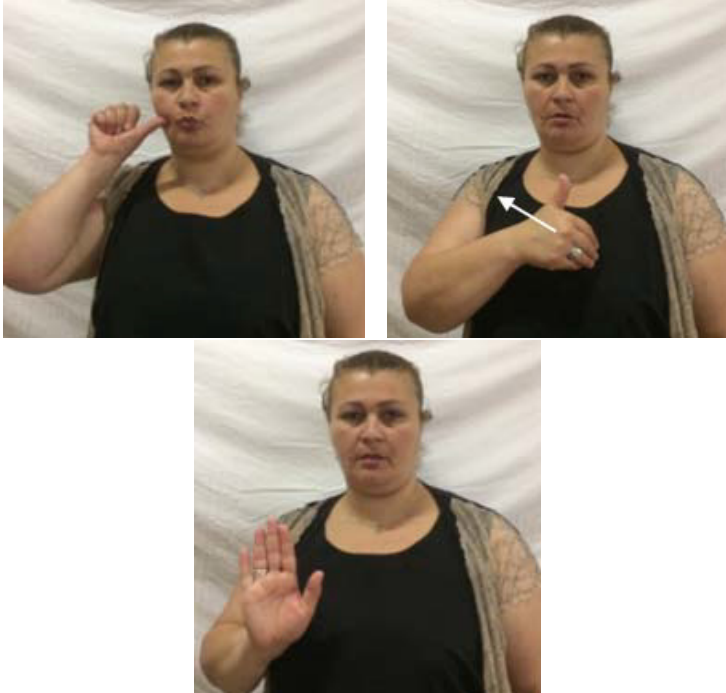

მინდა

არ მინდა

აქ გვაქვს ნაწილობრივი სუბლექცია – **არ მინდა მინდა**-საგან ნაწილობრივ განსახვავებული ფესტია.

გუშინ არ+მინდა არა

ამ ფორმაში – **გუშინ არ მინდოდა** – **გუშინ** დროის ზმნი-ზედა დროის გამოხატვის თვალსაზრისით არაობლიგატორულია, რადგანაც ასეთი კომბინაცია – **არ მინდა** ზმნის უარყოფითი ფორმა პლუს **არა** – უარყოფითი ნაწილაკი, მხოლოდ ნარსული დროის დამახასიათებელია.

ცხადია, ქართულ ფესტურ ენას ისევე, როგორც ქართულ სამეტყველო ენას, ახასიათებს ნეგატიური კონკორდი.

არავინ არ ცურავს.

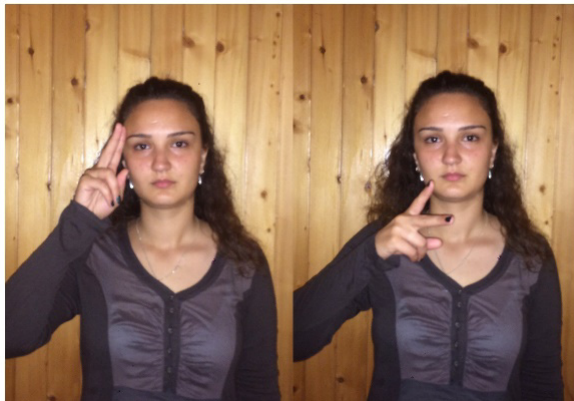

არასოდეს არ მითხრა არაფერი.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლექსიკური ზმნა **ვიცი** ქართულ ფესტურ ენაში მოდალური ზმნების მოდელს იმეორებს ყველა თვალსაზრისით (ნაწილობრივი სუბლექციითა და წარსული დროის სპეციფიკური ნეგატიური კონკორდით). მხოლოდ ერთადერთი სხვაობა აღინიშნება: მოდალურ ზმნებს ნაწილობრივი სუბლექციის დროს უარყოფით ფორმებში აქვთ სხვაობა დინამიკაში, ხოლო ეს ზმნა (**ვიცი**) ნეგაციისას განასხვავებს ხელის კონფიგურაციას და არა დინამიკას:

ვიცი

არ ვიცი

ამრიგად, როგორც ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, ქართულ ჟესტურ ენაში უარყოფითი მოდალობა გადმოცემულია უნიკალური მოდელით – მოდალურ ზმნათა ნაწილობრივი სუპლექციითა და სპეციფიკური ნეგატიური კონკორდით წარსულ დროში.

თსპი 8. ON MODALITY IN GEORGIAN SIGN LANGUAGE (GESL)

1. Introduction

Modality is one of the most fascinating and complex fields in language studies. In linguistics, the term *modality*²¹ has been used for different types of relations to reality. In general, there are three traditionally accepted meanings for this term depending on whether one is referring to the logical, discursive, or grammatical facts. The traditional definition of modality refers to the speaker's attitude or opinion (among others Palmer 1986). Thus, this is a category of discourse showing the relationship between the speaker and the discourse (Herrero-Blanco & Salazar-García 2010), and meanwhile, as a grammatical category, modality has different morphosyntactic forms in different languages. Modality is also concerned with the logical structure of the text or sentence, and it can also be regarded as a kind of logical category. Even if we consider only the grammatical content of this term, modality is an extremely complex category that resists a general common definition that captures all of the factors involved (Herrero-Blanco & Salazar-García 2010). Grammatical modality can be classified into DEONTIC and EPISTEMIC modality types (Palmer 1979; Hoye

²¹ Recently the term *modality* has acquired a new meaning related to the channel employed to form messages. In case of sign languages, this term is often used as a mean of exposition for linguistic categories, such as "modality-specific" pathway of grammaticalization (Pfau & Steinbach 2006). Thus, we deal with polysemy in the English term *modality*.

1997). Epistemic modality is concerned with matters of the knowledge or beliefs on which speakers express their judgments about states of affairs, events, or actions (Hoye 1997, 42). Deontic modality is concerned with the possibility or necessity of acts in terms of which the speaker gives permission or asserts an obligation for the performance of actions at some point in the future (Hoye 1997, 43).

The Georgian linguistic literature lacks research on modality in spoken Georgian. There are a few papers on this topic (Vamling, Boeder, Sharashenidze, Zeqalashvili, Ghambashidze), and there are only a few paragraphs regarding modality in GESL (Makharoblidze 2012, Makharoblidze & Pfau 2018). The research presented here describes modality in general frames in Georgian Sign language (GESL), and it shows the main types of modal constructions in this language. It reveals a three-value interaction of Tense, Modality, and Negation.

GESL is a language of about 2500 Deaf and hard of hearing people (DHH) in Georgia. This language has strong influence from Russian Sign Language (RSL), as there was only one Soviet Sign Language (of course based on RSL) for all DHH in the Soviet country, thus all the Soviet Sign Languages (SLs) were highly influenced by RSL and spoken Russian.

Georgia was typical in that respect. In the post-Soviet period, the reintegrated countries began investigations of their own SLs, as the process of nationalization and reintegration of SLs has begun everywhere in the post-Soviet region. The post-Soviet countries created their own dactyl alphabets and undertook scientific research of their own national sign languages. Besides Georgia, such processes have taken place in many other former Soviet republics, such as Ukraine, Byelorussia, Estonia, Lithuania, Latvia and Moldova.

Currently, GESL is an understudied language. The lexical level of GESL has been strongly influenced by RSL until now, but the grammar level of GESL shows its unique system.

This paper consists of three sections: Section 1 is the introduction; Section 2 gives basic information about modality across SLs and describes the modality in GESL – modals, word order, doubling forms and negation. Section 3 is the conclusion.

2. Modality in Georgian sign language

2.1. Modality across sign languages

SLs are the natural native or primary languages of Deaf people worldwide. SLs communicate via nonverbal channels, using manual and non-manual means to convey the different grammatical and lexical meanings. Manual and mimicking units are used to encode the information in SLs. The last Edition of Ethnologue listed 144 sign languages worldwide (Eberhard et al. 2019), though Georgian Sign Language (GESL) is not one of them.

This paper is one of the first descriptions of GESL's grammatical modality. Modality is an object of intense debate in present-day linguistic theory. However, research into modality in the SLs of deaf communities is a field that has not yet been thoroughly explored. Previous studies on modality in SLs (Brito 1990; Wilcox & Wilcox 1995; Shaffer 2004) have highlighted the iconic or metaphorical origin of modal constructions including repetition, energetic movement, and so on. Although certain cross-linguistic tendencies may exist, iconicity and metaphor finally act upon the grammatical codification in a language-specific way.

Interestingly, in American Sign Language (ASL), modals

are auxiliary verbs used to provide additional information (attitude) about the verb used in a sentence. They modulate the meaning/mood/feeling of the verb. Modals can occur in one of three locations in a sentence:

- ✓ Directly before the verb sign
- ✓ At the end of the sentence before the copy-subject pronoun
- ✓ Directly before the verb and before the copy-subject pronoun

In Brazilian Sign Language, verbal movements are simple and energetic in the case of deontic modality (Brito 1990), while they are repetitive and not energetic in case of epistemic modality. Wilcox and Wilcox (1995) highlight a somewhat analogous situation for ASL. Shaffer (2004, 177) states that deontic modality is more basic than epistemic modality, which explores the iconic relationship between the expression of speaker subjectivity and information ordering in ASL. According to Shaffer, the position of the modal in an utterance corresponds to the modal's scope and to its role in the discourse. Modals with scope over only the verb appear near the verb, while modals with clausal scope appear at the end of the clause.

As was discussed above, modality is frequently defined as the conceptual domain of necessity and possibility, that is expressed by modals (lexemes or auxiliaries) or grammatical mood (inflectional coding in the verbal morphology), and this is the same for SLs. According to Wilcox (2016), grammaticalization (including modality-related issues) in SLs operates similarly to spoken languages.

A number of SL researchers have argued that iconicity

and metaphor play a major role in the grammatical configuration of modality. Another important question is the role of the non-manual components of modal signs, typically involving a cluster of facial mimics including eye contact with the addressee, eyebrow-raising, and head and body positions. These non-manual components play an important role in modal constructions across SLs, just like the intonation that is very relevant for certain modal constructions in many spoken languages.

Wilcox (2004) shows that in Italian Sign Language and in ASL, movement alternations accompanied by mimic²² express different meanings of modal verbs. Modals performed with faster, larger, and intensive kinetics express stronger obligation, evidentiality, and possibility, while modals performed with slower, smaller, and less intensive movements express weaker obligation, evidentiality, and possibility. Manner of movement corresponding to weak or strong forms (colors, adjective/adverbial manner, and degree) is also attested in many spoken languages (Pfau & Steinbach 2006, 72). „As opposed to sign languages, spoken languages use different articulatory and perceptual systems as gesturing. Therefore, they do not have the option of integrating manual and non-manual gestures... However, spoken languages can integrate acoustic gestures, since the acoustic-auditory domain is the articulatory and perceptual domain characteristic of spoken languages." (Pfau & Steinbach 2006, 84).

²² Mimic is a non-manual marker.

2.2. Modality in GESL: Modals and word order

For the present research I used elicitation. My language sources were GESL native signers, four females and one male with very good knowledge of GESL, as they are the third generations born in deaf families. The age of my language sources varied from 22 to 55. In addition to elicitation, I also checked modal constructions in free narrative texts in videos. I used several five-hour videos of natural GESL signing.

Modality in GESL is expressed by manual and non-manual means, but GESL is a manual dominant language in contrast with some other SLs (e.g. German Sign language, ASL, etc.). In this paper, I will leave out the non-manual means and focus on manual signs only. I have to note that mimic is always added to the manual modals in GESL; however, it does not have any independent grammatical meaning, and no kind of modal content, positive or negative, can be delivered without manual signs.

The following modal verbs²³ are identified in GESL:

➤ One-handed ipsilateral sign **WANT** (Figure 1), and its negative form, a one-handed contralateral sign **WANT NOT** (Figure 2):

²³ The actual meanings of these modal verbs are identical to their respective English glosses. **CAN** and **CAN/POSSIBLE** are synonyms, but the latter may have both meanings.

Figure 1. WANT

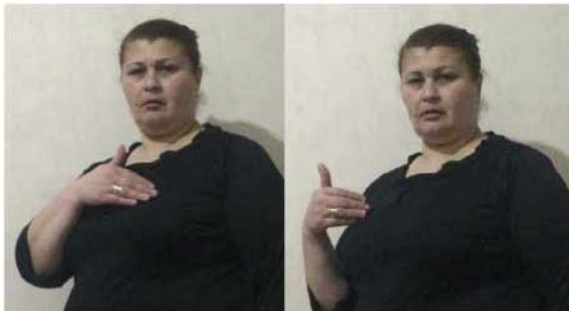

Figure 2. WANT NOT

One-handed MUST/SHOULD (Figure 3), and its negative form MUST NOT/SHOULD NOT (Figure 4)

Figure 3. MUST/SHOULD

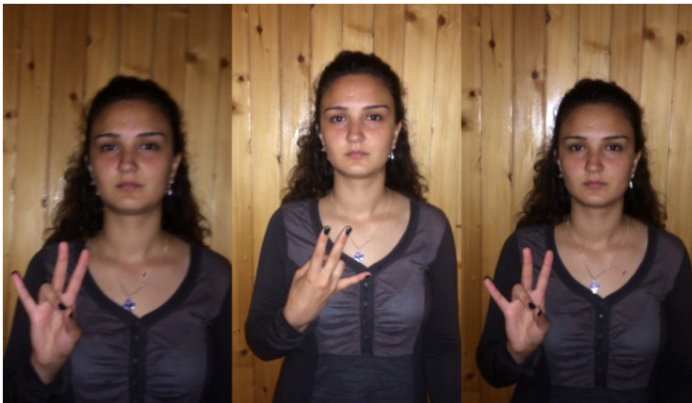

Figure 4. MUST NOT/SHOULD NOT

Two-handed sign CAN/POSSIBLE (Figure 5) and its negative form CANNOT/IMPOSSIBLE (Figure 6);

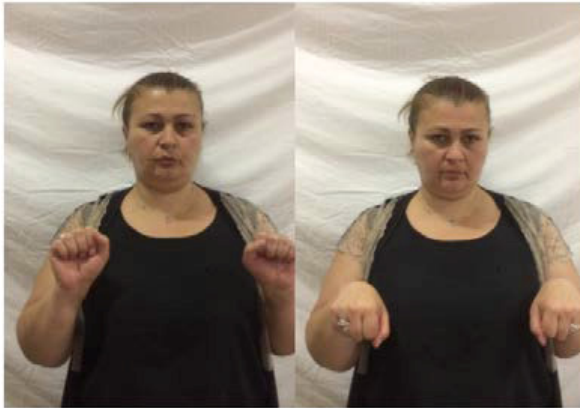

Figure 5. CAN/POSSIBLE

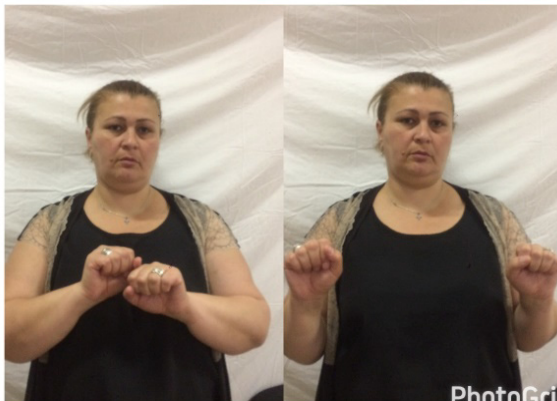

Figure 6. CANNOT/IMPOSSIBLE

Alternative one-handed forms for CAN (Figures 7 and 8) with the common one-handed negative sign CANNOT (Figure 9);

Figure 7. CAN.

Figure 8. CAN₂

Figure 9. CANNOT

Special negative forms of modals appear to be common across SLs (e.g. Shaffer (2002) for ASL; Pfau & Quer (2007)). Modal verbs in many SLs display irregular negation, as they are the results of cliticization, affixation, or suppletion (Makharoblidze & Pfau 2018). In GESL, with the sign-specific irregular negative forms (Figures 2, 4 and 6) we are dealing with a stem-internal change, i.e. partial suppletion, not with cliticization or affixation (cf. Zeshan 2004; Quer 2012). These forms display sign-specific stem-internal phonological changes, and they are not morphologically complex.

Like many other SLs, modals in GESL can occur in pre-verbal, clause-final, or clause-initial positions, as we can see from the examples in Figures 10, 11, and 12.

Figure 10. DOCTOR WANT READ INDEX₃ BOOK BOY SAY.
'The doctor wants to read this book, the boy says.'

Figure 11. WANT READ DOCTOR INDEX₃ BOOK BOY SAY.
'The doctor wants to read this book, the boy says.'

Figure 12. BOY SAY INDEX₃ BOOK DOCTOR READ WANT.
‘The boy says the doctor wants to read this book.’

Interestingly, the preferred and the most frequent version is in Figure 10.

Modals usually precede the lexical verbs (Figure 13), although the opposite sequence can also be observed in GESL (Figure 14). It is important that the modals and verbs are adjacent in the majority of cases.

Figure 13. INDEX₁ CAN/POSSIBLE DRIVE.
'I can drive.'

Figure 14. INDEX₁ DRIVE CAN/POSSIBLE. 'I can drive.'
GESL marks the forms of subjunctive and conditional

moods by suffixed signs. Actually, mood is an important player for modality, but this paper does not aim to describe Tense-Aspect-Mood (TAM) categories in GESL, which is a topic for a separate inquiry.

In addition to the modal verbs and the grammatical realization of modality, there are also some lexical signs that express modality in GESL. In commonly, these lexical signs show degrees of certainty or obligation. Such signs are:

Figure 15. PROBABLY

Figure 16. NECESSARILY

Figure 17. OF COURSE

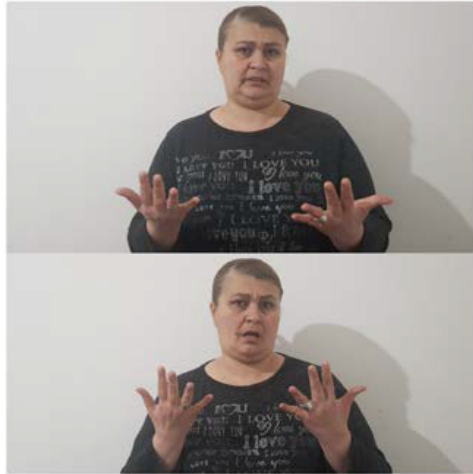

Figure 18. OBVIOUSLY

Figure 19. DOUBTFULLY

These modal lexical signs usually appear in clause-final or clause-initial position, and involve non-grammatical, lexical exposition of modality.

Figure 20. PERHAPS MY SISTER COOK. 'Perhaps my sister is cooking.'

Figure 21. INDEX₃ ARRIVE PERFECT/MORPH²⁴ INDEX₃ MORNING NOW
INDEX₃ TBILISI OBVIOUSLY.

‘He arrived this morning, now he is in Tbilisi obviously.’

²⁴ This one-handed sign is the morpheme of the perfect aspect, which comes from the two-handed sign ALREADY. This is a typical process of grammaticalization in SLs.

Figure 22. INDEX₃ PROBABLY MEET INDEX₃ STUDENT²⁵
 'He probably meets this student.'

In GESL, these modal signs can also appear along with the verbal modal constructions. The combination of a lexical and grammatical representation of modality is common in many languages. This type of combination is shown in Figure 23.

²⁵ The last three photos in Figure 22 show the composed sign STUDENT consisting of UNIVERSITY and PERSON.

Figure 23. PERHAPS MY BROTHER CAN/POSSIBLE DO INDEX₃.
'Perhaps my brother can do it.'

As shown in the examples above, GESL can display both types of modality: deontic (Figures 10-14) and epistemic (Figures 20-23).

2.3. Doubling of modal forms in GESL

As mentioned above, in GESL, modals often occur with semantically doubling forms. In most cases, the meaning of **can** doubles the corresponding signs. All the above-listed versions of CAN may be combined in any sequence. In Figure 24, the second (CAN/POSSIBLE) and the third (CAN) photos show the signs with identical meanings. Although the same content could be delivered with a single modal (either of these two), GESL prefers to have both. However, a version with a single modal is also common in this language (Figure 25). Double negative modal forms can also be observed in GESL, as shown in Figure 26.

Figure 24. NEIGHBOR CAN/POSSIBLE CAN GO VILLAGE.

‘The neighbor can go to the village.’

Figure 25. NEIGHBOR CAN/POSSIBLE GO VILLAGE.
‘The neighbor can go to the village.’

Figure 26. TEACHER²⁶ CANNOT CANNOT/IMPOSSIBLE WORK.
IDEX3a. 'The teacher cannot work here.'

²⁶ The first two photos in Figure 26 show the compound sign TEACHER consisting of TEACH and PERSON.

2.4. Negative modality in GESL

Standard negation in GESL is formed with the negative particle **NOT**. It is a one-handed sign, which is a common sign for many SLs (Figure 27). GESL has another negative particle **NEG(MOD)** with a modal flavor. This is an influence of spoken Georgian *vera*. Figure 28 shows this one-handed sign. These negative particles can either precede or follow the verb (Figures 29-32).

Figure 27. NO/NOT

Figure 28. NEG(MOD)

Figure 29. INDEX₁ NOT PAINT.
'I do not paint.'

Figure 30. INDEX₁ PAINT NOT.
'I do not paint.'

Figure 31. INDEX₁ NEG(MOD)
PAINT.

‘I cannot paint.’

Figure 32. INDEX₁ PAINT
NEG(MOD).

‘I cannot paint.’

It must be noted that the nominal negators in GESL (WITHOUT and EMPTY) always appear after nouns.

For GESL negative concord is usual, as in spoken Georgian. The significant case is that in modal constructions negative concord is tense-related. As was discussed above (in section 2.2), negation in modals shows partial suppletion, and these negative modals in Figures 2, 4, and 6 do not need the negative particles. GESL adds the negative particle **NOT** to the forms of the past tense (Figure 33).

Figure 33. INDEX₁ WANT-NOT DO INDEX₃.

'I did not want to do this.'

In the past tense, omit the negative particle **NOT** leads to an ungrammatical sentence (A), and adding this particle to the present or future tenses also results in an ungrammatical sentence (B), as we can see in the examples A and B.

A. * INDEX₁ WANT-NOT DO INDEX₃
'I did not want to do this.'

B. * INDEX₁ WANT-NOT NOT DO INDEX₃
'I do not want to do this.'

Thus, we can observe tense-specific negative concord in the past tense, as we have the partial suppletion for the negative modal and the negative particle (Makharoblidze & Pfau 2018). In such sentences, adverbs of the past tense may not be used as this combination of negative modals and negative particle already shows the past tense. In these forms of past tense negative modality we deal with the three-value interactions – Tense-Negation-Modality – and such tense-related negation concord occurs only in the modal constructions of GESL.²⁷ Modality-related two-value interactions are well attested in many spoken languages and SLs, e.g. Tense-Modality interaction appears in spoken Georgian and in many other spoken languages as well, Modality-Negation interaction occurs in ASL and in German Sign Language with partial suppletion for negative forms of modals. Tense-Negation interaction can be observed in Arapesh, in Papua New Guinea (Miestamo 2005).

To the best of my knowledge, the three-value interactions of Tense-Negation- Modality have not been observed in SLs. Thus, the GESL data shows a very interesting specific case from the typological point of view.

3. Conclusions

This paper has described modality in GESL with the following results:

- GESL can use both grammatical and lexical means to represent modality.

²⁷ Interestingly, the verb **KNOW** follows the modal verbs in negation – showing the same kind of partial suppletion for its negative form and a tense-specific negative concord in the past tense.

- GESL distinguishes epistemic and deontic modality.
- Modals and verbs in most cases are adjacent.
- Modal verbs have partial suppletion for negative forms.
- GESL shows tense-specific negative concord in the past tense with modal verbs.
- In GESL, Tense-Modality-Negation interactions are observed, in contrast to many other languages where only two-value interactions are reported.

This typological analysis of GESL modality can now be used in cross-linguistic comparison with other SLs.²⁸

²⁸ We thank our GESL informants. This project has been supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) grant No. 218 000 “The Category of Modality in the Georgian Language”.

ძირითადი ღასკვნებო

მოდლობა, როგორც მთქმელის დამოკიდებულება გამონათქვამისადმი, ენობრივი სისტემის ყველა დონეზე ვლინდება. ის შეიძლება გამოიხატოს გრამატიკული, ლექსიკური და ინტონაციური საშუალებებით.

გამოყოფენ მოდლობის ოთხ სახეს: 1. **ობიექტური მოდლობა**, რომელიც გამოხატავს შეტყობინების დამოკიდებულებას სინამდვილისადმი რეალურობის თვალსაზრისით. გამოხატვის მთავარ საშუალებად მიიჩნევენ ზმნის კილოს; 2. **სუბიექტური მოდლობა**, რომელიც გულისხმობს მთქმელის დამოკიდებულებას ნათქვამთან. გადმოიცემა ინტონაციის, სპეციალური სინტაქსური კონსტრუქციების, სიტყვათა წყობის, განმეორების, შორისდებულებისა და მოდალური ნაწილაკების საშუალებით; 3. **ლექსიკური მოდლობა**, გადმოიცემა ლექსიკური საშუალებით ანუ მოდალური ზმნების მეშვეობით; იგი სიახლოვეს ამჟღავნებს, ერთი მხრივ, ობიექტურ მოდალობასთან – კერძოდ, ფორმალურ-სემანტიკური მახასიათებლებით – და, მეორე მხრივ, სუბიექტურ მოდალობასთან იმ თვალსაზრისით, რომ იგი მთქმელის სუბიექტურ დამოკიდებულებასაც ამჟღავნებს; 4. **დადასტურების და უარყოფის**, აგრეთვე **კითხვის** შემცველი ფრაზები (შარაშენიძე 2010, 156).

ქართულ ენაში მოდლობის გამოხატვის სხვადასხვაგვარი სისტემა ვლინდება ძველსა და ახალ ქართულში. შეიძლება ითქვას, რომ ძველ ქართულში მოდალური სემანტიკა ძირითადად ლექსიკურად გამოიხატებოდა, კერძოდ, სპეციალური ანალიზური ნარმოების ზმნებით: *ძალ-უძს>ძალ-უც, შესაძლო არს, შემძლებელ არს, შეძლებამ აქუს, ძალი აქუს, ძალი შესწევს, ძალი მოეცა, ჯელ-ენიფების, ჯელმნიფებამ აქუს, ჯელმნიფე არს, ჯერ-არს*.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ერთი ფორმა შესაძლოა გამოხატავდეს სხვადასხვა მოდალურ სემანტიკას. მაგალითად, ინგლისურ ენაში მოდალური ზმნა **may** გამოხატავს როგორც დეონტურ მოდალობას (ნებართვას), ისე – ეპისტემურ მოდალობას (ვარაუდს, ალბათობას).

ასევე მოდალურმა ზმნამ **can**, რომლის ამოსავალი მნიშვნელობა დინამიკური (შესაძლებლობის) მოდალობის გამოხატვაა, სასაუბრო ინგლისურში შეიძინა დეონტური მოდალური სემანტიკის გამოხატვის ფუნქციაც (Palmer 1997, 1999, 2001; Traugott 2011). „იგივე ვითარებაა ქართულ ენაშიც, როცა **უნდა** მოდალური ფორმა გამოხატავს როგორც დეონტურ, ისე ეპისტემურ მოდალობას ან **ვერ** ნაწილაკის შემთხვევაში, როცა იგი გამოხატავს დინამიკურ მოდალობას, მაგრამ გარკვეულ კონსტრუქციებში გვევლინება ეპისტემური შინაარსითაც“ (Sharashenidze, Advadze, Ghambashidze 2019). იმავეს თქმა შეგვიძლია რთულ ზმნებზეც, ძველ ქართულ ენაში, ერთი მხრივ, **კელ-წიფების** და **ძალ-უც** ანალიზური ფორმები ერთდროულად გამოხატავენ დეონტურსა და დინამიკურ მოდალობას, მეორე მხრივ, **ჯერ-არს** რთული ზმნა გამოიყენება როგორც დეონტური, ისე ეპისტემური მოდალური სემანტიკის გამომხატველ კონტექსტებში. შესაბამისად, იკვეთება, რომ ქართული ენისთვის, ისევე როგორც სხვა არაერთი ენისთვის, დამახასიათებელია ერთი ფორმით სხვადასხვა მოდალური სემანტიკის გამოხატვა.

კელ-წიფება რთული ზმნის შემთხვევაში სემანტიკურ ნაირგვარობას უნდა განაპირობებდეს მისი შემადგენელი სახელური კომპონენტი. **კელი** არის ადამიანის სხეულის ნაწილი, რომლის საშუალებითაც ადამიანს შეუძლია შეასრულოს მოქმედებათა უმეტესი ნაწილი. **კელ** სახელურ ძირზე წიფება („წევა, მოწევა, მიწევა, გათანასწორება, მოახლება, მოვლინება“ (აბულაძე 1973, 549,481,254,287)) ზმნური კომპონენტის დართვით ვიღებთ რთულ ზმნას, **კელ-წიფება**, შემდეგი მნიშვნელობით – „შეძლება, უფლება, გაბედა“ (აბულაძე 1973, 569). ქართულ ენაში **ხელ** ფუძესთანაა დაკავშირებული არაერთი იდიომი (ხელი ჩაიქნია, ხელი მოეცარა, ხელში ჩაიგდო...), რომლებიც ცხადყოფენ ამ ორგანოს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში. როგორც ჩანს, ქართულ ენაზე მეტყველთათვის **ხელი** ასოცირდება როგორც ფიზიკურ ქმედებებთან, ისე – მენტალურ პროცესებთან, ამიტომაც, რომ **კელ-წიფება** ზმნით შეიძლება

გამოხატულიყო როგორც შინაგანი ან შეძენილი უნარი, ცოდნა და სიტუაციით განპირობებული შესაძლებლობა, ისე – უფლების ქონა, ნებართვა, გაბედევა...

ჯელ-წიფება ფორმა, გარდა შინაარსისა, საინტერესოა აგებულების თვალსაზრისითაც. **წიფება** ზმნა რთულ ზმნაში მონაწილეობს როგორც ობიექტური (ჯელ-მეწიფების...), ისე – სუბიექტური წყობის ფორმებით (ჯელ-ვინიფო...).

სუბიექტური წყობის ფორმები ძველ ქართულში იშვიათად გვხვდება. შინაარსობრივად **ჯელ-ვინიფე** ტიპის ფორმები გამოხატავენ როგორც დეონტურ მოდალობას, ისე დინამიკურ მოდალობას, ოღონდ მხოლოდ მის „ნეიტრალურ“, გარემო პირობებზე დამოკიდებულ სახეობას.

მეორე მხრივ, სუბიექტური წყობის **ჯელ-წიფება** ზმნა დასტურდება გარემო პირობებით განპირობებული ქმედების შესაძლებლობისა თუ შეუძლებლობის, „ნეიტრალური“ დინამიკური სემანტიკის, გამომხატველ კონტექსტებში:

ობიექტური წყობის **ჯელ-წიფება** ზმნა ძველ ქართულში აქტიურად გამოიყენებოდა როგორც დეონტური, ისე „ნეიტრალური“ და „სუბიექტზე ორიენტირებული“ დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად.

კიდევ ერთი რთული ზმნა ძველ ქართულში, რომელიც გამოხატავს დინამიკურსა და დეონტურ მოდალურ სემანტიკას არის **ძალ-უც**, რომლის პირველი კომპონენტი სახელია (ძალ-ი – „ძალა, შეძლება, ძლიერება“ (აბულაძე 1973, 523)), მეორე კომპონენტი კი ზმნაა, რომელიც სუბლექტურად აწარმოებს მწკრივებს (პირველ სერიაში – ცემა, მეორეში – დება).²⁹ აღნიშნული რთული ზმნის ზმნური კომპონენტის მნიშვნელობაა „ქონა, ქონება“, შესაბამისად, **ძალ-უც** გაიაზრება, როგორც „ძალა აქვს, ძალა შესწევს, შეუძლია“, რაც ცალსახად დინამიკურ, შესაძლებლობის მოდალურ სემანტიკაზე მიუთითებს. ერთი მხრივ, შესაძლებლობა შეიძლება განპირობე-

²⁹ დება – «ქუან/ქონება», ყოფნა, განდება, «დავრდომა», დადება, ცემა, გდება (აბულაძე 1973, 138, 514). ჩვენს შემთხვევაში ეს ზმნა პირველი მნიშვნელობითაა ნახმარი.

ბული იყოს გარემო ფაქტორებით, ობიექტური რეალობით და არ იყოს დამოკიდებული სუბიექტის ცოდნასა და ამა თუ იმ უნარზე („ნეიტრალური“ შესაძლებლობა), მეორე მხრივ, გვაქვს შინაგანი შესაძლებლობისა და უნარის გამოხატვა („სუბიექტზე ორიენტირებული“ შესაძლებლობა).

ჩვენი დაკვირვებით, **ძალ-უც** რთული ზმნის შემთხვევაში მისი შემადგენელი სახელური და ზმნური კომპონენტები არ განაპირობებენ ამ ანალიზური ფორმის დეონტურ მოდალურ მნიშვნელობასთან კავშირს. ვფიქრობთ, მთლიანად რთულ ზმნას უნდა განევითარებინა დეონტური მნიშვნელობა, რადგან ლოგიკურად მოლაპარაკე პირი თანამოსაუბრე ან სხვა პირისაგან მოითხოვს იმ ქმედების შესრულებას, რომლის შესრულებაც, მოლაპარაკის აზრით, სუბიექტს შეუძლია და აუცილებელიცაა.

ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ ანალიზური ნარმოების **ძალ-უც** ზმნა ძალზე იშვიათად გამოიყენებოდა დეონტური მოდალური სემანტიკით, მისთვის დომინანტური იყო დინამიკური, შესაძლებლობის მოდალური სემანტიკის გამოხატვა.

ძველ ქართულში არსებული მოდალური სემანტიკის მქონე ანალიზურ ფორმათაგან გამორჩეულია **ჯერ-არს** რთული ზმნა, რომელიც ყველაზე მეტადაა მიდრეკილი მოდალური ელემენტობისაკენ. **ჯელ-ენიფების** და **ძალ-უც** ანალიზური ფორმებისაგან განსხვავებით **ჯერ-არს** დევერბალიზებულია, ძველ ქართულშივე უპირო ფორმადაა ქცეული, მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად გამოიყენება მხოლოდ **ჯერ-ყოფა** ზმნის („ჯერ-ყოფა“ – დაკმაყოფილება (სარჯველაძე 1995, 278)³⁰) მესამე პირის ფორმა, რომელიც ძველ სამწერლობო ქართულში ლექსიკური შინაარსით აღარაა დატვირთული – „ჯერ-ყოფა“ – «ღირ-», «სათანადო ყოფა», ღირს ყოფა, შესაფერისობა, «გება» (აბულაძე 1973, 574)). შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ძველ ქართულში **ჯერ-არს**

³⁰ „ჯერ-ყოფა“ (დაკმაყოფილება) ზმნის პირველი და მეორე პირის ფორმები ძველ ქართულში იშვიათად გვხვდება, თანაც არა რთულ ზმნათათვის დამახასიათებელი დანერილობით: ჯერ ვარ, ჯერ ხარ. აღნიშნული ფორმები კი მოდალობის კატეგორიასთან კავშირს არ ავლენენ.

ზმნის გრამატიკალიზაცია დაიწყო, თუმცა ამ პროცესს **ჯერ-არს** ფორმის შემთხვევაში ხელი შეუშალა ძველ ქართულში პარალელურად მიმდინარე რთულ ზმნათა რღვევისა და ორგანულ წარმოებაზე გადასვლის პროცესმა (X-XI სს.) (ქავთარაძე 1964,162). დროთა განმავლობაში **ჯერ-არს** ზმნაც ისევე გავიდა ხმარებიდან, როგორც ყველა სხვა დანარჩენი რთული ზმნა,³¹ მისი მოდალური სემანტიკის გამოხატვა კი სხვა ორგანული წარმოების ფორმებმა ითავეს. ძველ ქართულში **ჯერ-არს** რთული ზმნის ამოსავალი, თავდაპირველი ფუნქცია დეონტური მოდალური სემანტიკის გამოხატვაა. **ჯერ-არს** ზმნა ძველ სამწერლობო ქართულში გამოხატავდა დეონტური მოდალობის სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსს: სხვადასხვა სახის ვალდებულებას, უფლების ქონა/უქონლობას, აკრძალვას.

ძველ ქართულშივე **ჯერ-არს** ზმნა იძენს ეპისტემურ მოდალურ შინაარსსაც. ლოგიკურად, დეონტური მოდალური სემანტიკის გამომხატველმა ფორმამ შეიძლება განივითაროს ეპისტემური მოდალური შინაარსი, რადგან ორივე სემანტიკა ემყარება დარწმუნებულობას – როგორც მბრძანებელი პირი დარწმუნებულია, რომ მის მიერ მოთხოვნილი ქმედება აუცილებლად შესასრულებელი და საჭიროა, ისე ეპისტემური აუცილებლობის შემთხვევაში მოლაპარაკე პირი დარწმუნებულია ამა თუ იმ ფაქტის ჭეშმარიტებაში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქმე გვაქვს ე.წ. „კატეგორიულ მყოფადთან“, რომელიც, თავის მხრივ, ძველ ქართულში გრამატიკული საშუალებითაც გამოიხატებოდა, ვგულისხმობთ, მყოფადის ანალიზურ წარმოებას (საუღლებელი ზმნის მასდარი ვითარებით ბრუნვაში „ყოფა“ ზმნის ანმყოფ მწკრივის ფორმებთან ერთად), რომლის მიმართება **ჯერ-არს** რთულ ზმნასთან ცალკე კვლევის საგანს წარმოადგენს.

³¹ არ ვგულისხმობთ სტილისტური თვალსაზრისით, არქაიზაციის მიზნით, **ჯერ-არს** ფორმის გამოყენებას საშუალო ქართულის მოგვიანო პერიოდის ტექსტებში.

მოდალური ფორმების სწავლება

ენაში არსებული მოდალობის სისტემის დაუფლება ენის სწავლების ყველა ეტაპზე ხდება. ამასთანავე აუცილებლად უნდა იყოს განსაზღვრული ენის ათვისების რომელ დონეზე მოხდება ამა თუ იმ ფორმისა და სემანტიკის მიწოდება.

ქართულის როგორც მეორე ენის ან ქართულის როგორც უცხო ენის სწავლებისას, ასევე სახელმძღვანელოების აგებისა და სწავლების პროცესის კარგად წარმართვისათვის აუცილებელია გრამატიკულ მონაცემთა და ენობრივ ფორმათა იმგვარი მიწოდება, რომ ენის საკომუნიკაციო ასპექტები სრულყოფილად წარმართოს და ამავე დროს არ წარმოიქმნას ენობრივ ფორმათა ფუნქციური და სემანტიკური ორაზროვნება.

აუცილებელია წინასწარ შეიქნას ქვესისტემა, რომელიც თვალნათლივ წარმოადგენს მოდალური სემანტიკის მიწოდებისა და ენის სწავლების დონეების მიმართებას:

ენის სწავლების დონეები	მოდალური ფორმები	მოდალური ფორმების სემანტიკა
A 1	(თუ) შეიძლება ვიცი უნდა ალბათ	ნებართვა უნარი და შესაძლებლობა ვალდებულება, მოვალეობა ალბათობა
A 2	ვერ ნუ უნდა შემიძლია მოდი ნეტავ	უნარისა და შესაძლებლობის უარყოფა აკრძალვა ლოგიკური აუცილებლობა უნარი და შესაძლებლობა ერთობლივი გადაწყვეტილება ძლიერი სურვილი
B 1	შევძლებ იქნებ განა, ნუთუ, აკი, ნეტავ მაინც	ლოგიკური შესაძლებლობა ალბათობა ემოციური შეფასება რწმენა-შეხედულება

<p>B 2</p>	<p>შესაძლოა, შესაძლებელია... იქნებ ეგებ ლამის, თითქმის, კინალამ თითქოს, ვითომ ღირს</p>	<p>ლოგიკური შესაძლებლობა სურვილი ვარაუდი შეფასება, მიახლოებითობა შეფასება, წარმოსახვა შეფასება-გადაწყვეტილება</p>
-------------------	--	---

ენის ფლობს მაღალ დონეზე (C 1, C 2) ხდება ათვისებული მასალის გადამუშავება და მისი სემანტიკური ტრანსფორმაცია ტექსტებსა და ზეპირ მეტყველებაში.

ენის სწავლების პროცესში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მეთოდებისა და სტრატეგიების სწორად შერჩევას. **წერიტი მუშაობის მეთოდი** გრამატიკული საკითხების დაუფლებისათვის მეტად პროდუქტულია, რადგან იგი ხელს უწყობს მასალის კარგად ათვისებას. მოდალური კონსტრუქციების ათვისებისათვის ასევე განსაკუთრებული მნიშვნელობას იძენს **თვალსაჩინოების მეთოდი**. ასევე პროდუქტულია **კითხვა-პასუხის მეთოდი**, რადგან იგი თანაბრად ავითარებს როგორც წერიტ, ისე ზეპირმეტყველების უნარებს.

ენის სწავლების საწყის ეტაპზე სასურველია არა მხოლოდ მოდელების, არამედ ყოფით სიტუაციაში გამოსაყენებელი მზა წინადადებების მიწოდება. მხოლოდ ამგვარი მასალის ანალიზის შემდეგ შეძლებს ენის შემსწავლელი სრულყოფილად წარმართოს რეპროდუცირებისა და პროდუცირების ფაზები და თავად შეადგინოს კონსტრუქციები, წინადადებები და ტექსტები. მასალის ათვისებას გააადვილებს მრავალფეროვანი სავარჯიშოები. თითოეული სავარჯიშო მასალის ათვისებასა და გარკვეული უნარის განვითარებაზე უნდა იყოს ორიენტირებული.

სავარჯიშოთა ტიპები:	მიზანი:
წინადადებაში სწორი მოდალური ფორმის ჩასმა.	მოცემულია რამდენიმე მოდალური ფორმა, მოსწავლემ უნდა შეარჩოს ერთი და ჩასვას წინადადებაში. ხელს უწყობს წინადადების შინაარსისათვის შესაფერისი მოდალური ფორმის შერჩევას.
სწორი ზმნის ფორმის შერჩევა.	წინადადებაში მოცემულია მოდალური ფორმა, მოსწავლემ უნდა შეარჩოს და შეუსაბამოს ზმნის სწორი ფორმა. სავარჯიშო ხელს უწყობს სწორი მოდალური კონსტრუქციის შედგენას.
წინადადებათა ნაწილების ერთმანეთთან დაკავშირება.	სავარჯიშო ავითარებს წინადადების შინაარსის გაგებისა და სწორი კონსტრუქციის აგების უნარს.
შეკითხვისათვის სწორი პასუხის შერჩევა.	ავითარებს სწორი სემანტიკისა და კონსტრუქციის შერჩევას.
მოდალური ფორმაზე წინადადების შედგენა.	ავითარებს მოდალური ფორმისა და მისი კონსტრუქციის გამოყენებას გარკვეული შინაარსის გადმოსაცემად.
კითხვების დასმა.	ავითარებს საკომუნიკაციო სიტუაციას და ზუსტი შინაარსის გამოხატვას.
წინადადების სემანტიკის შეცვლა.	ავითარებს მოდალური ფორმების სემანტიკური ნიუანსების ცოდნას.
წინადადებების შედგენა.	ავითარებს პროდუქციების უნარს.
დიალოგის შედგენა.	ავითარებს პროდუქციების უნარს.
ტექსტის შედგენა.	ავითარებს პროდუქციების უნარს.

განხილული მეთოდები და სტრატეგიები თანაბრად შეიძლება იყოს გამოყენებული ქართულის, როგორც მეორე ენისა და ქართულის, როგორც უცხო ენის სწავლების პროცესში.

მოდალური სემანტიკის გამოსატყობა ქართული ენის დიალექტებში

ნაწილაკთა სისტემა ქართულ ენაში საკმაოდ მდიდარი და ფუნქციურად დატვირთულია. ზოგჯერ ნაწილაკი გვევლინება სხვადასხვა გრამატიკული კატეგორიის წარმოების დამატებით საშუალებად, ზოგჯერ კი მისი ფუნქცია გარკვეული სემანტიკური კატეგორიის გამოხატვას ემსახურება. მოდალობის კატეგორიის გამოხატვის ერთ მთავარ საშუალებას, კილოსთან ერთად, სწორედ ნაწილაკი წამოადგენს.

დიალექტებში ნაწილაკთა სისტემა იმეორებს საერთო ქართული ენის სისტემას, მაგრამ როგორც დამოუკიდებლად არსებული ენობრივი ქვესისტემები, ისინი ასევე მოიცავენ ისეთ ნაწილაკ-მორფემოიდებსა და ელემენტებს, რომლებიც სალიტერატურო ქართულში არ არსებობს. ამდენად, დიალექტთა მონაცემები ენის ფუნქციონირებისა და განვითარების ტენდენციებისათვის მნიშვნელოვნად გასათვალისწინებელი მასალაა.

ქართული ენის დიალექტებში მოიპოვება ისეთი ნაწილაკები, რომლებიც სალიტერატურო ქართულისათვის აღარაა დამახასიათებელი. ნაწილაკ-მორფემოიდთა სისტემა ქართული ენის დიალექტებში მრავალფეროვან და საინტერესო მასალას იძლევა.

ნაწილაკ-მორფემოიდთა საფუძვლიანი ანალიზისათვის მნიშვნელოვანი მხარეა მათი სემანტიკური ფუნქციის შესახებ მსჯელობა. დიალექტებში ნაწილაკების რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფის გამოყოფაა შესაძლებელი. ეს სემანტიკური ჯგუფები და მათი შემადგენელი ნაწილაკები შეიცავენ ისეთ მახასიათებლებს, რომლებიც უკავშირდება მთქმელის მიერ ფაქტთა და მოვლენათა მისეულ აღქმასა და შეფასებას; ეს კი შესაძლებლობას იძლევა ისინი მოდალობის კატეგორიის გამომხატველ ენობრივ საშუალებებად მივიჩნიოთ.

ქართული დიალექტების მონაცემთა გათვალისწინებით შემდეგი სემანტიკური ჯგუფების გამოყოფაა შესაძლებელი:

- **კითხვითობა**, ასევე **ჩაკითხვის** ნაწილაკიც. ჩაკითხვა მთქმელის დამოკიდებულების გამომხატველია. იგი შესაძლოა გულისხმობდეს დამატებითი ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობას ან სურვილს, როგორც ვერგაგების, ასევე ინფორმაციის შეესების საჭიროების შემთხვევაში.
- **დადასტურებითობა**. დადასტურებითობის სემანტიკა გულისხმობს საკუთარი გამონათქვამისადმი მკვეთრად დადებითი დამოკიდებულების გამოხატვას. დადასტურებითი ნაწილაკები საკუთარი ხედვისა და პოზიციის გამაძლიერებელი საშუალების ფუნქციური დატვირთვით ვლინდება წინადადებაში.
- **დაეჭვება-ვარაუდი**. გამონათქვამისადმი მთქმელის დამოკიდებულების გამოხატვა ხშირად **დაეჭვებისა** და **ვარაუდის** სემანტიკით ვლინდება. ამდენად, მოდალობის კატეგორიაში ეს ერთ-ერთი მკვეთრად გამოხატული სემანტიკაა.
- **მოვალეობა, ვალდებულება, სასურველობა**. თანამედროვე ქართულისათვის მოდალური სემანტიკით ყველაზე მეტად დატვირთული ფორმა არის **უნდა** ნაწილაკი. იგი ნაზმნარი ფორმაა, რომლის ამოსავალი მნიშვნელობა **სურვილსა** და **საჭიროებას** უკავშირდება. ნაწილაკად ქცევის შემდგომაც ამ ფორმის ყველაზე მკვეთრი მახასიათებელი არის მისი კონტექსტუალური პოლიფუნქციურობა. ერთსა და იმავე კონსტრუქციაში მისი საშუალებით შეიძლება გამოხატული იყოს როგორც მოვალეობა, ისე ვალდებულება, სასურველობა, შესაძლებლობა და სხვა სემანტიკა. ეს სემანტიკური მრავალმნიშვნელოვნება მას დიალექტებშიც გადაჰყვება. მაგრამ დიალექტები მისი ფორმოზრივი მახასიათებლის საინტერესო მასალასაც იძლევა. იგი გვევლინება სხვადასხვა ფორმით. ფორმოზრივი ცვლილება მხოლოდ ნაწი-

ლაკურ ფორმას ეხება, ხოლო დამოუკიდებელი ზნის ფუნქციით იგი ფონეტიკურ ცვლილებას არ განიცდის.

- **ნატვრითობა.** ნატვრითობა მკვეთრად გამოხატული სემანტიკაა ქართულში. იგი ძველი ქართულიდანვე უკავშირდება კავშირებით კილოსა და -მცა ნაწილს. დიალექტებში ნატვრითობის სემანტიკის გამოხატვა -მცა ნაწილს სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტით ხდება: იგი დასტურდება როგორც -მცა, ასევე -მც ფორმით. ნატვრითობის სემანტიკა ასევე უკავშირდება ნეტა / ნეტავ / ნეტაი / ნეტარ ფორმებს, რომლებიც გავრცელებულია როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ დიალექტებში.
- **დაზუსტება.** ცალკე სემანტიკურ ჯგუფად შეიძლება გამოიყოს დაზუსტებისა და მითითება დაზუსტების შინაარსის გამამკვეთრებელი ნაწილაკები. ამ შემთხვევაში მათი გამოყენება მიუთითებს მთქმელის სურვილზე, გამოკვეთოს გარკვეული ინფორმაცია წინადადებაში. რამდენიმე დიალექტში სპეციალური ნაწილაკებით გამოიხატება **მტკიცებითობა** და **თხოვნა-ნაქეზება**.

ISSUES OF MODALITY IN THE GEORGIAN LANGUAGE

Summary

Modality, as the speaker's attitude to the utterance, is manifested at all levels of the language system. It can be expressed by grammatical, lexical, and intonation means. There are four types of modality:

(1) Objective modality that expresses the relationship between utterance and reality. The means of expression is the mood of the verb.

(2) Subjective modality implies the speaker's attitude to the utterance by using intonation, special syntactic constructions, word formations, repetitions, interjections, and modal particles.

(3) Lexical modality transmitted by lexical means - modal verbs; it is similar, on the one hand, to the objective modality, and on the other hand, to the subjective modality expressed by the attitude of a speaker;

(4) The modality expressed by phrases of confirmation, denial, and question. (SaraSeniZe 2010, 156).

The modal system is expressed differently in Old Georgian and New Georgian languages. We can say that in the Old Georgian language, modal semantic express lexical items. These are special analytical verbs: *zal-uzs* > *zal-uc*, *šesazlo ars*, *šemzlebel ars*, *šezlebay akus*, *zali akus*, *zali šesçevs*, *zali moeca*, *Qel-eçipebis*, *Qelmçipebay akus*, *Qelmçipe ars*, *Žer-ars*.

In the scientific literature, there are cases when one form expresses different modal-semantic meanings. For example, the English modal verb may express both deontic modality (permission) and epistemic modality (supposition, probability). The same is with the modal verb can that express a dynamic modality (possibility), but in spoken English, it has acquired the expressive function of deontic modality. The same is observed in the Georgian language in cases of

the modal verb **unda** when it expresses both deontic and epistemic modality and the modal particle **ver** that expresses dynamic modality, but in some constructions, it reveals epistemic meaning (Sharashenidze, Advadze, Ghambashidze 2019).

We can say the same with the compound verbs in Old Georgian Language: on the one hand, the analytical forms **Qel-ეციების** and **zal-uc** both express deontic and dynamic modality, on the other hand, the compound verb **ჭერ-ars** is used in contexts expressing both deontic and epistemic modality. Accordingly, we see that the Georgian language, as well as other languages, is characterized by the expression of different modal-semantic meanings expressed in the same form.

In case of the compound verb the diverse semantic meaning is

In the case of a complex/compound verb, the semantic meaning must be determined by the noun component that makes it up. **Qeli** (human hand) is the part of the body with which a person can perform most actions. With the addition of the verb component **Qel -ციება**, we get a complex verb of the following meaning: **Qel -ციება** (ability, authority, daring). In the Georgian language, there are many idioms associated with the root **Qel** (give up, fail, achieve...), which demonstrate the special significance of this organ in a person's life. As you can see, in the Georgian language, the **Qel** is associated with both physical actions and mental processes. Therefore, this verb **Qel -ციება** could express both an internal or acquired skill, knowledge, and ability determined by the situation, and the possession of rights, admission.

The verb form **Qel -ციება**, in addition to the meaning, is interesting from the point of view of construction. This verb **ციება** participates in compound verbs with both objective (**Qel -მეციების**..) and subjective (**Qel -ვიციპო**...) structure forms.

Forms of the subjective structure we rarely meet in the old Georgian language. In terms of meaning, **Qel -ვიციპე** forms express both deontic and dynamic modality, but only its "neutral" environment-conditioned type.

On the other hand, the verb of subjective structure *Qel -çipeba* is confirmed in contexts expressing the possibility or impossibility of an action due to the external environment, neutral dynamic semantics.

Another complex verb in the old Georgian language that expresses dynamic and deontic modal semantics is *zal-uc*. Its first component is a name (strength, capacity/capability, power/might, and the second component is a verb that suppletively forms rows (Series I - beat, Series II – lay)¹.

The meaning of the verbal component of this complex verb is **have**. Respectively, *zal-uc* is understood here as „have power“, „can“ which indicates dynamic modal semantics. On the one hand, an opportunity may depend on environmental factors, objective reality, and not on the knowledge or any skill of the subject ("neutral" opportunities/possibility). On the other hand, we can express internal ability and skill ("subject-oriented" capabilities).

According to our observation, in the case of the complex verb *zal-uc*, its nominal and verbal components do not individually determine the relation of this analytical form with the deontic modality. We think that the complex verb should have fully developed the deontic modality since a logically speaking person requires an action from the interlocutor or another person, the performance of which, in the speaker's opinion, the subject can and must perform.

Based on empirical material, we can say that the verb *zal-uc* with an analytical structure was rarely used with the semantics of the deontic modality. For it, the dominant expression was the semantic meaning of dynamics, possibilities.

The verb distinguished among old Georgian language analytical forms with modal semantics is *ǰer-ars* compound verb that is most predisposed to modality. The verb *ǰer-ars*, unlike the analytical forms *Qel-eçipebis* and *zal-uc*, is deverbalized, and even in old Georgian, it turned into an impersonal verb. For modal-semantic expressions, only a third-person verb „*ǰer- q□opa*“ is

used, which in Old Georgian language do not bear a lexical meaning. (sarjvelaZe 1995, 278)³².

The third-person form no longer has lexical meaning in the Old Georgian written language - „*Žer- q□opa*“ (abuladze 1973, 574)). Therefore, we can say that the grammaticalization of the verb *Žer-ars* began in the old Georgian language. But the process in the case of this verb was hindered in the Old Georgian language by the parallel decomposition of compound verbs and the transition to organic production (X-XI centuries). Over time, the verb *Žer-ars* also fell out of use, like all other complex verbs, and other organic forms took over the expression of its modal semantic meaning.

In Old Georgian, the original function of the compound verb *Žer-ars* is to express deontic modal semantics. The verb *Žer-ars* in the Old Georgian written language had different semantic shades of deontic modality: various kinds of obligations, eligibility/ineligibility, prohibition.

In ancient Georgian, the verb *Žer-ars* also takes on an epistemic modal meaning. Logically, a form expressing a deontic modality can acquire an epistemic modality since both semantics are based on the belief: the person issuing the order/the person in authority is sure that the requested action must and necessary to be performed. The same is in the case of epistemic necessity meaning that a speaker believes in the truth of a particular fact. In other words, we are dealing with the "categorical future tense" which in the Old Georgian language was expressed by grammatical means. We mean analytical production of the future tense related to the complex verb *Žer-ars* is a separate subject of research.

³² „*Žer- q□opa*“ (Contentment) forms of the first and second person verb in the old Georgian language are rare, especially in an uncharacteristic written form: *Žer-vars*, *Žer-xars*. These forms have nothing to do with the category of modality.

NOMINAL AND VERBAL NEGATION IN GEORGIAN EXPRESSED BY THE MODAL FORM „VER”

Negation is a universal category that has been the subject of intense study since ancient times by philosophers, logicians, and linguists. The research of modality is relatively new in a language, the intersection of modality and negation we see in the example of the particle “ver”. The particle “ver” is considered one of the means of negation production, which also has a modal value. According to the dictionary of Georgian morphemes and modal words, the particle-morpheme “ver” expresses negation of something, but unlike the morpheme „ar“, it indicates impossibility and not categorical negation.

The reflective particle in collocation with a verb expresses: (1) an action or state that the speaker, at will and regardless of the possibility, cannot perform for a specific reason. A particle can only negate a verb-predicate.

The particle "ver" with a verb expresses:

(1) an action or state that cannot be performed for a specific reason, regardless of a speaker's desire and ability. The particle "ver" negates only the verb-predicates.

(2) It is used as an answer to the question and serves as a whole sentence. Complex variants of the particle are: **veğara, verc, veğarc**. „veğar“ expresses the ultimate possibility of action; the particle emphasizes the word with which it stands. The particle „veğarc“ shows the limit of impossibility and marks the lexical item to which it belongs.

A particle with the meaning of modality-negation forms possessive adjectives, negative pronouns, and negative adverbs (animate and inanimate): **veravisi, verapris**.

The particle „ver“ with the meaning of modality and negation forms negative pronouns: **vervain, veraperi, veravitari, verc erti**.

The particle „ver“ in combination with adverbs forms negative particles like suffix “sad“ (interrogative adverb) - **versad, -odes** (archaic comparative adverb) – **verasodes, -dros** (dative case of the noun) - verasdros, “**gzit**” (instrumental case of the noun “**gz**“) - **verasgzit**

As for the functions of particles, in the Georgian scientific literature, they are considered mainly in an affirmative context. Their function has not been studied in a negative context. In the literature, they are discussed only in collocation with verbs.

Particles often express nuances of contextual meaning and the addressee's attitude to the expression. Accordingly, they carry a significant pragmatic load and convey the illocutionary force (the addressee's intention), strengthen or weaken it.

The particle „ver“ joins other particles and forms complex particles: **verc, verc ki, ki verc**. The particle „-c“ can go in collocation with nouns, verbs, pronouns, and even particle „ver“ (ver-c). The particle „ki“ stands separately.

The particle „ver“ with a modal-negative meaning is also associated with the particle „-g“, which gives the word function of limitation.

Besides, other particles and lexical units are found in combination with the particle-morpheme „ver“. Such particles are: „aki“, „xom“, „gana“ in various combinations.

The particle „ver“ is found only in the narrative and subjunctive moods and is not used in the imperative mood. The particle expresses an impossibility. Accordingly, it is used only in collocation with verbs.

As the particle „ver“ expresses limitation of opportunity, it is never used with imperative mood. With other forms of mood it is used without any restrictions.

The particle „ver“ does not go into collocation with some verbs of specific semantics like verbs of perception, emotions, knowledge, willingness, etc. It does not collocate with verbs of existence, possession, and some static verbs. Though in collocation with some of them, it has the purpose of specification.

While used with the above verbs, we see the specification of a fact that is followed by a word explaining circumstances.

The particle „verc“ has collocations with nouns and verbs and form a verbal and nominal negation. In the case of the nominal negation, the particle „verc“ marks the noun and negates it. The particle can negate two words in a sentence.

The particle „verc“ in collocation with a verb conveys the meaning that the action is no way to be performed. The particle

creates an implicit scale with different action words, among which the named action word is the minimum possible / expected one.

When marking a noun, the particle „verc“ creates an implicit scale of nouns. It expresses the negation of contextually the most expectable one.

The particles „ki“ and „verc“ in some contexts can express the intensification and contraposition. At the same time, in combination, „ki“ marks the one whose existence is allowed by the presupposition. Besides, in such cases, the particle „ki“ marks something existence of which is allowed by the presupposition.

A combination of particles „ki“ and „verc“, when the first precedes another, the particle „ki“, marks one noun, the particle „verc“ marks another noun. The sentence expresses the non-performance of the action.

In the Georgian language, all sentences that consist of a negative word (negative marker) are negative at the syntactic level.

Discourse level of negation implies using a negative marker, but there are phrases and expressions where we don't have a negative marker, but it has a negative connotation (implicit negation). Beyond it, there are cases when the text consists of a negative marker, but it doesn't imply negation (implicit positive).

Modality in Georgian and its Teaching Methods and Strategies for Foreigners

(Teaching Georgian as a second language and as a foreign Language)

Modality is a semantic category. Modal forms are distinguished by poly-semantic and poly-functionalism in many languages, which means that a modal verb can have various modal semantics depending on the context and the different forms of the verb. It presents a significant characteristic of the Georgian language, as the various Georgian verbs with one modal meaning create different semantics. Knowledge and consideration of these semantic nuances are valuable for translation. For this purpose, it is necessary to establish subsystems based on certain principles that fully reflect various semantic nuances communicated with modal form. The development of such a subsystem is crucial for language teaching. It

should be reflected in textbooks as well as used during the process of language learning.

Mastering the system of modalities in a language occurs at all stages of language learning. At the same time, it is necessary to determine at what level of language training introduce one or other form and semantics.

To teach Georgian as a second language or as a foreign language, as well as to build textbooks and conduct the educational process, it is necessary to present grammatical topics and language forms so that to implement the language communication aspects. At the same time try to avoid functional and semantic ambiguity of language forms.

It is necessary to identify subsystems in advance that clearly show the relationship between the presentation of modal semantics and the level of language teaching.

It is necessary to identify in advance the levels of introduction to certain modal forms according to the level of language teaching.

Levels of Language Teaching	Modal Forms	Semantics of Modal Forms
A 1	(tu) šeižleba vici unda albat	Permission Ability and possibility/opportunity Obligation, responsibility Probability
A 2	ver nu unda šemižlia modi ne□av	Negation of ability and opportunity Negation Prohibition Logical Necessity Ability and inability Mutual decision Strong desire, wish
B 1	ševžleb ikneb gana, nutu, a□i, ne□av	Logical possibility Probability Emotional evaluation/appraisal Belief - opinion

	mainc	
B 2	šesazloa, šesazlebelia ikneb egeb lamis, titqmis, ķinaġam titkos, vitom ġirs	Logica possibility desire supposition evaluation, approximation appraisal, imagination Evaluation - decision

At a high level of language proficiency (C1, C2), learners practice the studied topics, its semantic transformation in texts, and oral speech takes place.

In the process of learning a language, the selection of the methods and strategies is of great importance. The writing method is more productive for studying grammatical aspects, as it helps to acquire the knowledge better. The visualization method also has great importance for mastering modal constructions. The question-and-answer exercises are also productive since it equally develops both written and oral speech skills.

While learning a language at the initial stage, it is preferable to use not only models but also ready-made sentences applicable in everyday situations. Only after analyzing such material will the learner be able to reproduce and produce phrases and independently compose sentences and texts. A variety of exercises will facilitate the assimilation of the material. Grammar exercises should be oriented to develop and master skills.

Types of Exercises:	Aim:
Insert the correct modal form in the sentence.	From several modal forms, a student must select one and complete the sentence. It helps the identification of the modal item that matches the content of the sentence.
Choosing the correct verb form.	A student must choose and correlate the correct form of the verb to the modal item in the sentence. The exercise helps build the correct

	modal constructions.
Connect the parts of the sentence to each other.	The grammar exercise develops skills in understand the content of the sentence and compose the right structure.
Selection of the relevant answer for the question.	Develops the skills to select the relevant semantics and construction.
Sentence composition by using a modal form	Develops the use of modal forms and their constructions to convey meaning.
Questioning	Develops contextual communication and conveying the of accurate meaning.
Change the sentence semantics.	Develops the knowledge of semantic nuances of modal forms.
Sentence composition	Develops skills to form discourse units.
Dialogue composition	Develops skills to form discourse.
Text composition	Develops skills to form discourse.

The discussed methods and strategies are useful equally for teaching Georgian as a second language, as well as for teaching Georgian as a foreign language.

Expression of modal semantics in dialects of the Georgian language

The particle system in the Georgian language is quite rich and functionally loaded. Sometimes particles are an additional means for producing various grammatical categories, and sometimes they even perform their function of expression of a semantic aspect. One of the main ways to express the meaning of modality, along with the mood, is the particle.

In dialects, the particle system repeats the General Georgian language system. But as independent language subsystems, they also

include such particles-morphemes and elements that do not exist in the literary Georgian language. Thus, dialectal data is a material that must be taken into account to determine trends in the functioning and development of the language.

In the dialects of the Georgian language, some particles are no longer characteristic of the literary Georgian language. The system of particles-morphemes in the dialects of the Georgian language provides diverse data.

For a thorough analysis of particle-morphemes, it is valuable to discuss their semantic function. There are several semantic groups of particles in dialects. These semantic groups and their constituent particles contain characteristics that are related to the perception and evaluation of facts and phenomena by the speaker himself; this even allows one to attribute them to the language means expressing the category of modality.

Within the dialects of English, the following semantic groups are identified:

- **Questioning**, as well as **question** particle. Requesting expresses the speaker's attitude. It may include opportunity or desire to obtain additional information, or a desire in case of misunderstanding, as well as in the case when additional information is needed.
- **Conformation**. Conformation semantics implies a sharply positive attitude to one's expression. Confirmation particles have a functional role in the sentence to enhance one's vision and position.
- **Doubt-assumption**. The expression of the speaker's attitude to the utterance is often manifested by the semantics of doubt and assumption. Thus, in the category of modality, this is one of the well-defined semantics.
- **Responsibility, obligation, desirability**. For the modern Georgian language, the most marked form with modal semantics is the particle **unda**. It is a deverbative form in which root/basic meaning is related to desire and need. Even after transformation into a particle, the most prominent characteristic of this form is its contextual polyfunctionality. The same constructions can express responsibility,

obligation, desirability, opportunity, and other semantic meanings. We observe this semantic ambiguity in dialects. Dialects also provide interesting data related to its formative characteristics revealed in various forms. The change applies only to the particle. With the independent function of the verb, it does not change phonetically.

- **Wish.** It has a marked semantics in the Georgian language. It is related to the mood and the particle -mca in the old Georgian language as well. In dialects, the expression of semantics of wish is identified with different phonetic variants of the particle -mca. These are -mca and -mc forms. Semantics of wish is also associated with **neṭa** / **neṭav** / **neṭai** / **neṭar** forms that are common in both Eastern and Western dialects.
- **Specification.** We can define a semantic group among the particles with the function of specification and indication. In this case, their use indicates the speaker's desire to highlight information in the sentence. In some dialects, some particles express **assertion/affirmation** and **a request-encouragement**.

მითითებული ლიტერატურა

1. აბულაძე 1973 – აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1973.
2. ბაბუნაშვილი 1957 - ბაბუნაშვილი ე., ნაწილაკები ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ.67, 1957
3. ბარამიძე 2008 - ბარამიძე ლ., ქართული ენის ისტორიული გრამატიკის საკითხები, თბილისი, 2008.
4. ზექალაშვილი 2012 - ზექალაშვილი რ., ქართული დიალოგური მეტყველება (ძირითადი ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური მახასიათებლები), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი. 2012.
5. იმნაიშვილი... 1996 - იმნაიშვილი ი., იმნაიშვილი ვ., ზმნა ძველ ქართულში, II, მაინის ფრანკფურტი, 1996.
6. კოტინოვა 1965 – კოტინოვა ნ., ვითარებითი დასმული მასდარის ფუნქციები ძველ ქართულში, თელავის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, V, 1965.
7. მახარობლიძე 2012 - მახარობლიძე თ., ქართული ჟესტური ენა, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. USIAD, Save The Children International. თბილისი, 2012.
8. მახარობლიძე 2015 - მახარობლიძე თ., ქართული ჟესტური ენის ლექსიკონი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, თბილისი. ISBN 978-9941-16-225-5, 2015.
9. მახარობლიძე 2016 - მახარობლიძე თ., ლინგვისტური წერილები - III. თსუ, არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. თბილისი. ISBN 978-9941-13-511-8, 2016.
10. მახარობლიძე 2018 - მახარობლიძე თ., მოდალობის ზოგი საკითხისათვის ქართულში. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები XIV. არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. თბილისი. 2018.
11. მახარობლიძე 2018 - მახარობლიძე თ., ლინგვისტური წერილები - IV წიგნის ფაბრიკა. თბილისი ISBN 978 9941-9-0044-3, 2018.
12. მყავანაძე 2019 - მყავანაძე მ., ნაწილაკი ძველ ქართულ ენაში (ორიგინალური ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის მიხედვით), ნაშრომი შესრულებულია ქართველური ენათმეცნიერების მაგის-

ტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. ნაშრომის ხელმძღვანელი: ლელა ციხელაშვილი, თსუ ასოცირებული პროფესორი, 2019.

13. ნორმები, 1986 – თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, 1986
14. სარჯველაძე 1984 – სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984.
15. სარჯველაძე 1995– სარჯველაძე ზ., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი, 1995.
16. ფალავა 2009 - ფალავა მ., ნაწილაკი ახალ ქართულში, თბილისი 2009
17. ქავთარაძე 1960 – ქავთარაძე ი., მყოფადის ერთი სახეობის ისტორიისათვის ქართულში, იკე, თბ., XII, 1960.
18. ქავთარაძე 1964 – ქავთარაძე ი., ზმნის აღწერითი ფორმების ორგანულით შეცვლის ისტორიიდან ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XIV, 1964.
19. ქავთარაძე 1971 - ქავთარაძე ი., აღწერითი მყოფადი და ნამყოს ერთი სახეობა ძველ ქართულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, N 1, 1971.
20. ლამბაშიძე 2017 - ლამბაშიძე მ., დინამიკური მოდალობის გამომხატველი „ძალ-უც“ ზმნა ძველ ქართულ სამწერლობო ენაში, ენათმეცნიერების საკითხები, 2017.
21. ლამბაშიძე 2019 – ლამბაშიძე მ., დინამიკური მოდალური სემანტიკის გამომხატველი ანალიზური და სინთეზური ზმნური ფორმები ქართულ სამწერლობო ენაში, სტატია გადაცემულია დასაბეჭდად „ენათმეცნიერების საკითხების“ 2019 წლის ნომრისათვის .
22. შანიძე 1980 - შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი თორმეტ ტომად, III, თბ., 1980.
23. შარაშენიძე 1999 - შარაშენიძე ნ., იქნებ ნაწილაკის ისტორიისათვის, ენათმეცნიერების საკითხები, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, N 2, 1999.
24. შარაშენიძე 1999 - შარაშენიძე ნ., ეგებ ნაწილაკის ისტორიისათვის, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, თბილისი, ტ. XXX, 1999.

25. შარაშენიძე 2010 – შარაშენიძე ნ., ზმნათა ფორმობრივი და ფუნქციური ცვლილებები ქართულში, I სერიის ფორმათა ანალიზის მიხედვით, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2010.
26. შარაშენიძე 2015 - შარაშენიძე ნ., უარყოფის სისტემა ქართულში (ზოგადი ანალიზი), საენათმეცნიერო ძიებანი, XXXVIII, თბ., 2015.
27. შერაზადიშვილი 2003 - შერაზადიშვილი მ., ნაწილაკის საკომუნიკაციო ფუნქციისათვის ქართულში, დისერტაცია, თბილისი, 2003.
28. ცინდელიანი 1981 – ცინდელიანი უ., შესაძლებლობის (დაეჭვების) ნაწილაკები ძველ ალექსანდრიაში, მრავალთავი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის), თბ., IX, 1981.
29. ციხელაშვილი 2017 – ციხელაშვილი ლ., ქვემდებარის საკითხი მყოფადის გამოხატვის პერიფრასტულ კონსტრუქციებში ძველ სამწერლობო ქართულში, ქართველური მემკვიდრეობა, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, XXI, 2017.
30. ცოცანიძე 1978 - ცოცანიძე გ., ფშაური დიალექტი, 1978
31. ჭინჭარაული 1960 - ჭინჭარაული ა., ხევსურულის თავისებურებანი, 1960
32. ჯორბენაძე 1984 - ჯორბენაძე ბ., უარყოფის გამომხატველ ფორმათა ნაირსახეობისათვის ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი მეექვსე, მეცნიერება, თბილისი, 1984.
33. ჯორბენაძე 1993 – ჯორბენაძე ბ., ნაზმნარი მოდალური ელემენტები ქართულში, ქსკს, თბ., წ. X, 1993.
34. ჯორბენაძე, კობაიძე, ბერიძე 1988 - ჯორბენაძე ბ., კობაიძე მ., ბერიძე მ., ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბილისი, მეცნიერება, 1988.
35. Blanco, Ventura, Garcia 2010 – Blanco H., Ventura A., Garcia S., The expression of modality in Spanish Sign Language. Gerry Wanders and Evelien Keizer (eds.). *Webpapers in functional discourse grammar, special issue: The London Papers II*, 2010.
36. Boeder 2017 - Boeder W., Mood in Modern Georgian, Oldenburg, 2017.
37. Boeder 2010 – Boeder W., Mood in modern Georgian. In Björn Rothstein and Rolf Thieroffeds., *Mood in the languages of Europe. [Studies in Language Companion Series.120]*, John Benjamins Publishing, 2010.

38. Brito 1990 – Brito L. F., Epistemic, alethic, and deontic modalities in a Brazilian Sign Language. In Susan D. Fisher & Patricia Siple (eds.), *Theoretical Issues in Sign Language Research*. Vol 1: Linguistics, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1990.
39. Bybee 1988 – Bybee L. J., The diachronic dimension in explanations. In John A. Hawkins (ed.) *Explaining Language Universals*. Oxford: Blackwell, 1988.
40. Cecchetto, Geraci & Zucchi 2009 – Cecchetto C., Geraci C. & Zucchi S., Another way to mark syntactic dependencies: The case for right-peripheral specifiers in sign languages. *Language* 85(2). 278-320, 2009.
41. Chien-hung Lin & Jung-hsing Chang 2009 - Chien-hung Lin & Jung-hsing Chang, Modality in Taiwan Sign Language. The 2009 International Conference on Role and Reference Grammar, University of California, Berkeley, California, August 7-9, 2009, <http://wings.buffalo.edu/linguistics/people/faculty/vanvalin/rrg/RRG09/Lin%20&%20Chang%20Modality%20in%20Taiwan%20Sign%20Language%20.pdf> Access 2016 15.10.
42. Cinque, Guglielmo 1999 - Cinque, Guglielmo, Adverbs and functional heads. A cross-linguistic perspective, Oxford: Oxford University Press, 1999.
43. Eberhard, David M., Gary F. Simons, and Charles D. Fennig, eds. 2019 - Eberhard D., Gary M., Simons F., and Charles, Fennig D., eds. *Ethnologue: Languages of the World*, 22nd ed. Dallas, TX: SIL International 2019.
44. *Ethnologue of the world's languages*. The 13th edition of the Summer Institute of Linguistics, <http://www.ethnologue.com/13/special.html>, 1996.
45. Fischer 2006 – Fischer S. D., Questions and negation in American Sign Language. In Ulrike Zeshan (ed.), *Interrogative and negative constructions in sign languages*, Nijmegen: Ishara Press, 2006.
46. Geraci 2005 - Geraci, C., Negation in LIS (Italian Sign Language). In Leah Bateman & Cherlon Ussery (eds.), *Proceedings of the North East Linguistic Society (NELS 35)*, Amherst, MA: GLSA, 2005.
47. Gilles, Maisak 2011 – Gilles A., Maisak T., Introduction. In Thomas Stoltz, Gilles Authier & Timur Maisakeds., *Tense, aspect, modality and finiteness in East Caucasian languages*.

- (DiversitasLinguarum 30.)Bochum:UniversitätsverlagBrockmeyer, 2011.
48. Gökgöz 2011 - Gökgöz K., Negation in Turkish Sign Language: The syntax of nonmanual markers. *Sign Language &Linguistics* 14(1), 2011.
 49. Grose 2003 – Grose D., *The perfect tenses in American Sign Language: Non-manually marked compound tenses*. West Lafayette, IN: Purdue University MA thesis, 2003.
 50. Haan 2004 – Haan de F., Typological approaches to modality, 2004.
 51. Hendriks 2007 – Hendriks B., Negation in Jordanian Sign Language. A cross-linguistic perspective. In Pamela Perniss, Roland Pfau & Markus Steinbach (eds.), *Visible variation: Comparative studies on signlanguage structure*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2007.
 52. Hoyo 1997 – Hoyo L., *Adverbs and modality in English*. New-York: Longman, 1997.
 53. https://www.academia.edu/14141270/Modality_in_Taiwan_Sign_Language
 54. Labov 1972 – Labov W. *Language in the inner city: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia:University of Pennsylvania Press, 1972.
 55. Lin,Chief-Hung&Chang, Jung-Hsing 2011 - Lin,Chief-Hung&Chang, Jung-Hsing, Modality in Taiwan Sign Language. WataruNakamura, ed.,*New Perspectives in Role and Reference Grammar*, Cambridge Scholars Publishing, 2011.
 56. Makharoblidze 2012 – Makharoblidze T., *Georgian Sign Language*. (in Georgian). Ministry of Education and Science, USIAD, Save Children International, Tbilisi, 2012.
 57. Makharoblidze 2015 – Makharoblidze T., *Georgian Sign Language Dictionary*. Iliia State University; Shota Rustaveli National Scientific Foundation of Georgia. Tbilisi. ISBN 978-9941-16-225-5 , 2015.
 58. Makharoblidze 2015 – Makharoblidze T., Indirect object markers in Georgian Sign Language. *Sign Language & Linguistics* 18(2), 2015.
 59. Makharoblidze 2017 – Makharoblidze T., Concerning Some Issues of Imperfective Modality in Spoken and Signed Georgian. Conference on Historical Linguistics of the Caucasus. Paris, École Pratique des Hautes Études, April 12-14, 2017.
 60. Makharoblidze, Pfau 2018 - Makharoblidze T. and Pfau R., A negation-tense interaction in Georgian Sign Language. *Sign Language*

- & Linguistics. 21:1, John Benjamins Publishing Company, September, 2018, **ORCID ID** orcid.org/0000-0001-9683-3477.
61. Marloes, Pfau. 2017 – Marloes O., Pfau R., Signing NOT (or not): A typological perspective on standard negation in Sign Language of the Netherlands. *Linguistic Typology* 21(1), 2017.
 62. Meier 2002 - Meier, R. P., Modality and Structure in Signed and Spoken Languages. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
 63. Miestamo 2005 - Miestamo M., *Standard negation: The negation of declarative verbal main clauses in a typological perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005.
 64. Neidle, Kegl, MacLaughlin, Bahan & Robert 2000 – Neidle C., Kegl J., MacLaughlin D., Bahan B. & Robert G. L., *The syntax of American Sign Language. Functional categories and hierarchical structure*. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. Online version: <http://www.ethnologue.com>
 65. Palmer 1986 – Palmer R. F., Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
 66. Palmer 1997 – Palmer R. F., The English Verb, second edition, Longman Linguistics Library, 1997.
 67. Palmer 1999 – Palmer R. F., Modality and the English Modals, Longman, 1999.
 68. Palmer 2001 – Palmer R. F., Mood and Modality, second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
 69. Payne 1985 - Payne J. R., Negation. In Timothy Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description. Vol.1: Clause structure*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
 70. Pfau 2016 – Pfau R., A featural approach to sign language negation. In Pierre Larrivé & Chungmin Lee (eds.), *Negation and polarity. Experimental perspectives*, Dordrecht: Springer, 2016.
 71. Pfau, Markus 2006 – Pfau R., Markus S., Modality-Independent and Modality-Specific Aspects of Grammaticalization in Sign Languages. Linguistics in Potsdam 24. Serieseditors: Heiner Drenhaus, Rubenvande Vijver, Ralf Vogel. ISSN: 1616-7392; ISBN: 978-3-939469-53-7, 2006.
 72. Pfau, Quer 2007 – Pfau R., Quer J., On the syntax of negation and modals in Catalan Sign Language and German Sign Language. In Pamela Perniss, Roland Pfau & Markus Steinbach (eds.), *Visible*

- variation: Comparative studies on sign language structure*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2007.
73. Pfau, Steinbach 2006 - Pfau R., Steinbach M., *Modality-independent and modality-specific aspects of grammaticalization in sign languages (Linguistics in Potsdam 24)*. Potsdam: Universitäts-Verlag. Available at <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2006/1088/>, 2006.
 74. Pollock 1989 - Pollock J. Y., Verb movement, universal grammar, and the structure of IP. *Linguistic Inquiry* 20(3), 1989.
 75. Quer 2012 – Quer J., Negation, In Roland Pfau, Markus Steinbach & Bencie Woll (eds.), *Sign language. An international handbook (HSK – Handbooks of Linguistics and Communication Science)*, Berlin: De Gruyter Mouton, 2012.
 76. Sapountzaki 2005 – Sapountzaki G. G., *Free functional elements of tense, aspect, modality and agreement as possible auxiliaries in Greek Sign Language*. Bristol: University of Bristol PhD dissertation, Seattle Central Community College. ASL 122 UNIT 6. Sentences Incorporated Modals <http://seattlecentral.edu/faculty/bbernsteyn/ASL102/102Resources/102%20handouts/102%20Modals.htm>, 2005.
 77. Shaffer 2002 - Shaffer B. CAN'T: The negation of modal notions in ASL. *Sign Language Studies* 3(1), 2002.
 78. Shaffer 2004 - Shaffer B., Information ordering and speaker subjectivity: Modality in ASL. *Cognitive Linguistics* 15 (2), 2004.
 79. Sharashenidze 1999b – Sharashenidze N., *unda* modalური პორმის ისტორია და მორფოსინტაქსური ანალიზისათვის. *Enatmecnierebissak.itxebi4*, 1999.
 80. Sharashenidze, Advadze, Ghambashidze 2019 – Sharashenidze N., Advadze M., Ghambashidze M., The Interaction of Modality and Negation in the Georgian Language, BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, vol. 13, no. 2, 2019.
 81. Sign languages: <https://www.ethnologue.com/subgroups/sign-language>
 82. Stickles 2020 – Stickles E., Metaphors in the Modals: ASL Modals and Mental Spaces. University of California, Berkeley (presentation) https://web.stanford.edu/~stickles/slides/isgs_4.pdf.
 83. Stowell 2004 – Stowell T., Tense and modals. In Jacqueline Guéron & Alexander Lecarme (eds.), *The syntax of tense*, Cambridge, MA; MIT Press. 13, 2004.

84. Kuteva, Aarts, Popova, Abbi 2015 – Kuteva T., Aarts B., Popova G. and Abbi A., The grammar of “counter-to-facts” http://www.eva.mpg.de/fileadmin/content_files/linguistics/conferences/2015-diversity_linguistics/Kuteva_COUNTER-TO-FACT-FINAL_slides.pdf (presentation).
85. Thieroff 2010 - Thieroff R., Moods, moods, moods. In Bjorn Rothstein, and Rolf Thieroffeds., *Mood in the Languages of Europe*, Amsterdam: Benjamins, 2010. <http://psycnet.apa.org/record/2004-16184-004>
86. Traugott 2011 - Traugott E. C., Modality from a historical perspective. *Language and Linguistics Compass* 5/6, 2011.
87. Vamling 1989 – Vamling K., Complementation in Georgian. *Travauxdel' institute delinguistique de Lund*, no. 23. Lund University Press, 1989.
88. Wilcox 2004 – Wilcox Sh., Gesture and language. Cross-linguistic and historical data from signed languages. *Gesture* 4, 2004.
89. Wilcox 2016 – Wilcox Sh., Modality in American Sign Language. https://www.academia.edu/1330118/Modality_in_American_Sign_Language Access 2016, 5.10.
90. Wilcox... 1995 – Wilcox Sh., Wilcox Ph., The gestural expression of modality in ASL. In Joan Bybee & Suzanne Fleischman (eds.), *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam: John Benjamins.
91. Wymann 1996 – Wymann A. Th., *The Expression of Modality in Korean*, Bern, 1996.
92. Zeijlstra 2004 – Zeijlstra H., *Sentential negation and negative concord*. Amsterdam: University of Amsterdam PhD dissertation. Utrecht: LOT.
93. Zeijlstra 2008 - Zeijlstra H., Negative concord is syntactic agreement. Manuscript, University of Amsterdam (<http://ling.auf.net/lingBuzz/000645>).
94. Zeshan 2004 - Zeshan U., Hand, head, and face: Negative constructions in sign languages. *Linguistic Typology* 8, 2004.
95. Zeshan 2006 - Zeshan U., Negative and interrogative constructions in sign languages: A case study in sign language typology. In Ulrike Zeshan (ed.), *Interrogative and negative constructions in sign languages*, Nijmegen: Ishara Press,, 2006.
96. Zucchi 2009 - Zeshan U., Along the time line: Tense and time adverbs in Italian Sign Language. *Natural Language Semantics* 17, 2009.

მონაცემთა ელექტრონული ბაზა და შემოკლება:

„ტიტუსის“ მონაცემთა ელექტრონული ბაზა (titus-uni-frankfurt.de):

B – ბაქარის ბიბლია.

C – ადიშის ოთხთავი.

DE – ჯრუჭისა და პარხლის ოთხთავები.

FG – ქართული ოთხთავის ეფთვიმესეული რედაქციის ნუსხები.

HIK – ქართული ოთხთავის გიორგისეული რედაქციის ნუსხები.

J – იერუსალიმის ბიბლია;

O – ოშკის ბიბლია;

S – მცხეთის ბიბლია.

X – ხანმეტი ოთხთავი.

აგ. ლიტ. ძეგლ. – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I.

ამირან. – ამირანდარეჯანიანი.

არჩ. – არჩილიანი.

გ. ავალ., მგზავრ. – გიორგი ავალიშვილი, მგზავრობა.

ვისრ. – ვისრამიანი.

თარგმ. ლ. სახ. – თარგმანებად ლუკას სახარებისად;

თარგმ. მ. სახ. – თარგმანებად მათეს სახარებისად;

იო. ზედ. – იოანელი ზედაზნელის ცხოვრება;

იო. სინ. – ლირსისა მამისა ჩუენისა იოანე სინა-მთის მამასახლისისა კლემასისი, რომელ არს კიბე, გამოცემული ათონის წმიდის მთის ახალ-ქართველთ წმიდის იოანეს ღვთისმეტყველის სავანისა.

კიმ. – კიმენი I;

კლარჯ. მრ. – კლარჯული მრავალთავი;

მამ. ცხ. – მამათა ცხოვრება;

მც. აპოკრ.–მცირე აპოკრიფები;

ნიზამ. – ნიზამი განჯელი, ხოსროვი და შირინი.

რუსუდ. – რუსუდანიანი.

სინ. მრ. – სინური მრავალთავი;

სწავ. – სწავლათა;

სწ. წმ. მამ. – სწავლანი წმიდათა მამათანი;

ფსევდომაკ. – ფსევდომაკარის თხზულებათა ქართული ვერსია;

ქაიხ. _ ქაიხოსრო, ომანიანი.

ქარამ. _ ქარამანიანი.

ქილ. დადამ. – ქილილა და დამანა.

ქრესტ. I – ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I;

შაჰნ. – შაჰნამე.

ძვ. ქართ. აგ. ძეგ. I – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I;

წყობილ. – წყობილსიტყვაობა.

ხრ. გიორ. მონ. – ხრონოგრაფი გიორგი მონაზონისად.

ქართულიენისეროვნულიკორპუსი (GNC)

<http://gnc.gov.ge/gnc/static/portal/gnc.html>

24 საათი – 24 საათი.

არაგვ. – შიო არაგვისპირელი.

ამირეჯ. – ჭაბუა ამირეჯიბი.

ახ. თაობა – ახალი თაობა.

ბარნ. – ვასილ ბარნოვი.

გამს. – კონსტანტინე გამსახურდია.

დილ. გაზ. – დილის გაზეთი.

ლიტ. პალიტ. – ლიტერატურული პალიტრა.

ლორთქ. – ნიკო ლორთქიფანიძე.

რეზ. – რეზონანსი.

საქ. რესპ. – საქართველოს რესპუბლიკა.

წერეთ. – აკაკი წერეთელი.

ჭავჭ. – ილია ჭავჭავაძე.

ხვალინდ. დღე – ხვალინდელი დღე.

ჯავ. – მიხეილ ჯავახიშვილი.

ტერმინთა საძიებელი

- ადრესატის ინტენცია 37
ავერტივი 79, 80
აკრძალვა 14, 55, 61, 141, 142
ალბათობა 55, 57, 61, 142
ალბათობის სემანტიკა 70
აპროქსიმატული ფორმები 80
არავერბალური საკომუნიკაციო არხი 75
აუცილებლობის მოდალობა 49
ბრძანება-თხოვნის უარყოფა 69
გრამატიკალიზაცია 13, 29, 141
დადასტურებითობა 67, 146
დაექვევა-ვარაუდი 69, 146
დაზუსტება 73, 147
დამოუკიდებელი ზმნა 54, 57, 71, 147
დეონტური მოდალობა 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 78, 82, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 138, 139, 140, 141
დინამიკური მოდალობა 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 23, 27, 29, 32, 33, 34, 138, 139, 140
ემოციური შეფასება (გაკვირვება-გაოცება) 55, 57, 61, 142
ეპისტემური მოდალობა 4, 7, 14, 17, 18, 22, 78, 82, 84, 85, 86, 87, 138, 141,
ერთობლივი გადაწყვეტილება 56, 142, 57, 59, 60, 61
ვალდებულება, მოვალეობა 55, 56, 61, 70, 71, 83, 142, 146
ვარაუდი 49, 51, 55, 57, 61, 143
ვერბალური საკომუნიკაციო არხი 75
თხოვნით-ნაქეზებითობა 73
თხოვნის მოდალობა 49, 69
ილოკუციური ძალა 37
იმპლიციტური პოზიტივი 40
იმპლიციტური უარყოფა 40
იმპლიციტური შკალა 39
ინდივიდუალური გადაწყვეტილება 56, 57
კატეგორიული მყოფადი 6, 15, 17, 18, 141
კატეგორიული უარყოფა 35, 69
კითხვით-დადასტურებითობა 69
კითხვითი მოდალობა 50
ლექსიკური მოდალობა 5, 137
ლოგიკური აუცილებლობა 55, 56, 58, 61, 142
ლოგიკური შესაძლებლობა 55, 56, 61, 141, 142
მოდალობის კატეგორია 3, 4, 6, 7, 13, 16, 23, 30, 53, 65, 66, 69, 145, 146
მოდალური ელემენტი 4, 12, 22, 35, 44, 53, 54, 85, 140
მოდალური სემანტიკა 2, 5, 6, 7, 8, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 27, 29, 48, 51, 56, 60, 64, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 146
მტკიცებითობა 73, 147
ნატვრითობა 72, 73, 147
ნაწილაკი-მორფემოიდი 35
ნაწილობრივი სუბლექცია 91, 94, 103, 105, 106
ნებართვა 7, 8, 55, 56, 61, 78, 139
ნეიტრალური მოდალობა 9, 10, 11, 25, 33, 139, 140
ნეიტრალური უარყოფა 69

ობიექტური აუცილებლობა 56
 ობიექტური მოდალობა 5, 137
 ოპტატივი 79, 80, 82, 83
 პროქსიმატივი 80
 რწმენა-შეხედულება 56,57,61,78
 სასურველობა 70, 71, 146
 სუბიექტზე ორიენტირებული მო-
 დალობა 9, 10, 11, 25, 30,
 32, 33, 34, 139
 სუბიექტური მოდალობა 5, 137
 სურვილი, ვოლიტივი 55, 84, 142
 უარყოფა 5,35,40,41, 68, 88, 137
 უნარი, შესაძლებლობა 7, 8, 10,
 23, 25, 26, 31, 36, 55, 56,
 57, 61, 71, 138, 139, 140

უნარისა და შესაძლებლობის
 უარყოფა 55, 61, 69, 142
 შესაძლებლობა-დაეჭვების მო-
 დალური სემანტიკა 6, 20
 შეუძლებლობა 9, 139
 შეფასება-წარმოსახვა 55, 61, 143
 შეფასება-გადაწყვეტილება 55,
 61, 143
 შეფასება-მიახლოებითობა 55,
 61, 74, 143
 ჩაკითხვის ნაწილაკი 67, 146
 ძლიერი სურვილი 55, 57, 61, 142
 ნაქეზება 69, 73, 147

ბანანალიზებულ ფორმათა საძიებელი

-ა 61, 67
 ადგა და ... 56
 ადექი და ... 56
 ავდექი და ... 56
 აკი 37, 55, 61, 73, 142, 153
 ალბათ 48, 55, 61, 69, 70, 79,
 95, 142
 ანაგებათ 69
 ანდე//ანგე 73
 აპა 68, 69
 ბა 68
 განა 37, 40, 55, 61, 69, 73, 142,
 153
 გვინდა 54
 გინდა 12, 42, 54, 78, 84
 გინდათ 54
 გინც 6, 20, 21
 გიძლავს 15, 28
 გვიძლავს 15, 28

და 71
 დასტურ 68
 დიამც 70, 72
 ეგებ 22, 29, 54, 55, 57, 61, 69,
 70, 79
 ეგება/ეგებო 70
 ეგების 6, 16, 21, 22, 29, 79
 ენდე//ენგე 73
 ვგრძნობ... 79
 -ვე 6, 20
 ვერ 7, 9, 10, 15, 24, 26, 138, 142,
 149
 ვერც 26, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 152
 ველარა 35
 ველარც 35, 39
 ვეჭვობ... 79
 ვვარაუდობ... 79
 ვითომ 55, 61, 143, 156

ვიცი 45, 49, 55, 57, 61, 78, 79, 81,
 82, 83, 105
 ვიციოდი 82, 84, 87, 88, 94
 ვფიქრობ 79
 თითქმის 22, 54, 55, 61, 79, 143
 თითქოს 43, 54, 55, 61, 143
 თუ 61, 68, 69, 70
 (თუ) შეიძლება 6, 20, 55, 61, 78,
 142
 თუ ხოლო 6, 20
 ინდე/ინგე 73
 იქნებ 22, 29, 45, 54, 57, 61, 69,
 142
 იქნება /იქნებო 70
 კი 73
 კინალამ 22, 55, 61, 74, 79, 143
 კილამ/კილამე 74
 კილამ/კილმა 74
 კილარმი/ლარმი/ნილამ 74
 კილმე 74
 ლამის 22, 54, 55, 61, 79, 80,
 143, 156
 მააპა 69
 მაინც 49, 54, 56, 57, 61, 142, 156
 მანდ 46, 73
 -მე 72
 მითხრეს 46, 54, 59, 78, 79, 81,
 82, 84
 მინდა 46, 54, 59, 78, 81, 82, 84,
 88, 89
 მოდი 56, 57, 59, 60, 61, 142, 155
 ნათელია 79
 ნდომა 53, 54, 59
 ნეტავ 55, 57, 61, 72, 73, 79, 81,
 142
 ნუ 9, 10, 24, 55, 61, 74, 142,
 155
 ნუთუ 16, 55, 61, 142, 155
 -ოდ 73
 სადმე 42, 43, 45, 47, 49, 50, 51
 სადღაც 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50,
 51
 სამ 70
 სამე 6, 20
 უნდა 7, 22, 33, 37, 43, 48, 49,
 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
 61, 69, 70, 71, 78, 79, 81,
 83, 84, 90, 91, 92, 93, 94,
 100, 101, 138, 142, 149,
 155, 158
 უნდათ 54
 უძლავს 6, 16, 28
 ქვე/ქე 67, 68, 69, 73
 -ლ 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
 51, 70, 73,
 ლარმე/რალმე 74
 -ლაც 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 50, 51
 ღირს 6, 55, 57, 61, 143
 შეგიძლია 29, 30, 55, 75
 შეგიძლიან 15, 28
 შევძლებ 55, 61, 142
 შეიძლება 55, 61, 78, 142
 შემოიძლია 15, 29, 30, 55, 61, 76,
 77, 99, 142
 შემოიძლიან 28
 შემძლებელ არს 5, 23, 25, 26
 შესაძლებელია 27, 55, 61, 143
 შესაძლებლობა აქვს 31, 32
 შესაძლებლობა მომეცა 31, 32
 შესაძლო არს 5, 23, 26, 27, 137
 შესაძლოა 55, 61, 78, 98, 143
 შეუძლია 6, 16, 29, 30, 55, 76,
 98

შეუძლიან 6, 16, 28, 29
შედლება 23, 24, 27, 29, 30, 34,
53, 56, 76, 138
შედლება აქუს 5, 23, 26, 137
შუენის 6, 16, 18
-ც 36, 42, 43, 44, 153
ცხადია 79, 97
ძალ-გიც 11, 12, 15, 24, 25, 26,
28
ძალ-გვც 11, 15, 28
ძალი აქუს 5, 23, 26, 27, 32, 137
ძალი მოეცა 5, 23, 26, 27, 137
ძალი შესწევს 5, 23, 26, 27, 32,
137
ძალ-მიც 11, 25
ძალ-უც 5, 7, 10, 11, 12, 15, 23,
24, 25, 27, 28, 137, 138,
139, 140
-ძი 6, 20, 21
ხოდე 68
ხოდედა 68
ხოლო 6, 20
ხოლოთუ 6, 20, 21
ხოლოთუ ვითარ 20
ხომ>ხუმ 37, 46, 49, 50, 68, 153
ხუ 68

ჯელ-გენიფების 24
ჯელ-ენიფების 9, 10, 12, 16, 23,
24, 26, 27, 137, 138, 140
ჯელ-ვინიფო 8, 23, 139
ჯელ-ვინიფე 8, 139
ჯელ-ინიფა 8
ჯელ-ინიფოს 9
ჯელ-მენიფების 8, 9, 10, 16, 23,
24, 139
ჯელ-ნიფება 8, 9, 23, 138, 139
ჯელმნიფე არს 5, 23, 137
ჯელმნიფე ხართ 25, 26
ჯელმნიფება აქუს 5, 23, 137
ჯელმნიფება მაქუს 25, 26
ჯერ-არს 5, 12, 13, 14, 15, 16, 18,
19, 137, 138,
140, 141
ჰაგრე 68
ჰეთუმცა 6, 20, 21
ჰელათუ 6, 21
ჰელამეთუ 6, 20, 21
ჰოდე 68
ჰოდედა 68

სარჩევი

წინასიტყვაობა.....	3
თავი 1. მოდალური სემანტიკის გამონათვა კველ ქართულში (მაგული ღამბაშიძე).....	5
1.1. მოდალური სემანტიკის გამონათვა კველ ქართულში	5
1.2. მოდალური სემანტიკის გამომხატველი ლექსიკური საშუალებები კველ ქართულში	7
1.3. მოდალური სემანტიკის გამომხატველი გრამატიკული საშუალებები კველ ქართულში ..	16
თავი 2. დინამიკური მოდალობა ქართულში (მაგული ღამბაშიძე)	23
თავი 3. „ვერ“ მოდალური ფორმით გამონათვლი სახელური და ზმნური უარყოფა ქართულში (მაია ადვაძე)	35
თავი 4. მოდალობა და განუსაზღვრელი ნაცვალსახელები ქართულში (ნინო შარაშენიძე)	42
თავი 5. მოდალობის კატეგორია ქართულში, მისი სწავლების მეთოდები და სტრატეგიები უცხოელთათვის (ქართულის, როგორც მეორე ენისა და როგორც უცხო ენის სწავლებისას) (ნინო შარაშენიძე).....	53
5.2. მოდალური ფორმების პოლისემანტიკურობა და პოლიფუნქციურობა.....	56
5.3. ერთი მოდალური ფორმის რამდენიმე სემანტიკა – უნდა	57
5.4. მოდალური ფორმების სისტემა და მისი მნიშვნელობა სახელმძღვანელოებისა და სწავლების პროცესის სწორად დაგეგმვისათვის	58
5.5. მოდალობის სისტემა და ენის ფლობის დონეების მიმართება.....	60
5.6. მოდალური ფორმათა სემანტიკის ათვისების მეთოდები და სტრატეგიები, სავარჯიშოთა ტიპები	62

თავი 6. მოდალური სემანტიკის გამოსატყა	
ქართული ენის დიალექტებში (ნინო შარაშენიძე)	65
6.1. ნანილაკ-მორფომოლოგია სისტემა	
ქართული ენის დიალექტებში	65

თავი 7. მოდალობა ქართულ ჟესტურ ენაში (თამარ მახაროზიძე)	75
7.1. უარყოფითი მოდალობის საკითხები ქართულ ჟესტურ ენაში	98

თავი 8. ON MODALITY IN GEORGIAN SIGN LANGUAGE (GESL)

(თამარ მახაროზიძე)	107
1. Introduction.....	107
2.1. Modality in Georgian sign language.....	109
2.2. Modality in GESL: Modals and word order.....	112
2.3. Doubling of modal forms in GESL	129
2.4. Negative modality in GESL.....	132
3. conclusions	135

ქირითადი დასკვნები	137
მოდალური ფორმების სწავლება.....	142
მოდალური სემანტიკის გამოსატყა ქართული ენის დიალექტებში	145

ISSUES OF MODALITY IN THE GEORGIAN LANGUAGE
(Summary)

.....	148
NOMINAL AND VERBAL NEGATION IN GEORGIAN EXPRESSED BY THE MODAL FORM „VER”	152
Modality in Georgian and its Teaching Methods and Strategies for Foreigners.....	154
გითითებული ლიტერატურა	160
მონაცემთა ელექტრონული ბაზები და შემოკლებანი.....	168
ტერმინთა საძიებელი	170
ბანალიზებულ ფორმთა საძიებელი.....	171

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ზოლიტაძის ქ. №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

ISBN 978-9941-26-788-8

9 789941 267888